

Kolektív autorov

Vybrané texty k ľudským právam
Príručka pre Olympiádu ľudských práv

Bratislava

Univerzita Komenského v Bratislave

2013

Oponenti:

prof. PhDr. Silvia Miháliková, PhD.

Doc. JUDr. Branislav Fridrich, PhD.

Dagmar Horná, Kálmán Petőcz (eds.)**Autori a autorky**

Michal Davala (podkapitola 4.1.3, 4.1.4., 4.2., 5.1.- 5.4.)

Viliam Figusch (podkapitola 3.2., 3.2.1.)

Peter Guráň (podkapitola 7.1.)

Dagmar Horná (podkapitola 5.5., 5.6., kapitola 8.)

Lucia Mokrú (podkapitola 3.2.3.)

Kálmán Petőcz (Úvod, kapitola 1., 2., podkapitola 3.1., 3.2.2. , 3.3., 4.1., 4.1.1., 4.1.2., 4.3., 6, 7, 7.2.)

Táto publikácia je výstupom projektu č. ĽP/2013/81: *Vzdelávacie semináre pre stredné školy zamerané na problematiku ľudských práv*, ktorý realizuje UNESCO Centrum pre výchovu k ľudským právam a je podporený z dotačného programu Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky *Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd*. Vychádza aj vďaka finančnej podpore Friedrich-Ebert-Stiftung, zastúpenie v SR a odbornému vkladu UNESCO centra pre výchovu k ľudským právam na Univerzite Komenského v Bratislave a Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku.

Vydavateľ: Univerzita Komenského v Bratislave

www.uniba.sk

ISBN 978-80-223-3523-2

OBSAH

PREDSLOV.....	7
ZOZNAM SKRATIEK.....	8
ÚVOD. PREČO JE POTREBNÁ VÝCHOVA K ĽUDSKÝM PRÁVAM?.....	13
1. VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV.....	17
1.1. História vzniku deklarácie.....	18
1.2. Sú ľudské práva univerzálne, alebo sú západným produktom?	20
1.3. Ľudské práva, tradície a morálka	26
1.4. Čo si o tom myslí Malala Yousafzai?	28
2. ČO SÚ TO ĽUDSKÉ PRÁVA?.....	31
2.1. Pôvod, význam a charakter ľudských práv	31
2.2. Hodnoty, právo, zákon a spravodlivosť	33
2.3. Tri generácie ľudských práv	37
2.4. Naozaj každému prináležia všetky práva aj v demokracii? ..	39
3. INŠTITUCIONÁLNA ARCHITEKTÚRA OCHRANY A PODPORY ĽUDSKÝCH PRÁV.....	41
3.1. Univerzálne mechanizmy (OSN)	41
3.1.1. Politické mechanizmy – Rada OSN pre ľudské práva	41
3.1.2. Zmluvné ľudskoprávne orgány OSN	48
3.2. Európske regionálne mechanizmy	54
3.2.1. Systém ochrany a podpory ľudských práv Rady Európy.	55
3.2.2. Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.....	61
3.2.3. Ochrana ľudských práv v Európskej únii.....	63

3.3. Vnútroštátne ľudskoprávne mechanizmy v SR.....	74
4. PRVÁ GENERÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV.....	81
4.1. Dôstojnosť	82
4.1.1. Právo na život a trest smrti	84
4.1.2. Právo na život a ochrana života pred narodením.....	85
4.1.3. Obmedzenie osobnej slobody.....	89
4.1.4. Procesné a materiálne podmienky obmedzenia osobnej slobody	94
4.2. Spravodlivosť. Procesné záruky ochrany práv.....	96
4.2.1. Zásada súdnej ochrany práv.....	96
4.2.2. Právo na prístup k súdu	98
4.2.3. Zásada nezávislosti a nestrannosti	99
4.2.4. Zásady súdneho konania	100
4.2.5. Osobitné záruky v trestnom konaní	102
4.3. Sloboda	104
4.3.1. Sloboda prejavu.....	105
4.3.2. Sloboda prejavu po roku 1989	107
4.3.3. Sloboda prejavu a ochrana práv verejne činných osôb	107
4.3.4 Sloboda prejavu a rasizmus, ochrana zraniteľných skupín	108
4.3.5. Sloboda prejavu a právo na informácie – forma a obsah	110
5. ROVNOSŤ A DISKRIMINÁCIA.....	115
5.1. Vývoj v úprave rovnosti ako základnej hodnoty	115
5.2. Úprava rovnosti v Európe.....	119

5.3. Čo znamená rovnosť?	121
5.4. Zásada rovného zaobchádzania	123
5.5 Rodová rovnosť	125
5.6. Rodovo korektný jazyk ako jazyk ľudských práv	128
6. SLOBODA A ROVNOSŤ. PRÁVA DRUHEJ GENERÁCIE.....	132
6.1. Hospodárske a sociálne práva. Zamestnanecké práva.....	134
6.2. Sociálne a kultúrne práva.....	136
6.3. Právo na vzdelanie.....	137
6.3.1. Právo na vzdelanie a sloboda svedomia a náboženstva	139
6.3.2 Integrované a inkluzívne vzdelávanie.....	141
7. PRÁVA MENŠÍN A ZRANITEĽNÝCH SKUPÍN.....	144
7. 1. Práva detí.....	146
7. 2. Práva národnostných menšín a etnických skupín	155
8. VÝCHOVA A VZDELÁVANIE K ĽUDSKÝM PRÁVAM A DEMOKRATICKÉMU OBČIANSTVU.....	166
AUTORI A AUTORKY PUBLIKÁCIE.....	171
UŽITOČNÉ LINKY.....	173

PREDSLOV

Táto publikácia je určená predovšetkým učiteľkám, učiteľom, žiačkam a žiakom pôsobiacim v rámci príprav každoročnej stredoškolskej Olympiády ľudských práv v Slovenskej republike. K tvorbe publikácie pristupoval autorský tím s presvedčením, že unikátny projekt výchovy a vzdelávania k ľudským právam, ktorý píše svoju históriu od druhej polovice deväťdesiatych rokov 20. Storočia, si zasluhuje osobitnú vzdelávaciu príručku. Rovnako však môže poslúžiť učiteľkám a učiteľom občianskej náuky, etickej výchovy a iných spoločenskovedných predmetov na stredných školách, ale aj študentom a študentkám vysokých škôl, mimovládnych organizáciám, odbornej i laickej verejnosti. Autori a autorky sa snažili používať jazyk, ktorý je prístupný aj tým ľuďom, ktorí sa len začínajú oboznamovať s problematikou ľudských práv a práva všeobecne.

Publikácia vychádza spolu so Slovníkom ľudských práv, ktorý je informatívnou a výkladovou pomôckou najmä pri orientácii v základných pojmoch, ich obsahoch, dohovoroch a inštitúciách ľudských práv.

Cieľom oboch publikácií je, hoci v limitovanom rozsahu, predstaviť problematiku ľudských práv v ich širšom historickom aj geografickom priereze, ale najmä ako živú a aktuálnu výzvu.

ZOZNAM SKRATIEK

vyskytujúcich sa v texte publikácie a iné užitočné skratky

Skratky vyjadrujú zaužívané označenie v slovenskom alebo v inom (najčastejšie anglickom) jazyku. V niektorých prípadoch sú zaužívané skratky uvedené v slovenskom a aj v inom jazyku.

AI – *Amnesty International*

ADZ – Antidiskriminačný zákon (zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

ASEAN – Združenie národov juhovýchodnej Ázie (*Association of Southeast Asian Nations*)

CAT – Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu či trestaniu (*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*); označuje tiež Výbor proti mučeniu (*Committee against Torture*)

CAT – OP – Opčný protokol ku CAT – o uznaní príslušnosti Podvýboru proti mučeniu (*Optional Protocol to CAT – on the Subcommittee against Torture*)

CEDAW – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (*Convention on Elimination of all Forms of Discrimination against Women*); označuje tiež Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (*Committee on Elimination of Discrimination against Women*)

CEDAW – OP – Opčný protokol k CEDAW – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to CEDAW – on individual communications*)

CERD – Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*); označuje tiež Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (*Committee on Elimination of Racial Discrimination*)

CETS – pozri **ETS**

CHRB – Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny : Dohovor o ľudských právach a biomedicíne (**ETS č. 164**) (*Convention for the protection of Human Rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine*)

CMW – Dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*)

CPED – Medzinárodný dohovor na ochranu všetkých osôb pred nedobrovoľným zmiznutím (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance*)

CPT – Európsky výbor na zabránenie mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*)

CRC – Dohovor o právach dieťaťa (*Convention on the Rights of the Child*)

CRC – OPAC – Opčný protokol k CRC – o účasti detí v ozbrojených konfliktoch (*Optional Protocol to the CRC on the involvement of children in armed conflict*)

CRC – OPSC – Opčný protokol k CRC – o predaji detí, detskej prostitúcii a pornografii (*Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography*)

CRPD – Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*)

CRPD – OP – Opčný protokol k CRPD – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to the CRPD – on individual communications*)

CSR – Dohovor o právnom postavení utečencov (*Convention relating to the Status of Refugees*)

ČSFR – Česká a Slovenská Federatívna Republika

ČSSR – Československá socialistická republika

ČR – Česká republika

ECOSOC – Hospodárska a sociálna rada OSN (*Economic and Social Council*)

ECSR – Európsky výbor pre sociálne práva (*European Committee of Social Rights*)

ECRI – Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (*European Commission against Racism and Intolerance*)

EDĽP – skratka zaužívaná v slovenskom jazyku pre Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy (označovaný tiež ako

Európsky dohovor o ľudských právach, v textoch EÚ aj ako Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd)

ENOC – Európska sieť ombudsmanov pre deti (*European Network of Ombudspersons for Children*)

EP – Európsky parlament

ESĽP – Európsky súd pre ľudské práva (*European Court of Human Rights*)

EQUINET – Európska sieť inštitúcií pre rovné zaobchádzanie (*European Network of Equality Bodies*)

ETS – Séria európskych zmlúv Rady Európy (*European Treaty Series*); v r. 1949-2003, ETS č. 001-193; od r. 2004 táto séria pokračuje ako CETS (*Council of Europe Treaty Series*) č. 194 a ďalšie

EÚ – Európska únia

FRA – Agentúra EÚ pre základné práva (*European Union Agency for Fundamental Rights*)

GRETA – Skupina expertiek a expertov pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi (*The Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings*)

HRC – Výbor pre ľudské práva (*Human Rights Committee*)

HUDOC – Databáza rozsudkov a rozhodnutí ESĽP

ICC – Medzinárodný trestný súd (*International Criminal Court*)

ICCPR – Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (*International Covenant on Civil and Political Rights*)

ICCPR – OP – Opčný protokol k ICCPR – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protocol to the ICCPR – on individual communications*)

ICCPR – OP 2 – Druhý opčný protokol k ICCPR – o zrušení trestu smrti) (*Second Optional Protocol to the ICCPR – on the abolition of the death penalty*)

ICERD – Medzinárodný dohovor o zabránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*)

ICESCR – Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*)

ICESCR – OP – Opčný protokol k CESCR – o prijímaní individuálnych sťažností (*Optional Protokol to the CESCR – on individual communications*)

ILO – Medzinárodná organizácia práce, MOP (*International Labour Organisation*)

KBSE – Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe

LGBTI – lesby, gejovia, bisexuálni, transrodoví a intersexuálni ľudia (*lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex people*)

MSF – Lekári bez hraníc (*Médecins sans frontières*)

MSD – Medzinárodný súdny dvor (*International Court of Justice, ICJ*)

NGO – mimovládne organizácie (*non-governmental organisations*)

NR SR – Národná rada Slovenskej republiky

OBSE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (*Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE*)

OSN – Organizácia Spojených národov (*United Nations Organisation*)

RE – Rada Európy (*Council of Europe, CE*)

SNSĽP – Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

SDEU – Súdny dvor Európskej únie (označovaný tiež ako: Európsky súdny dvor, ESD) (*European Court of Justice, ECJ*)

SR – Slovenská republika

UNESCO – Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)

UNDP – Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme*)

UNICEF – Detský fond OSN (*United Nations Children's Fund*)

UN MDGs – Miléniové rozvojové ciele OSN (*United Nations Millennium Development Goals*)

UPR – Univerzálne periodické hodnotenie (*Universal Periodic Review*)

USA – Spojené štáty americké (*United States of America*)

VDĽP – Všeobecná deklarácia ľudských práv (*Universal Declaration of Human Rights*)

VOP – Verejný ochranca práv, ombudsman

VZ OSN – Valné zhromaždenie OSN

WHO – Svetová zdravotnícka organizácia (*World Health Organisation*)

ÚVOD. PREČO JE POTREBNÁ VÝCHOVA K ĽUDSKÝM PRÁVAM?

Idea univerzálnych ľudských práv je jednou z najsilnejších a najpríťažlivejších myšlienok, ktoré sa vo svete rozšírili po druhej svetovej vojne, teda po roku 1945. Niet štátu, či politického režimu, ktorý by sa aspoň slovne k tejto myšlienke nehlásil a nedeklaroval, že dodržiava ľudské práva svojich obyvateľov – mužov a žien žijúcich pod jeho zvrchovanou mocou (*jurisdikciou*). A najmä, žiadny štát si už v dnešnom svete nedovolí priznať, že porušuje práva detí. Snáď práve preto je *Dohovor o právach dieťaťa* tou – jedinou – medzinárodnou ľudskoprávnou zmluvou, ku ktorej sa nejakou formou prihlásilo všetkých 193 členov *Organizácie Spojených národov* (OSN).¹

Zdalo by sa teda, že vo svete vládne všeobecné porozumenie o tom, čo sú ľudské práva, ako ich treba rešpektovať, chrániť, podporovať a presadzovať. Zdalo by sa, že všetky verejne činné osoby, ale aj bežné občianky a občania si plne uvedomujú význam a podstatu pojmov *sloboda, rovnosť, dôstojnosť, spravodlivosť a solidarita*, teda hodnotových princípov, ktoré by mali tvoriť východisko a základ ľudskoprávneho zmýšľania a jeho pretavenia do politickej a spoločenskej praxe.

Ak však sledujeme médiá a všímame si udalosti vo svete i vo svojej vlastnej krajine, alebo ak len vychádzame z našej osobnej každodennej skúsenosti, musíme dospieť k názoru, že to tak vždy nie je. Vo svete je stále príliš veľa ozbrojených konfliktov, vnútroštátnych nepokojov, milióny ľudí žijú v biede, chudobe, v nerovnom postavení, bez prístupu k vzdelaniu a bez možnosti reálne ovplyvniť chod spoločnosti, v ktorej žijú.

Neexistuje teda zrejme všeobecná zhoda o tom, čo sú ľudské práva a ako treba presadiť do konkrétnej činnosti štátnych a iných verejných orgánov tie hodnoty, záväzky a princípy, ktoré sú obsiahnuté v medzinárodných ľudskoprávných dohovoroch. Pri rozhodovaní súdov sa napríklad stáva, že nevedia určiť, ktorý z viacerých ľudskoprávných princípov má prednosť ak sa dostanú do vzájomnej kolízie.

---

¹ Počet členov odzrkadľuje stav z októbra 2013. Z týchto 193 štátov dva dohovor zatiaľ len podpísali, ale neratifikovali – t.j. nestal sa pre ne právne záväzným. Tieto dva štáty sú Somálsko a Spojené štáty americké.

Preto je potrebné, aby si aj štáty tieto princípy medzi sebou neustále potvrdzovali a hľadali spoločné hodnotové prieniky. Tomuto cieľu slúžia rôzne medzinárodné politické a diplomatické mechanizmy a fóra, napríklad Bezpečnostná rada OSN, Rada OSN pre ľudské práva so svojimi výbormi a pracovnými skupinami, Rada Európy so svojimi inštitúciami, Európsky parlament, či Agentúra pre základné práva Európskej únie apod. Súčasťou tohto procesu je aj činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva. Ten svojou *judikatúrou* (svojimi rozsudkami) usmerňuje členské štáty *Rady Európy* akým spôsobom majú vykladať a uplatňovať základné práva obsiahnuté v *Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, najmä v tých prípadoch, keď dochádza k stretu viacerých právnych nárokov. Napríklad: novinár tvrdo, aj nevyberane kritizuje politika - čo má mať prednosť, sloboda slova novinára a právo verejnosti na informácie, alebo ochrana cti a dôstojnosti dotknutého verejného činiteľa?

Princípy demokracie a ľudských práv sa nepresadzujú automaticky, len tým, že sme si ich zakotvili v ústave a dôležitých zákonoch. Ony musia byť neustále obnovované a presadzované konkrétnymi ľuďmi: politikmi, ústavnými činiteľmi, volenými zástupcami a zástupkyňami na všetkých úrovniach moci, zamestnancami a zamestnankyňami štátnej a verejnej služby, sudcami a sudkyňami na jednej strane a samotnými obyvateľmi štátu na strane druhej. Všetci si musia byť vedomí svojich ľudských práv, ale aj občianskych a zákonných povinností, ktoré vyplývajú z uznania práv druhých. O ľudských právach musí prebiehať trvalý spoločenský dialóg. Demokraciu môžu budovať a rozvíjať len demokrati.

Aby sme si však boli vedomí svojich práv, musíme sa o nich dozvedieť, musíme byť k ich poznaniu vedení a vychovávaní. Význam *výchovy a vzdelávania k ľudským právam* je obrovský. Práve preto ju tak zdôrazňuje aj vyššie zmieňovaný *Dohovor OSN o právach dieťaťa*. Je užitočné tu uviesť plné znenie článku 29 tohto dohovoru.

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, sa zhodujú, že výchova dieťaťa má smerovať k:

a) rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;

b) výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a tiež k zásadám zakotveným v Charte Spojených národov;

c) výchove zameranej na posilňovanie úcty k rodičom dieťaťa, k svojej vlastnej kultúre, jazyku a hodnotám, k národným hodnotám krajiny trvalého pobytu, ako aj krajiny jeho pôvodu, a k iným civilizáciám;

d) príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu;

e) výchove zameranej na posilňovanie úcty k prírodnému prostrediu.

Samotná *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, základný medzinárodný dokument súčasného, moderného chápania ľudských práv zakončuje svoju preambulu (uvádzajúce a vysvetľujúce východiskové tézy) výzvou nabádajúcou členské štáty OSN k podpore výchovy k ľudským právam:

Valné zhromaždenie OSN

vyhlasuje túto Všeobecnú deklaráciu ľudských práv ako spoločný cieľ pre všetky národy a všetky štáty za tým účelom, aby každý jednotlivec a každý orgán spoločnosti, majúci túto deklaráciu stále na mysli,

usiloval sa vyučovaním a výchovou rozšíriť úctu k týmto právam a slobodám a zabezpečiť postupnými vnútroštátnymi a medzinárodnými opatreniami ich všeobecné a účinné uznávanie a zachovávanie tak medzi ľuďmi samým členských štátov, ako aj medzi ľuďmi území, ktoré sú pod ich právomocou.

Rešpekt k ľudským právam je nevyhnutnou podmienkou fungovania *demokracie a právneho štátu*, je predpokladom naplňania *dôstojného života* všetkých obyvateľov. Preto, napriek tomu, že výchova k ľudským právam nie je na našich školách samostatným predmetom, mala by sa vo formálnych i neformálnych štátnych a školských vzdelávacích programoch objaviť ako nadpredmetová, prierezová línia. Ľudskoprávne obsahy a hodnotové princípy by sa mali pretaviť do vyučovania všetkých spoločenskovedných a humanitných predmetov, a samozrejme, aj do samotného vnútorného života školy.

Od školského roku 1997/98 sa na stredných školách v Slovenskej republike realizuje vzácna iniciatíva – celoštátna Olympiáda ľudských práv. Táto súťaž sa teší čoraz väčšej pozornosti a záujmu učiteľov a učiteliek, žiakov a žiačok. Všetkým tým, ktorí sa výchove k ľudským právam na školách venujú, je určená táto publikácia.

1. VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV

Ako sme už uviedli, východiskom a základom nášho súčasného chápania ľudských práv je ich *katalóg* (zoznam), obsiahnutý vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv OSN z roku 1948 (ďalej len deklarácia).² Ústava Slovenskej republiky v článkoch 12 až 53 taktiež obsahuje zoznam ľudských práv, ktorým je venovaná celá jej druhá hlava, nadpísaná „*Základné práva a slobody*“.

Keď porovnáme text deklarácie a text druhej hlavy našej ústavy zisťujeme, že sa takmer prekrývajú a niektoré formulácie sú veľmi podobné, dokonca až identické.³ Všetky zoznamy ľudských práv nachádzajúce sa v medzinárodných a vnútroštátnych politických a právnych dokumentoch prijatých po roku 1948 majú pôvod práve vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv.

Zároveň je potrebné uvedomiť si, že deklarácia nie je právne záväzný dokument, nemá silu medzinárodnej zmluvy, teda nemá silu zákona. Je to politický text, ktorý je vyjadrením určitých politických, mravných a sociálnych hodnôt a princípov spojených s rešpektovaním a ochranou *ľudskej dôstojnosti*. Medzinárodná komunita považovala za nevyhnutné spoločne manifestovať a potvrdiť prostredníctvom nej reakciu na nesmierne ľudské utrpenie a hrôzy, ktoré spôsobili nacizmus, fašizmus, 2. svetová vojna a genocídy, ktoré ju sprevádzali. Túto hlbokú morálnu motiváciu tvorcov deklarácie vyjadruje aj prvá veta jej preambuly, ktorú je užitočné si neustále pripomínať:

*„Pretože uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovných a neodňateľných práv všetkých členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru vo svete,
pretože ignorovanie ľudských práv a pohrdanie nimi viedlo k barbarickým činom urážajúcim svedomie ľudstva,
a vybudovanie sveta, v ktorom sa budú ľudské bytosti zbavené strachu a núdze tešiť slobode prejavu a viery, bolo prehlásené za najvyšší cieľ ľudstva, ...“*

² Na celom svete je tento dokument známy pod anglickým názvom *Universal Declaration of Human Rights*.

³ Pozn.: Zoberte si texty oboch dokumentov a porovnávajúte ich.

1.1. História vzniku deklarácie

Hlbokú potrebu jednoznačne sa prihlásiť k rešpektovaniu ľudských práv a ľudskej dôstojnosti si uvedomili už zakladajúce štáty Organizácie Spojených národov (OSN), keď prijímali jej Chartu v decembri roku 1945. Prvý článok Charty, definujúci ciele a zásady OSN, znie takto:

(Ciele a zásady OSN)

- 1. udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť a za tým účelom konať účinné kolektívne opatrenia, aby sa predišlo a odstránilo ohrozenie mieru a boli potlačené útočné činy alebo iné porušenia mieru a aby pokojnými prostriedkami a v zhode so zásadami spravodlivosti a medzinárodného práva bola dosiahnutá úprava alebo riešenie tých medzinárodných sporov alebo situácií, ktoré by mohli viesť k porušeniu mieru,*
- 2. rozvíjať medzi národmi priateľské vzťahy, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov a urobiť iné vhodné opatrenia k posilneniu svetového mieru,*
- 3. uskutočňovať medzinárodnú súčinnosť riešenia medzinárodných problémov povahy hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo humanitnej a podporovaním a posilňovaním úcty k ľudským právam a základným slobodám pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka alebo náboženstva,*
- 4. byť strediskom, ktoré by uvádzalo v súlad úsilie národov o dosiahnutie týchto spoločných cieľov.*

Z uvedeného možno vidieť, že podporovanie a posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám patrí medzi štyri základné ciele OSN, ktorá v súčasnosti už združuje všetky štáty sveta.

Tu sa musíme na chvíľu pristaviť. Prečo sa jediná univerzálna organizácia na svete nazýva Organizácia Spojených národov a nie Organizácia spojených štátov? Pôvodný názov tejto organizácie, rovnako ako pôvodný názov väčšiny medzinárodných zmlúv a dohôv bol stanovený v anglickom (prípadne francúzskom) jazyku. V angličtine názov znie United Nations Organisation. Slovo nation má v angličtine dva významy: prvý, a zaužívanejší označuje obyvateľov, občanov štátu. Teda termín Slovak (príp. Slovakian) nation označuje všetkých obyvateľov Slovenskej republiky, nielen slovenský národ v tom zmysle, ako ho chápeme my na Slovensku, či v Strednej Európe. Na označenie „nášho“ národa angličtina, ale aj jazyk diplomacie uprednostňuje termín „ethnic nation“ (etnický národ), prípadne „cultural nation“ (kultúrny národ). Tieto a podobné nuansy by sme mali mať na pamäti, a vždy, keď študujeme medzinárodné vzťahy, medzinárodné právo, alebo medzinárodné dokumenty o ľudských právach, mali by sme si porovnať slovenské preklady s pôvodnými textami, aby sme o problematike mali jasnejší a ucelenejší obraz.

Budúce víťazné mocnosti 2. svetovej vojny (Spojené štáty americké, Sovietsky zväz, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Čína), ktoré tvorili jadro spojeneckých síl voči nacisticko-fašistickej aliancii Nemecka, Talianska a Japonska, podpísali 1. januára 1942 tzv. Deklaráciu Spojených národov. V nej sa už črtali základy nového svetového poriadku, vrátane návrhu vytvorenia globálnej organizácie dohliadajúcej na udržiavanie mieru a bezpečnosti vo svete a podpory ekonomického, sociálneho a humanitárneho rozvoja jeho obyvateľov. K deklarácii sa postupne pridalo ďalších 47 štátov resp. zástupcov exilových vlád. Za Československo sa k deklarácii pripojila exilová londýnska vláda Eduarda Beneša, ktorá bola spojeneckými mocnosťami uznaná za legitímnu vládu.

Na základe uvedenej deklarácie zástupcovia štyroch hlavných protifašistických spojencov vypracovali počas jesene roku 1944 (keď už

bolo viac-menej jasné, že Hitler bude porazený) návrh Charty OSN. Následne zvolali do San Francisca na 24. apríla 1945 medzinárodnú konferenciu za účasti všetkých 51 štátov (vlád), ktoré podpísali pôvodnú Deklaráciu Spojených národov z januára 1942. Konferencia trvala dva mesiace a jej výsledkom bolo prijatie Charty OSN a tým oficiálne ustanovenie samotnej Organizácie Spojených národov. Hlavným sídlom organizácie sa stal New York, ale jej Komisia pre ľudské práva mala zasadať v Ženeve, v bývalom sídle Spoločenstva národov, ktoré tam pôsobilo v rokoch 1919-1938. Súčasťou Charty OSN sa stal aj štatút *Medzinárodného súdneho dvora* (MSD), jedného z hlavných orgánov OSN, ktorého úlohou je riešiť spory medzi štátmi. Sídlom MSD sa stal holandský Haag.

Zakladatelia OSN pôvodne počítali s tým, že k Charte OSN bude pripojená aj medzinárodná listina o ľudských právach (*International Bill of Human Rights*). Čoskoro sa však ukázalo, že splnenie tejto úlohy je nereálne, a preto Valné zhromaždenie OSN poverilo na základe článkov 62 a 68 Charty jeden zo svojich hlavných orgánov, Hospodársku a sociálnu radu (ďalej ECOSOC podľa anglického názvu⁴), aby sa s touto úlohou vysporiadala. ECOSOC potom v januári 1947 formálne ustanovila Komisiu pre ľudské práva ako svoj subsidiárny orgán.

1.2. Sú ľudské práva univerzálne alebo sú západným produktom?

Komisia pre ľudské práva pracovala na katalógu ľudských práv jeden a pol roka. Text, na ktorom sa jej členovia dohodli, napokon schválilo Valné zhromaždenie OSN 10. decembra 1948 pod názvom Všeobecná deklarácia ľudských práv (*Universal Declaration of Human Rights*).

Ešte pred začiatkom prác dostala komisia list od Americkej antropologickej asociácie, v ktorom boli vyjadrené vážne obavy z toho, či pripravovaná deklarácia bude naozaj uplatniteľná pre všetky ľudské bytosti (či bude naozaj všeobecná, univerzálna) a nebude len sumárom pojmov a hodnôt typických pre západnú Európu a Ameriku. Totiž, „čo sa považuje za ľudské právo v jednom spoločenstve, môže byť považované za nezlučiteľné s hodnotovým systémom iných národov“.

Pri pohľade na zoznam osôb, ktoré sú najčastejšie spomínané v súvislosti s deklaráciou, môžeme naozaj nadobudnúť dojem, že ide o „západné“ dielo. Prvý náčrt textu pripravil Kanadčan John Humphrey, riaditeľ divízie

---

⁴*Economic and Social Council.*

ľudských práv v OSN. Jeho návrh ďalej upravil Francúz Pierre Cassin a až ním upravený text sa dostal ostatným delegátom. Komisii pre ľudské práva predsedala Američanka Eleanor Roosevelt, manželka bývalého prezidenta Spojených štátov Franklina D. Roosevelta.

Prvý dojem je však klamlivý. Po prvé, náčrt vypracovaný Humphreym vychádzal z analýzy existujúcich ústav a právnych poriadkov rôznych štátov sveta. Aktívnym podpredsedom komisie bol čínsky delegát Peng Chun Chan, vyznávač konfuciánstva. V pracovnej skupine pripravujúcej text boli zastúpení predstavitelia a predstaviateľky všetkých kontinentov a kultúrnych okruhov. Boli tam Európania, Ázijci, zástupcovia štátov Latinskej Ameriky, kresťania, hinduisti, moslimovia, budhisti, veriaci i ateisti, liberáli, konzervatívci, socialisti aj komunisti. Medzitým sa naplno rozhorela aj „studená vojna“ – vyhrotené politické napätie medzi Západom, najmä Spojenými štátmi americkými a komunistickými krajinami, vedenými Sovietskym zväzom.

Ak sa päťdesiatjeden takých rôznorodých delegácií zhodlo na konečnom texte deklarácie, znamená to, že existovalo nejaké silné puto, ktoré ich napriek všetkým rozdielnostiam spájalo. Tým putom bol rešpekt k ľudskej dôstojnosti, kruto pošliapavanej a takmer úplne znegovanej počas 2. svetovej vojny. Delegáti sa zrejme nezhodli úplne na tom, čo je zdrojom a pôvodom ľudskej dôstojnosti, niektorí ju zrejme odvodzovali z nejakého transcendentného (božského) základu, niektorí ju považovali za prirodzený stav ľudskeho bytia, za „prirodzené právo“, alebo za prejav určitých „historických zákonitostí“. To však v danej chvíli nebolo podstatné – všetci a všetky si uvedomovali, že ak obyvatelia zemegule majú ďalej žiť v mieri, bezpečí, bez neustáleho strádania a strachu, musí sa vytvoriť súbor pravidiel, ktoré budú platiť pre všetky štáty a musí sa definovať súbor oprávnení, ktoré budú prináležať všetkým ľuďom na svete.

Tento súbor oprávnení, bez ktorých ľudia nemôžu žiť dôstojný život, sa nazýva katalógom ľudských práv. Je užitočné, aby sme ho celý odcitovali:⁵

Katalóg ľudských práv – VDĽP

Článok 1

Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a právach. Sú obdarení rozumom a svedomím a mali by sa k sebe správať v duchu bratstva.

Článok 2

Každý je nositeľom všetkých práv a slobôd, ktoré zakotvuje táto deklarácia, bez ohľadu na odlišnosti akéhokoľvek druhu, ako sú rasa, farba, pohlavie, jazyk, náboženstvo, politické a iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rodové alebo iné postavenie. Ďalej sa nesmie robiť nijaký rozdiel na základe politického, právneho či medzinárodného postavenia krajiny alebo územia, ku ktorým osoba prináleží, či už ide o krajinu alebo územie nezávislé, poručenské, nesamosprávne alebo podrobené inému obmedzeniu suverenity.

Článok 3

Každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť.

Článok 4

Nikto nesmie byť držaný v otroctve alebo v nevoľníctve, všetky formy otroctva a obchodu s otrokmi sú zakázané.

Článok 5

Nikto nesmie byť podrobovaný mučeniu alebo krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.

Článok 6

Každý má právo, aby bol všade uznávaný jeho právny status.

Článok 7

Všetci sú rovní pred zákonom a majú právo na rovnakú právnu ochranu bez akejkoľvek diskriminácie. Všetci majú právo na rovnakú ochranu proti akejkoľvek diskriminácii, ktorá porušuje túto deklaráciu a proti akémukoľvek podnecovaniu takejto diskriminácie.

Článok 8

Každý má právo, aby mu kompetentné vnútroštátne súdy poskytli účinnú ochranu proti činom, ktoré porušujú základné práva priznané mu ústavou alebo zákonom.

Článok 9

Nikto nesmie byť svojvoľne zatknutý, zadržaný alebo vyhostený.

---

⁵ Slovenský preklad deklarácie nájdete napr. na stránke verejnej ochrankyne práv: www.vop.gov.sk, v časti Dokumenty. Pôvodný text tu: <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Introduction.aspx>.

Článok 10

Každý má rovnaké právo byť riadne a verejne vypočutý pred nezávislým a nestranným súdom, ak ide o určenie jeho práv a povinností alebo o akékoľvek trestné obvinenie proti nemu.

Článok 11

1. Každý, kto je obvinený z trestného činu, má právo byť považovaný za nevinného, pokiaľ zákonným postupom nebola preukázaná jeho vina vo verejnom konaní, v ktorom mu boli dané všetky záruky nevyhnutné na jeho obhajobu.

2. Nikto nesmie byť uznaný vinným zo spáchania nejakého trestného činu spočívajúceho v konaní alebo opomenutí, ktoré v čase spáchania nebolo podľa vnútroštátneho alebo medzinárodného práva trestným činom. Rovnako nesmie byť uložený ťažší trest, než aký bolo možné uložiť v čase spáchania trestného činu.

Článok 12

Nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému zasahovaniu do súkromia, rodiny, domova alebo korešpondencie, ani útokom na svoju česť a povesť. Každý má právo na právnu ochranu proti takýmto zásahom alebo útokom.

Článok 13

1. Každý má právo na slobodu pohybu a bydliska vnútri hraníc ktoréhokoľvek štátu.

2. Každý má právo opustiť ktorúkoľvek krajinu, vrátane svojej vlastnej, a vrátiť sa do svojej krajiny.

Článok 14

1. Každý má právo vyhľadať a požívať v iných krajinách azyl pred prenasledovaním.

2. Tohto práva sa nemožno dovolávať v prípadoch stíhaní skutočne vyvolaných nepolitickými trestnými činmi alebo konaniami, ktoré odporujú cieľom a zásadám Organizácie Spojených národov.

Článok 15

1. Každý má právo na štátnu príslušnosť.

2. Nikto nesmie byť svojvoľne zbavený svojej štátnej príslušnosti ani práva svoju štátnu príslušnosť zmeniť.

Článok 16

1. Plnoletí muži a ženy majú právo bez akéhokoľvek obmedzenia zakladajúceho sa na rase, národnosti alebo náboženstve uzavrieť manželstvo a založiť rodinu. Pokiaľ ide o manželstvo, sú oprávnení počas jeho trvania i pri jeho rozviazaní na rovnaké práva.

2. Manželstvo môže byť uzatvorené iba na základe slobodného a plného súhlasu nastávajúcich manželov.

3. Rodina je prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti a má právo na ochranu spoločnosti i štátu.

Článok 17

1. Každý má právo na vlastný majetok tak sám, ako aj v spoločenstve s inými.

2. Nikto nesmie byť svojvoľne zbavený vlastného majetku.

Článok 18

Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva; toto právo zahŕňa slobodu zmeniť svoje náboženstvo alebo vieru a slobodu sám či spoločne s inými, verejne alebo súkromne, prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru vo výuke, v praktickom živote, bohoslužbe a obradoch.

Článok 19

Každý má právo na slobodu presvedčenia a prejavu; toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory bez zasahovania a právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky akýmikoľvek prostriedkami a bez ohľadu na hranice.

Článok 20

1. Každý má právo na slobodu pokojného zhromažďovania a združovania.
2. Nikto nesmie byť nútený byť členom nejakého združenia.

Článok 21

1. Každý má právo podieľať sa na vláde vo svojej krajine, priamo alebo prostredníctvom slobodne zvolených zástupcov.
2. Každý má právo vstúpiť za rovnakých podmienok do verejných služieb vo svojej krajine.
3. Vôľa ľudu nech je základom vládnej moci; táto vôľa nech je vyjadrená v pravidelne konaných a nefalšovaných voľbách na základe všeobecného a rovného hlasovacieho práva tajným hlasovaním alebo obdobným spôsobom zaručujúcim slobodu hlasovania.

Článok 22

Každý má ako člen spoločnosti právo na sociálne zabezpečenie a na to, aby mu bola národným úsilím a medzinárodnou spoluprácou, v súlade s organizáciou a prostriedkami príslušného štátu, zabezpečená realizácia hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv nevyhnutných pre jeho dôstojnosť a slobodný rozvoj jeho osobnosti.

Článok 23

1. Každý má právo na prácu, na slobodnú voľbu zamestnania, na spravodlivé a vhodné pracovné podmienky, ako aj na ochranu pred nezamestnanosťou.
2. Každý má bez akejkoľvek diskriminácie právo na rovnaký plat za rovnakú prácu.
3. Každý, kto pracuje, má právo na spravodlivú a primeranú odmenu, ktorá zabezpečuje jemu samému i jeho rodine životnú úroveň zodpovedajúcu ľudskej dôstojnosti, doplnenú v prípade potreby inými prostriedkami sociálnej ochrany.
4. Každý má právo na ochranu svojich záujmov zakladať odborové organizácie a pristupovať k nim.

Článok 24

Každý má právo na odpočinok a zotavenie vrátane rozumného vymedzenia pracovného času a pravidelnej platenej dovolenky.

Článok 25

1. Každý má právo na životnú úroveň zabezpečujúcu jemu i jeho rodine zdravie a blahobyť vrátane výživy, ošatenia, bývania, lekárskej starostlivosti a nevyhnutných sociálnych služieb, ako aj právo na zabezpečenie pri nezamestnanosti, chorobe, pracovnej nespôsobilosti, vdovstve, starobe alebo v iných prípadoch ním nezavinenej núdze o živobytie.

2. Materstvo a detstvo majú nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc. Všetky deti, či manželské alebo nemanželské, musia požívať rovnakú sociálnu ochranu.

Článok 26

1. Každý má právo na vzdelanie. Vzdelanie musí byť bezplatné, prinajmenšom v elementárnych a základných stupňoch. Základné vzdelanie musí byť povinné. Technické a odborné vzdelanie musí byť všeobecne prístupné a vyššie vzdelanie musí byť rovnako prístupné všetkým na základe schopností.

2. Vzdelanie musí smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám. Musí podporovať porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi, rasovými a náboženskými skupinami, ako aj aktivity Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.

3. Rodičia majú prednostné právo voliť druh vzdelania pre svoje deti.

Článok 27

1. Každý má právo slobodne sa zúčastňovať na kultúrnom živote spoločnosti, tešiť sa umeniu a podieľať sa na vedeckom pokroku a jeho prínosoch.

2. Každý má právo na ochranu morálnych a materiálnych záujmov vyplývajúcich z vedeckej, literárnej alebo umeleckej tvorby, ktorej je autorom.

Článok 28

Každý má právo na taký spoločenský a medzinárodný poriadok, v ktorom môžu byť práva a slobody, zakotvené v tejto deklarácii, plne realizované.

Článok 29

1. Každý má povinnosti voči spoločnosti, v ktorej jedine môže slobodne a plne rozvinúť svoju osobnosť.

2. Pri výkone vlastných práv a slobôd môže byť každý podrobený iba takým obmedzeniam, ktoré sú zákonom stanovené výhradne na to, aby bolo zabezpečené plné uznanie a rešpektovanie práv a slobôd iných a aby bolo vyhovené spravodlivým požiadavkám morálky, verejného poriadku a všeobecného blaha v demokratickej spoločnosti.

3. Výkon týchto práv a slobôd nesmie byť v nijakom prípade v rozpore s cieľmi a zásadami Organizácie Spojených národov.

Článok 30

Niž v tejto deklarácii nemožno vykladať tak, aby to dávalo ktorémukoľvek štátu, skupine či osobe právo vyvíjať akúkoľvek aktivitu alebo sa dopustiť

činu, ktorý by smeroval k potlačeniu niektorého z práv alebo slobôd tu zakotvených.

1.3. Ľudské práva, tradície a morálka

Skutočnosť, že Všeobecná deklarácia ľudských práv bola v decembri 1948 Valným zhromaždením OSN prijatá samozrejme neznamena, že sa s jej obsahom okamžite stotožnili všetci politici, všetci úradníci a všetci ľudia na celom svete. Už sme uviedli, že pôvodným zadaním z roku 1945 bolo prijať „medzinárodnú listinu ľudských práv“, čiže právne záväzný dokument. K tomuto však nakoniec v roku 1948 nedošlo. Deklarácia je veľmi silným politickým a morálnym apelom, výzvou, ale nemá záväznosť zákona.

Dokonca ešte 55 rokov po prijatí deklarácie, v roku 1993, už po skončení studenej vojny, keď sa pripravovala Svetová konferencia o ľudských právach vo Viedni, mnohé štáty vyjadrili svoj vlastný, odlišný názor na to, čo chápu pod univerzálnosťou ľudských práv. Známa je tzv. Bangkocká deklarácia, ktorú prijali v máji 1993 účastníci stretnutia štátov juhovýchodnej Ázie, združení v organizácii ASEAN. V deklarácii sa uvádzajú napríklad nasledovné tézy:

Zdôrazňujúc princíp rešpektovania národnej suverenity a územnej integrity, ako aj nezasahovania do vnútorných záležitostí štátov, a nepoužívania ľudských práv ako nástroja vyvíjania politického nátlaku;

Uznávajúc, že hoci ľudské práva sú svojou podstatou univerzálne, musia sa zvažovať v kontexte dynamického a rozvíjajúceho sa procesu medzinárodnej normotvorby, berúc v úvahu význam národných a regionálnych zvláštností a rôznorodých historických, kultúrnych a náboženských tradícií; (...)

Inými slovami, tieto dve vety vyjadrujú nasledovné stanovisko: uznávame síce, že existujú ľudské práva, prináležiace všetkým ľuďom, vrátane obyvateľov žijúcich pod našou jurisdikciou (vládou), ale my tie práva chápeme trochu ináč ako Vy, tam na Západe, a keďže princíp štátnej suverenity je nadradený nad všetky ostatné princípy medzinárodného práva, je našou výhradnou vnútornou vecou, ako budeme ľudské práva

obsiahnuté v medzinárodných dohovoroch aplikovať v našom vnútroštátnom právnom poriadku a administratívnej praxi.

Je to, samozrejme, vážna otázka – princíp suverenity štátov aj princíp univerzálnosti ľudských práv sú dva rovnocenné základné princípy Charty OSN, ktorá je základom súčasného svetového poriadku. Ich rovnováhu treba preto veľmi citlivo zvažovať. Vo veľkej väčšine prípadov sa však nakoniec vždy ukáže, že odvolávanie sa na historické a kultúrne osobitosti je len plášťikom zakrývajúcim neochotu rôznych politických režimov plniť ľudskoprávne záväzky voči svojim vlastným obyvateľkám a obyvateľom.

Problém súladu ľudskoprávneho zmýšľania a „historických, kultúrnych a náboženských tradícií“ zamestnáva aj ľudí v Európe a na Slovensku, kde kresťanstvo, najmä katolicizmus zohráva v živote značnej časti spoločnosti stále významnú úlohu. Autori a autorky tejto príručky sú presvedčené a presvedčení o tom, že medzi ľudskoprávnym zmýšľaním a kresťanskými tradíciami nie je 'zakódovaný' antagonistický protiklad. Ľudskoprávne učenie rovnako ako pôvodné kresťanské učenie majú hlboký morálny základ, ktorý tkvie v úcte k ľudskej dôstojnosti.

Aj koncept morálky a mravné kódexy však podliehajú vývoju, ktorý sa nedá zastaviť. Čo bolo morálne pred 100-200 rokmi, môže byť dnes považované za neprijateľné a zároveň to platí aj opačne. Čo bolo morálne neprijateľné, môže byť dnes v súlade s morálnymi i právnymi normami. Skúsenosť ľudstva sa v súčasnosti pretavuje do mravných i právnych kódexov prostredníctvom demokratických mechanizmov a inštitúcií a nie zjavenými pravdami.

1.4. Čo si o tom myslí Malala Yousafzai?

Pokúsme sa ukázať, že ľudskoprávne a náboženské východiská morálky a sociálneho zmýšľania sú zosúladiateľné. Neprivoláme si na pomoc žiadneho významného právnika, ale jednu mladú dievčinu z Pakistanu.

Malala Yousafzai žila v doline Swat v severovýchodnom Pakistane, kde pod vplyvom radikálneho islamistického hnutia Taliban mali dievčatá a ženy zakázané chodiť do škôl a vzdelávať sa. V roku 2009 ako 12-ročná napísala anonymný blog, v ktorom sa vyznala k strastiam života vo svojej vlasti. Natočili s ňou dokumentárny film a stala sa z nej známa a zanietená propagátorka práv dievčat a žien. Medzitým bol Taliban vytlačený pakistanskou armádou z oblasti, kde žila a dievčatá sa tam opäť mohli vzdelávať. Na jeseň roku 2012 Malalu pri cestovaní autobusom zo školy domov vážne postrelili talibanskí teroristi do hlavy a do krku. Po tom, čo sa jej zdravie vrátilo, pokračovala vo svojom úsilí zlepšiť postavenie svojich rovesníčok a rovesníkov. Na jar 2013 ju svetoznámy spoločensko-politický magazín Time zaradil medzi „sto najvplyvnejších ľudí sveta“. V roku 2013 bola nominovaná na Nobelovu cenu za mier (napokon ju dostal niekto iný). Je laureátkou ceny *Andreja Sacharova*, udeľovanej Európskym parlamentom *obrancom a obrankyniam ľudských práv*.

Malala bola v deň šestnástych narodenín, ktorý bol vyhlásený za „Malalin deň“, pozvaná do hlavného sídla OSN v New Yorku, aby pred valným zhromaždením predniesla reč o ľudských právach. Keď si podrobne preštudujeme reč Malaly, nájdeme v nej niekoľko dôležitých momentov. Po prvé, svoj preslov začína známou formulkou, ktorou sa príslušníci a príslušníčky islamského náboženstva prihlasujú k svojej viere a k jej zdroju, Bohu, ktorým je v islame Allah. Ďalej hovorí o tom, čo sú z jej pohľadu základné predpoklady naplňania ľudských práv. Na prvom mieste spomína mier. Vskutku, skutočne dôstojne sa dá žiť iba v mieri – vojna je už svojou podstatou namierená proti ľudskosti; o dôstojnom zaobchádzaní a rovnosti (rovnosti šancí), o princípoch, ktoré uvádza medzi prvými aj Všeobecná deklarácia ľudských práv. Dôstojne môžeme žiť aj vtedy, keď nie sme bohatí, ale len ak nás štát a spoločnosť rešpektuje ako rovnocenných a slobodných ľudí, a ak nám poskytne šancu (alebo nám nebráni) si svoj život zlepšiť. Kľúčovým predpokladom naplnenia rovnosti šancí je vzdelanie: bez prístupu ku kvalitnému vzdelaniu sú naše možnosti žiť plnší, dôstojnejší život veľmi obmedzené.

Ako sa pozerá na svet po tom všetkom, čo zažila? Prečítajme si úryvok z jej prejavu v OSN .....

V mene Boha, milostivého, milosrdného.

Drahí bratia a drahé sestry, pamätajte si jednu vec: Malalin deň nie je mojím dňom. Tento deň je dňom všetkých žien, všetkých chlapcov a všetkých dievčat, čo pozdvihli svoj hlas za svoje práva. Takže tu stojím pred vami... jedno dievča z mnohých.

Hovorím – nie za seba, ale za všetkých chlapcov a všetky dievčatá.

Dvíham svoj hlas – nie preto, aby som sama kričala, ale preto, aby tí, čo sú umlčaní, mohli byť vyslyšaní. Tí, čo bojovali za svoje práva:

Za právo žiť v mieri.

Za právo na dôstojné zaobchádzanie.

Za právo na rovnosť šancí.

Za právo na vzdelanie.(....)

Teroristi si mysleli, že zastavia moje úsilie, avšak moje ciele sa nezmenili. Ja nie som vedená ani túžbou po osobnej pomste proti Talibanu či inej teroristickej skupine. Chcem, aby sa vzdelávali aj synovia a dcéry členov Talibanu.

Múdre príslovie „pero je mocnejšie ako šablá“ je pravdivé. Extrémisti sa boja kníh a pier. Moc prameniaca zo vzdelania ich máta. Obávajú sa žien. Boja sa sily ich hlasu. Pre zabezpečenie vzdelávania je nevyhnutný mier. V mnohých častiach sveta terorizmus, vojny a konflikty zabraňujú deťom, aby chodili do školy. Sme už naozaj unavené z týchto vojen. Ženy a dievčatá v mnohých krajinách sveta trpia mnohorakými spôsobmi. Bieda, nevedomosť, nespravodlivosť, rasizmus a zbavovanie základných práv sú hlavné problémy, ktorým čelia muži aj ženy.(....)

Drahé sestry, drahí bratia, je čas, aby sme sa ozvali. Vyzývame svetových lídrov, aby zmenili svoje politické stratégie v záujme mieru a prosperity. Zákony popierajúce dôstojnosť žien a dievčat a ich práva, sú neakceptovateľné. Vyzývame všetky vlády, aby zabezpečili bezplatné povinné vzdelávanie pre každé dieťa. Naliehame na všetky vlády, aby bojovali proti terorizmu a násiliu, v záujme ochrany detí od brutality a zla.

Vyzývame všetky spoločensvá k tolerancii – k odmietnutiu predsudkov založených na kaste, pôvode, príslušenstve k sekte, vierovyznaniu alebo pohlaviu. K zabezpečeniu slobody a rovnosti žien, aby mohli rozkvitať. Nemôžeme byť úspešné, ak polovica z nás je utláčaná.(....) Drahí bratia a drahé sestry, nesmieme zabúdať na to, že milióny ľudí trpia biedou, nespravodlivosťou a nevedomosťou. Nesmieme zabudnúť, že milióny detí nechodia do školy.

Začnime teda globálny zápas proti nevzdelanosti, biede a terorizmu, chopme sa svojich kníh a pier. Ony sú našimi najmocnejšími zbraňami. Jedno dieťa, jeden učiteľ, jedno pero a jedna kniha môžu zmeniť svet.

Vzdelanie je jediným riešením.

Ďalej Malala hovorí, že bez ľudí, ktorí sa aktívne, vytrvalo a neúnavne zasadzujú za ľudské práva druhých, nie je možné v tejto oblasti dosiahnuť pokrok. Takýchto ľudí sú tisíce a tisíce, a nedajú sa – rovnako ako ona – zastrašiť ani teroristami, ani extrémistami, ani tými, čo zneužívajú moc len v prospech presadenia vlastných zisťných záujmov. Nakoniec vyslovuje dôležitú myšlienku: snaženie sa o ľudské práva nemôže byť „bojom“ v pravom zmysle slova. Nemôže byť motivované pomstou. Hlavnou zbraňou obrancov ľudských práv je kniha, pero (čiže vzdelanie), odvaha a vzájomná solidarita. Aj autori a autorky tejto publikácie uprednostňujú výraz ochrana a podpora ľudských práv pred slovom „boj“.

2. ČO SÚ TO ĽUDSKÉ PRÁVA?

Ak začneme študovať a analyzovať tridsať vyššie uvedených tzv. operatívnych článkov Všeobecnej deklarácie ľudských práv (k jej preambule, ktorá je tiež dôležitá, sa ešte vrátíme), zistíme, že má určitú logickú vnútornú štruktúru.

2.1. Pôvod, význam a charakter ľudských práv

V zásade môžeme deklaráciu rozdeliť na 5 častí, pri ktorých sa teraz pristavíme. Články 1 a 2 sú vyjadrením univerzálnosti, prirodzeného charakteru a nedeliteľnosti ľudských práv. Text sa začína vetou „*všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a právach*“ – čiže ľudské práva prináležia všetkým, sú univerzálne. *Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a právach* – ľudské práva sú prirodzené atribúty človeka, človek sa s nimi už rodí, nedostáva ľudské práva do daru od štátu, či inej vyššej moci. Štát ani iná vyššia moc mu tieto práva nemôže ani darovať ani odňať. Nezohľadnenie uvedeného princípu vedie k porušeniu ľudských práv.

Každý je nositeľom všetkých práv a slobôd – ľudské práva sú nedeliteľné, vzájomne závislé a prepojené, len ich spoločné uplatnenie zaručuje dôstojný život. Nikoho nemožno diskriminovať (znevýhodňovať) na základe objektívnych odlišovacích znakov uvedených v článku 2 a nikomu nemožno uprieť žiadne ľudské právo pod akoukoľvek zámienkou. Ľudia sú obdarení rozumom a svedomím, vďaka čomu si *uvedomujú svoje práva* a sú schopní sa správať aj k iným ľuďom *solidárne*, v duchu bratstva.

Ak sa vyznáme v dejepise, prvé dva články deklarácie nám určite budú niečo pripomínať. Napríklad, túto vetu z Deklarácie nezávislosti Spojených štátov amerických z roku 1776: „*Pokladáme za samozrejmé pravdy, že všetci ľudia sú stvorení ako seberovní, že sú obdarení svojím stvoriteľom určitými nescudziteľnými právami, že medzi tieto práva patrí život, sloboda a sledovanie osobného šťastia.*“ Autori tejto deklarácie sa opierali samozrejme aj o teoretické zdroje, napríklad o dielo anglického mysliteľa *Johna Locke*a (1632-1705), ktorý vo svojej Druhej rozprave o vláde argumentuje v prospech *prirodzeného práva* ľudských bytostí na ochranu svojho života, zdravia, slobody a majetku. Ďalej sa autori americkej deklarácie určite opierali aj o staršie právne kódexy, napríklad o anglickú Listinu práv (*Bill of Rights*) z roku 1689, Zákon o habeas corpus z roku 1679, či o právnu listinu z roku 1215 s názvom Magna Carta Libertatum. Sú to

všetko významné právne akty, zaručujúce „práva“ a ochranu pred svojvôľou absolútnej moci panovníka, alebo zaručujúce nezávislé prešetrenie prípadov uväznených osôb súdom.

Ďalším významným zdrojom pre tvorcov Všeobecnej deklarácie ľudských práv mohla byť aj Deklarácia práv človeka a občana, ktorú prijalo francúzske revolučné Ústavodarné zhromaždenie v roku 1789. Táto deklarácia sa začína veľmi podobne ako deklarácia OSN: „Ľudia sa rodia a zostávajú slobodní a rovní pred zákonom“. Inšpiráciou pre ňu nebola len niekoľko rokov predtým prijatá americká deklarácia nezávislosti a myšlienky Johna Lockeja o slobode, prirodzených právach a spoločenskej zmluve, ale aj myšlienky iných predstaviteľov *osvietenstva*. Švajčiarsko-francúzsky filozof *Jean-Jacques Rousseau* (1712-1778) jej tvorcov určite nadchol svojím učením o rovnosti a sociálnej spravodlivosti, o spoločenskej zmluve a „všeobecnej vôli“, nemecký filozof *Immanuel Kant* (1724-1802) zase učením o morálke.

Ak si podrobnejšie preštudujeme vyššie uvedené historické „ľudskoprávne“ kódexy, a najmä sledujeme ich aplikáciu v praktickom živote, musíme konštatovať, že všetky zaručovali práva len určitej skupine osôb. Nezaručovali univerzálne práva pre všetkých, ale len privilégiá, výsady pre niektorých.

Magna Carta Libertatum sa odvoláva na „*freemen*“, slobodných ľudí, čiže najmä šľachtu. Francúzska deklarácia mala na mysli predovšetkým francúzskeho človeka a občana, aj to ešte s výhradami – francúzsku ženu, občianku, text nespomína. Americká Deklarácia nezávislosti a americká Listina práv z roku 1789 majú síce univerzalistický jazyk, čo však nebránilo tomu, aby novousadlíci považovali domorodé obyvateľstvo (amerických „Indiánov“) za menejcennú rasu, ktorú treba izolovať do rezervácií, alebo aby praktizovali *diskrimináciu* a *segregáciu* voči obyvateľom a obyvateľkám čiernej pleti až do polovice dvadsiateho storočia.

Práve preto je potrebné ešte raz vyzdvihnúť význam prvých dvoch článkov Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Myšlienka, že „každý je nositeľom všetkých práv a slobôd“, je vskutku revolučná, predtým skutočne nevídaná. Slovenský preklad, uprednostňujúci mužský rod, túto revolučnosť (slovom „každý“) však skresľuje, nakoľko anglický originál používa neutrálne slovo „*everyone*“. Predstavitelia a predstaviiteľky 51 najrozmanitejších štátov sveta sa na tejto revolučnej myšlienke mohli zhodnúť aj preto, že boli pod spoločným vplyvom silného, katartického zážitku. Stále museli mať na mysli, že dôstojnosť miliónov ľudí bola pošliapovaná, bez ohľadu na to, či boli chudobní alebo bohatí, mladí alebo starí, bielej, čiernej alebo žltej

pleti, či to boli muži, ženy alebo deti. Milióny ľudí boli v koncentračných a vyhladzovacích táboroch degradované na bezmenné čísla bez identity. Tisíce ľudí bolo ponížených na úroveň tvorov, na ktorých sa robili nebezpečné chemické a biologické pokusy. Milióny ľudí – najmä Židov, Rómov či osôb patriacich k sexuálnym menšinám, nacisti prekvalifikovali na nepotrebné predmety spaľované v peciach. Svet sa dostal vinou nemeckého nacizmu, talianskeho fašizmu a japonského militarizmu na pokraj záhuby. Na túto situáciu bolo nutné reagovať zásadnou, paradigmatickou zmenou. Zásadnou zmenou v nazeraní na vzťah jednotlivca a moci, individua a štátu, zásadnou zmenou v nazeraní na miesto a postavenie človeka v spoločnosti a na jeho práva.

2.2. Hodnoty, právo, zákon a spravodlivosť

Predtým, ako sa budeme venovať vnútorným trom pomyselným sekciám všeobecnej deklarácie, ktoré v sebe zahŕňajú katalóg *troch generácií ľudských práv*, vrátime sa najprv na jej úplný začiatok, k preambule a potom prejdeme na jej úplný koniec.

Uviedli sme, že deklarácia OSN nebola dotiahnutá do podoby právneho dokumentu (dohovoru, či zmluvy). Ona je „len“ súborom mravných a politických princípov a hodnotových noriem, ktoré sa až neskôr mali pretaviť do medzinárodných právne záväzných dokumentov. Tento charakter deklarácie je zrejmý aj pri zbežnom pohľade na ňu.

Termín „právo“ má v klasickej teórii dva významy. Jednak sa ním označuje súbor pozitívnych právnych noriem, čiže kodifikovaný právny systém určitého štátu alebo medzinárodného spoločenstva. Na druhej strane, právom nazývame určité (subjektívne) oprávnenie, nárok. Zrejmé je, že keď hovoríme o ľudských právach, máme na mysli tento druhý význam slova právo. Anglicky hovoriaci ľudia to majú jednoduché: pre nich je subjektívne právo, oprávnenie „*right*“ a právo ako právny systém „*law*“.

Právo v zmysle „oprávnenia“ však v sebe zahŕňa niekoľko nutných atribútov, charakteristík. Musí byť zrejmé, kto je *nositeľom* alebo *nositeľkou práva*. Toto je z deklarácie jasné: každý (človek), čiže všetci ľudia sú nositeľkami a nositeľmi ľudských práv. Takisto musí byť zrejmé, čo je *predmetom nároku*: tým je podľa deklarácie zoznam hodnotových noriem (katalóg práv), ktoré sú v nej vymenované. Musí byť však jasné aj to, voči komu sú nároky vznášané, kto má *povinnosť* tieto hodnoty *garantovať* a chrániť a takisto, ako sa vznesené nároky majú *uplatňovať, vykonávať a vymáhať*. Nuž, toto z deklarácie jasné nie je.

Iba v preambule deklarácie sa nachádza veta: „je nutné, aby sa ľudské práva chránili zákonom“. To znamená, že k tomu, aby sa ľudské práva mohli účinne uplatňovať a vymáhať, je potrebné ich garantovať zákonom, ľudské práva sa musia dostať do podoby objektívnych, *pozitívnych právnych noriem*.

Ľudské práva pretavené do podoby ústavných právnych noriem sa zvyčajne nazývajú *základné práva a slobody*. Pod týmto názvom sú včlenené aj do Ústavy Slovenskej republiky. Zákony prijíma štát a musí ich prijímať tak, aby boli v súlade so všeobecne uznanými mravnými a hodnotovými princípmi, čiže so *spravodlivosťou*. A nad spravodlivosťou bdejú ďalšie významné štátne inštitúcie: súdy.

Podľa deklarácie sú ľudské práva univerzálne, čo znamená nielen to, že „všetkým ľuďom prináležia všetky ľudské práva“, ale aj to, že tieto ľudské práva platia všade na svete. Ľudské práva v podobe základných práv a slobôd v rámci svojej jurisdikcie garantuje štát zákonmi a inštitúciami vymáhateľnosti práva. Kto má však garantovať uplatňovanie ľudských práv na celom svete a v medzinárodných vzťahoch? Kto ich má vymáhať?

Článok 30 deklarácie vyjadruje nový princíp medzinárodného práva, a to, že ochrana a podpora ľudských práv jednotlivcov sa stáva jeho súčasťou. Dovtedy medzinárodné právo upravovalo len vzťahy medzi štátmi. Je teda potrebné prijať aj na medzinárodnej úrovni „zákony“, teda všeobecne záväzné právne normy, ktoré budú univerzálnou garanciou uplatňovania ľudských práv.

Tieto „medzinárodné zákony“ však uzreli svetlo sveta až o takmer dvadsať rokov, v roku 1966. OSN vtedy prijalo tri zásadné medzinárodné dohovory, ktoré boli rozpracovaním práv obsiahnutých v deklarácii do podoby právnych záväzkov. Boli to Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach – tieto dva pakty spolu so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv tvoria spolu Medzinárodnú listinu ľudských práv (*International Bill of Human Rights*). Tretím dokumentom prijatým v roku 1966 bol Medzinárodný dohovor o zabránení rasovej diskriminácie, ktorý je vlastne rozpracovaním druhého článku deklarácie, zakazujúceho diskrimináciu.⁶

---

⁶ *Pôvodné anglické názvy týchto dokumentov: International Covenant on Civil and Political Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Convention on the Elimination of Racial Discrimination.*

Kto má však na medzinárodnej úrovni zabezpečiť vymáhanie ľudských práv? Vrchným arbitrom sporov medzi štátmi je Medzinárodný súdny dvor v Haagu. Obdobný orgán existoval aj pred vznikom OSN, v podobe Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti Spoločenstva národov a tiež sídlil v Haagu. Avšak príslušná súdna inštitúcia pre ľudské práva na úrovni OSN nevznikla – v rámci OSN existuje mnoho rôznych mechanizmov, prostredníctvom ktorých sa monitorujú ľudské práva na svete, súdnu právomoc však zatiaľ nemá ani jeden z nich. Prijímajú sa odporúčania pre jednotlivé krajiny, týkajúce sa uplatňovania ustanovení dohovorov OSN vo vnútroštátnej legislatíve a administratívnej praxi, často sú tieto odporúčania aj politicky záväzné. Právne záväzné však nie sú.

Trochu odlišný vývoj nastal v Európe vzápätí po prijatí Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN. V roku 1949 bola založená nová regionálna organizácia, Rada Európy. Jej členovia v roku 1950 prijali Európsky dohovor o ľudských právach a základných slobodách. Tento dohovor vytvoril aj právnu základňu pre založenie Európskeho súdu pre ľudské práva. Európsky súd pre ľudské práva je poslednou súdnou inštanciou pri vymáhaní ľudských práv aj pre občanov a občianky Slovenskej republiky, pokiaľ boli ich ľudské práva porušené a pokiaľ neuspeli na vnútroštátnych súdoch.

O systéme Rady Európy píšeme obširnejšie neskôr. Na tomto mieste je však potrebné zdôrazniť, že právomoc a judikatúra európskeho súdu sa týka len práv obsiahnutých v európskom dohovore o ľudských právach. Ten na rozdiel od Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN neobsahuje celý široký katalóg troch generácií ľudských práv, ale zameriava sa len na občianske a politické práva, právo na spravodlivé súdne konanie a účinný prostriedok nápravy a právo na ochranu pred diskrimináciou.

Vymenovali sme teda štyri z piatich základných atribútov ľudských práv, transformovaných do podoby pozitívnych, zákonných práv: existenciu subjektu práva, predmetu práva, garanta práva a definovania prostriedku výkonu, vymáhateľnosti a nápravy. Ostáva nám už len posledný atribút, a tým je zdôvodnenie ľudskoprávných nárokov, potvrdenie ich existencie a oprávnenosti.

Zdôvodnenie existencie ľudských práv je predmetom filozofických a teoretických rozpráv dodnes. Deklarácia ani ľudskoprávne dohovory sa tejto veci detailne nevenujú. Považujú ľudské práva za *prirodené mravné oprávnenia* prináležiace človeku z titulu jeho existencie ako ľudskej bytosti.

Rovnako ako Antigona v Sofoklovej rovnomennej tragédii spred 2500 rokov.⁷

Antigona napriek zákazu tébskeho kráľa, tyrana Kreóna pochovala svojho brata obvineného zo skutkov proti Tébam. Keď jej Kreón vyčíta porušenie zákona a posielal ju za to na smrť, Antigona oponuje: „Nuž usudzovala som, že tvoj zákaz, vôľa smrteľníka, nemá takú silu, aby rušil nenapísané a neochvejné božie zákony. Tie predsa nie sú dnešné ani včerajšie, tie platia od dôb, kam nám pamäť nesiahá, a platia večne“.

Antigona tu má na mysli „večné“ zákony dobra a spravodlivosti, ktorým sa svetské zákony musia prispôbiť, ak majú slúžiť ľuďom. Aj podľa rímskeho učenca Celsa (*Publius Iventus Celsus*, 67-130 pr.n.l.) „právo je umením dobra a spravodlivosti (poctivosti)“ (*ius est ars bonae et aequi*). Ak svetské zákony nie sú s večnými zákonmi v súlade, človek sa im môže postaviť na odpor, odkazuje nám Antigona. Túto myšlienku rozpoznávame aj v preambule deklarácie v tejto podobe: „je nutné, aby sa ľudské práva chránili zákonom, ak nemá byť človek donútený uchýliť sa, keď všetko ostatné zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku“. A nachádza sa aj v našej ústave, v čl. 32: „Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.“

Zároveň však platí – aj v demokracii, a v nej predovšetkým, že zákony sa musia dodržiavať aj keď nie sú dokonalé. Rozriešenie tejto dilemy nám ponúka nemecký právny teoretik a politik **Gustav Radbruch** (1878-1949). Podľa neho pozitívny (kodifikovaný) zákon je potrebné dodržiavať aj vtedy, ak je obsahovo nespravodlivý a neúčelný (tu dáva za pravdu Sokratovi, ktorý prijal trest aténskeho súdu napriek tomu, že bol nespravodlivý, a že mal aj možnosť utiecť z Atén do iného mesta, kde by už trest neplatil). Radbruch však pokračuje: výnimku tvoria prípady, ak rozpor medzi pozitívnym zákonom a spravodlivosťou dosiahne takú neznesiteľnú mieru, že zákon musí ako „nenáležité právo“ spravodlivosti ustúpiť. Radbruch ešte dodáva: V prípadoch, keď sa zákonodarca o spravodlivosť ani nesnaží

---

⁷ Pozri napr.: Sofokles: *Antigona*. Bratislava : Tatran, 1982. Preklad Ľ. Feldek

a svojim rozhodnutím popiera samotný princíp rovnosti, ktorý je jadrom spravodlivosti, nejde už ani tak o „nenáležitú právo“. V skutočnosti takéto právo už nemá zákonnú povahu, pretože zákon, a to aj pozitívny zákon, musí byť definovaný ako predpis, ktorého výhradným účelom je slúžiť spravodlivosti.

Ako však poznáme, ktoré sú to tie „večné, spravodlivé“ zákony a hodnoty,? Ako vieme, čo je dobré a spravodlivé? Mnohí by povedali, že návod nám dávajú sväté knihy náboženstva. Ako však vedeli tvorcovia Všeobecnej deklarácie ľudských práv, že tie hodnoty a normy, ktoré zahrnuli do svojho katalógu ľudských práv, pretavené do pozitívneho práva, zaručia vytvorenie dobrej a spravodlivej spoločnosti? Verili spolu s Kantom, že „človek je obdarený rozumom a svedomím“, a tieto svoje dva dôležité atribúty dokáže v teórii a praxi uplatniť v duchu „bratskej vzájomnosti“, mierovou spoluprácou a dialógom. Teda, že si uvedomí, že ak chce, aby sa s ním zaobchádzalo dôstojne, musí sa rovnako správať voči ostatným ľuďom.

A čo tvorí podstatu ľudskej dôstojnosti? Stačilo si spomenúť na väzňov v nacistických koncentračných táboroch: všetko, o čo boli obratí – sloboda, majetok, voľný pohyb, ochrana pred mučením a neľudským zaobchádzaním, nemožnosť dovoliť sa spravodlivosti, identita, zdravie, rodina a nakoniec aj život – to všetko bolo treba nanovo definovať ako oprávnenia, bez ktorých žiaden človek nemôže žiť ľudský život. Tak vznikol katalóg neodňateľných ľudských práv.

2. 3. Tri generácie ľudských práv

Kľúčová téza Všeobecnej deklarácie ľudských práv z jej druhého článku – „každý je nositeľom všetkých práv a slobôd“ sa v inej podobe objavuje opäť v článku 6 deklarácie, podľa ktorého „každý má právo, aby bol všade uznávaný jeho právny status“. Ústava SR túto tézu vyjadruje nasledovným spôsobom: „Každý je spôsobilý na práva“. Znamená to, že každý človek je nositeľom právnej subjektivity, je subjektom práva, t.j. on sám a ona sama si aktívne, slobodne uplatňuje (môže uplatňovať) svoje práva zaručené v ľudskoprávnych kódexoch. Zopakujme: je subjektom práva a nie objektom práva. V staroveku, v aténskej demokracii mali občania rôzne práva a boli ich subjektívnymi nositeľmi. Nositeľmi práv však neboli otroci, tí boli z hľadiska práva považovaní za predmety, veci, s ktorými bolo možné zaobchádzať nezávisle od ich vlastnej vôle a občianstvu sa netešili ani ženy.

Tento spor, či sú tí, rôzni „druhí“ rovní ľudia, zasluhujúci si dôstojné zaobchádzanie, alebo len divé tvory, s ktorými možno narábať podľa

vlastnej ľubovôle vládcov, sa v dejinách potom ešte mnohokrát rozhorel. Keď španielski a portugalskí moreplavci koncom 15. storočia objavili Ameriku a Španieli a Portugalci postupne celkom ovládli jej strednú a južnú časť, veľmi kruto zaobchádzali s tamojším domorodým obyvateľstvom (hovorovo nazývaným Indiáni).⁸ Vraždili ich, zotročovali a využívali na najťažšie práce v baniach a na plantážach, bez nároku na odmenu a potrebný odpočinok. Španielsky panovník Karol V. vydal v roku 1542 zákon, ktorým tieto praktiky zakázal, avšak zanedlho pod nátlakom dobyvateľov (*conquistadorov*) zákon stratil účinnosť.

V roku 1550 zvolal Karol V. veľkú porotu, ktorá mala rozsúdiť, či majú Indiáni „dušu“, a teda či sa s nimi má zaobchádzať ako s ľuďmi alebo nie. Dnešnou terminológiou povedané, či sú rovnako spôsobilí na práva ako bieli ľudia. Jeden z radcov panovníka Juan Ginés de Sepúlveda argumentoval (odvolávajúc sa aj na Aristotelove názory o barbaroch), že „Indiáni sú prirodzene predurčení na otroctvo, a majú byť podriadení bielym (kresťanským) ľuďom aj násilím, ak je to nevyhnutné“. Jeho oponent Bartolomé de Las Casas mienil, že Indiáni sú obdarení rozumom, žijú vo svojich komunitách podľa určitých pravidiel a je možné ich priviesť ku kresťanstvu nenásilným spôsobom. Táto debata nakoniec síce nezastavila krutosti páchané novousadlíkmi v Južnej Amerike, ale ich aspoň sčasti zmiernila a naštartovala nový diskurz o morálke nielen ako o záväzku dodržiavať božské zákony a prikázania, ale aj ako pravidiel slušného a spravodlivého zaobchádzania s inými ľuďmi.

Domorodé obyvateľstvo však vplyvom zlého zaobchádzania, ako aj v dôsledku absencie imunity voči „európskym“ infekčným chorobám, veľmi rýchlo ubúdalo. Už od začiatku 16. storočia sa začali dovážať do španielskych a portugalských kolónií otroci z Afriky. Do severnej Ameriky sa otroci začali dovážať začiatkom 17. storočia. Otroctvo v Latinskej Amerike trvalo až do začiatku osemnásteho storočia, s výnimkou Kuby a Portorika, kde bolo zrušené až v roku 1863. V Spojených štátoch amerických bolo otroctvo zrušené tiež až v roku 1865, po občianskej vojne, trinástym dodatkom k americkej ústave, a to vďaka prezidentovi Abrahamovi Lincolnovi. Avšak ešte v roku 1857 tamojší Najvyšší súd prijal rozhodnutie, že otroci (černosi) sa nemôžu stať občanmi USA a teda nemôžu užívať základné práva, ktoré občanom zaručuje ústava.

---

⁸ *Amerických domorodých obyvateľov začínali nazývať Indiánmi preto, lebo keď sa Krištof Kolumbus roku 1492 prvýkrát vylodil na jednom z ostrovov v Karibskom mori, myslel si, že doplával do Indie, kam mal pôvodne namierené.*

2. 4. Naozaj každému prináležia všetky práva aj v demokracii?

Otázku spôsobilosti na práva je potrebné zdôrazniť aj vo vzťahu k dôležitej súčasti katalógu ľudských práv, a tou sú práva dieťaťa. Spôsobilosť na práva sa samozrejme týka aj ich. Život detí je vlastne až do dosiahnutia dospelosti z väčšej časti rámcovaný inštitúciami (rodinou, školou), kde funguje akási prirodzená a nevyhnutná hierarchia a disciplína. To však neznamená, že deti sú iba objektom práva, že je výhradnou právomocou rodičov či školy určovať, akým spôsobom sa práva detí majú interpretovať či uplatňovať v konkrétnych životných situáciách. Deti majú právo aktívne ovplyvňovať rozhodnutia, ktoré sa ich týkajú, takisto ako všetky osoby (skupiny osôb), ktoré sa v určitom spoločenskom vzťahu nachádzajú z objektívnych dôvodov v mocensky slabšom postavení.

Pravda, otázka právnej subjektivity, čiže spôsobilosti na práva, nie je až taká jednoduchá ako by sa zdalo na prvý pohľad. Aj v prípade detí je jasné, že obsah a rozsah pojmu spôsobilosť na práva sa mení v závislosti od veku dieťaťa. Ľudské práva novorodeniatka je potrebné na 100% zabezpečiť vonkajšou ochranou, veď samo si svoje práva ešte ani neuvedomuje, ani nemá reálnu silu, aby si ich uplatnilo. Čím je dieťa staršie, tým väčší priestor by pri uplatňovaní jeho práv mala dostať jeho vlastná vôľa a vlastná vedomá aktivita. Plný rozsah práv nadobudne až pri dosiahnutí dospelosti, veď napríklad právo voliť a vstupovať do zmluvných vzťahov nadobudne podľa našej ústavy v osemnástich rokoch života.

Keď si pozorne všimame formulácie používané v našej ústave, vidíme, že pri niektorých článkoch prisudzuje dané základné právo „každému“, alebo „všetkým“, pri iných však len „občanom“ (a občiankam).⁹ Napríklad, právo voliť do Národnej rady SR (NR SR), ako aj právo kandidovať za poslanca či poslankyňu NR SR majú len občania a občianky SR. Teda nie osoby bez občianstva, či cudzinci zdržiavajúci sa na území SR.

Vidíme teda, že „revolučný“ princíp univerzálnosti ľudských práv, vyjadrený formou „každému prináležia všetky práva“, neplatí absolútne. Existujú dva druhy výnimiek z uvedeného pravidla.

1. Právny poriadok môže rozlišovať medzi právami občanov/občianok a cudzincov/cudziniiek.

---

⁹ Ústava a všetky ostatné právne predpisy používajú pri definovaní subjektov práva mužský rod: „každý“, „občan“, „obyvateľ“ atď. Je to právnická skratka, ktorá zahŕňa aj osoby iného pohlavia. Autori tejto publikácie však sa snažia dôsledne používať všade, kde je to relevantné, mužský aj ženský rod.

2. Aj vo vnútri množiny občanov a občianok sa uplatňujú obmedzenia. Napríklad, deti nemôžu vykonávať právo voliť, odsúdení a uväznení majú obmedzenú slobodu pohybu, niektorí štátni zamestnanci majú obmedzené právo na štrajk, atď.

Je však dôležité podotknúť, že „medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených touto ústavou len zákonom“, takéto „zákonné obmedzenia základných práv a slobôd musia platiť rovnako pre všetky prípady, ktoré spĺňajú ustanovené podmienky“, a takisto, že „pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel.“¹⁰ Štát teda nemôže medzi subjektmi práva rozlišovať podľa svojej ľubovôle, musí dodržiavať vyššie stanovené podmienky. Zároveň platí, že nemôže medzi jednotlivými subjektmi diskriminovať na základe pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického, či iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia.¹¹

To napríklad znamená, že štát nemôže stanoviť, že cudzinci ako takí síce nemajú právo voliť do NR SR, ale cudzinci z európskych krajín, alebo osoby slovanského pôvodu toto právo majú. Alebo: všetci občania majú právo voliť, s výnimkou žien, chudobných, príslušníkov národnostných menšín – takéto obmedzenia v dejinách nášho územia za ostatných 100-150 rokov v rôznej podobe vskutku platili.

Rozvojom medzinárodnej spolupráce, združovaním sa štátov na základe spoločných záujmov, ako aj postupom globalizácie sa posilňuje trend stierania rozdielov medzi právami občanov a cudzincov, a teda aj k posilneniu univerzálneho charakteru ľudských práv v jeho druhom význame („platia pre každého a zároveň všade“).

---

¹⁰ Čl. 13, ods. 2 až 4 Ústavy SR.

¹¹ Čl. 12, ods. 2 Ústavy SR.

3. INŠTITUCIONÁLNA ARCHITEKTÚRA OCHRANY A PODPORY ĽUDSKÝCH PRÁV

Ako sme už uviedli, pre reálne uplatnenie ľudských práv musia byť vytvorené legislatívne a inštitucionálne záruky. Tieto záruky existujú na vnútroštátnej (národnej)¹², regionálnej i univerzálnej úrovni. Garantom uplatnenia a vymáhateľnosti ľudských práv je predovšetkým štát, ktorý prijíma zákony ochraňujúce a podporujúce ľudské práva a vytvára inštitúcie, ktoré ľudské práva chránia. Na európskej regionálnej úrovni plnia úlohu ochrancov ľudských práv najmä Rada Európy a Európsky súd pre ľudské práva, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a jej orgány, ale aj Európska únia a jej inštitúcie. Na univerzálnej (celosvetovej) úrovni je garantom presadzovania ľudskoprávných princípov a noriem Organizácia Spojených národov (OSN).

3.1. Univerzálne mechanizmy (OSN)

Základným dokumentom, ktorý definuje postoj OSN k ľudským právam, je jej Charta, ktorej príslušnú časť sme citovali v časti 1.1. tejto publikácie. V rámci OSN existujú dva druhy mechanizmov (orgánov), ktoré sa venujú ochrane, podpore a presadzovaniu ľudských práv. Jedny sú politické orgány a mechanizmy (po anglicky *Charter-based bodies*) a druhé sú tzv. zmluvné orgány a mechanizmy (po anglicky *treaty-based bodies*).

Rozdiel medzi nimi je v tom, že politické mechanizmy majú svoj právny základ v samotnej Charte OSN, kým zmluvné mechanizmy v medzinárodných ľudskoprávných dohovoroch (zmluvách).

3.1.1. Politické mechanizmy – Rada OSN pre ľudské práva

Charta OSN stanovuje, že súčasťou štruktúry OSN je Hospodárska a sociálna rada (ECOSOC), ktorá si vytvorí osobitný orgán pre otázku presadzovania ľudských práv. Týmto orgánom sa stala Komisia OSN pre ľudské práva, ktorá pôsobila v rokoch 1947 až 2006. V roku 2006 bola nahradená Radou OSN pre ľudské práva. Poslanie a úlohy komisie a rady sú v zásade totožné, rada má však vyšší status: zodpovedá sa Valnému zhromaždeniu OSN (VZ OSN) priamo, a nie prostredníctvom ECOSOC-u.

---

¹² V slovenskej právnej terminológii sa zaužíval termín „národné inštitúcie, národné mechanizmy“, prekladom z anglického „national“. V uvedenom význame – ako sme už uviedli vyššie – však „national“ znamená štátny, celoštátny, či vnútroštátny. Preto sa v tejto publikácii naďalej budeme pridŕžovať zvoleného úzu.

Medzinárodná normotvorba v oblasti ľudských práv prebiehala nasledovne: VZ OSN poverilo prostredníctvom ECOSOC-u Komisiu pre ľudské práva vypracovaním základného textu dohovoru. V rámci komisie bola ustanovená pracovná skupina s reprezentatívnym zastúpením delegátov komisie, ktorá začala pripravovať daný dokument – začala o ňom rokovať, negociovať. Tento proces zvyčajne trvá niekoľko rokov. V druhom kroku sa textom zaoberala komisia ako celok. Po schválení ho posunula do ECOSOC-u a ten následne do VZ OSN. Vo VZ OSN sa návrhom dokumentu najprv zaoberal jeho tretí výbor, ktorý má na starosti sociálne, ekonomické a humanitárne otázky. Po dohode v treťom výbore bol návrh predložený plénu VZ OSN, ktorý ho definitívne odsúhlasil.

Uvedeným spôsobom bolo v rokoch 1947 až 2006 v Komisii OSN pre ľudské práva negociovaných a vo VZ OSN prijatých celkom sedemnásť ľudskoprávných dohovorov (základných dohovorov a opčných protokolov k uvedeným dohovorom). Ich zoznam uvádzame v tabuľke:

Tabuľka č. 1 – Zoznam medzinárodných ľudskoprávných dohovorov univerzálneho charakteru (OSN)

Názov dohovoru OSN v slovenskom a anglickom jazyku ¹³	Skratka	Prijatý OSN Pristúpenie SR
Medzinárodný dohovor o zabránení všetkých foriem rasovej diskriminácie <i>International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination</i>	ICERD	21.12.1965 29.12.1966
Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach <i>International Covenant on Civil and Political Rights</i>	ICCPR	16.12.1966 23.3.1976
Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach <i>International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights</i>	ICESCR	16.12.1966 3.1.1976

¹³ Pozn. k poslednému stĺpcu tabuľky: Pristúpenie Slovenskej republiky s dátumom pred 1.1.1993 znamená, že vtedy dohovor ratifikovala bývalá Česko-Slovenská republika. SR potvrdila pristúpenie k všetkým ľudskoprávnym dohovorom OSN ratifikovaných bývalou republikou (sukcesiu) 28.5.1993.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien <i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>	<i>CEDAW</i>	18.12.1979 18.3.1982
Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu <i>Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>	<i>CAT</i>	10.12.1984 6.8.1988/ 28.5.1993*
Dohovor o právach dieťaťa <i>Convention on the Rights of the Child</i>	<i>CRC</i>	20.11.1989 7.1.1991
Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich robotníkov a členov ich rodín <i>International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families</i>	<i>ICRMV</i>	18.12.1990 SR nepodpísala
Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím <i>Convention on the Rights of Persons with Disabilities</i>	<i>CRPD</i>	13.12.2006 26.5.2010
Medzinárodný dohovor na ochranu všetkých osôb pred nedobrovoľným zmiznutím <i>International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance</i>	<i>CPED</i>	20.12.2006 26.9.2007
Opčný protokol k ICCPR (o prijímaní individuálnych sťažností) <i>Optional Protocol to the ICCPR (on individual communications)</i>	<i>OP 1 - ICCPR</i>	16.12.1966 12.6.1991
Druhý opčný protokol k ICCPR (o zrušení trestu smrti) <i>Second Optional Protocol to the ICCPR (on the abolition of the death penalty)</i>	<i>OP 2 - ICCPR</i>	15.12.1989 22.6.1999
Opčný protokol k CEDAW (o prijímaní individuálnych sťažností) <i>Optional Protocol to CEDAW (on individual communications)</i>	<i>OP – CEDAW</i>	10.12.1999 17.11.2001

Opčný protokol k CRC (o účasti detí v ozbrojených konfliktoch) <i>Optional Protocol to the CRC on the involvement of children in armed conflict</i>	OP – CRC- AC	25.5.2000 07.07.2006
Opčný protokol k CRC (o predaji detí, detskej prostitúcii a pornografii) <i>Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography</i>	OP – CRC - SC	25.5.2000 25.6.2004
Opčný protokol ku CAT (o uznaní príslušnosti Podvýboru proti mučeniu) <i>Optional Protocol to CAT (on the Subcommittee against Torture)</i>	OP - CAT	18.12.2002 nepodpísala
Opčný protokol k CRPD (o prijímaní individuálnych sťažností) <i>Optional Protocol to the CRPD (on individual communications)</i>	OP - CRPD	12.12.2006 26.5.2010
Opčný protokol k CESCER (o prijímaní individuálnych sťažností) <i>Optional Protocol to the CESCER (on individual communications)</i>	OP - ICESCR	10.12.2008 7.3.2012

- ČSSR ratifikovala v roku 1988 s výhradou, že neuznáva príslušnosť Výboru proti mučeniu. Kurzíva znamená, že SR dohovor len podpísala, ale neratifikovala. Tabuľka popisuje stav ku dňu 30.11.2013.

V tabuľke neuvádzame dva ďalšie veľmi významné dohovory, ktoré majú dosah a dopad pre výkon ľudských práv: Dohovor o zabránení genocíde z roku 1948 a Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951. Tieto dohovory neboli negociované v Komisii pre ľudské práva. Dohovor o genocíde prijala VZ OSN zároveň so Všeobecnou deklaráciou ľudských práv v decembri 1948. Na prijatie Dohovoru o utečencoch sa zvolala osobitná konferencia splnomocnencov vlád.

Posledne uvádzaný dohovor je vlastne prienikom medzinárodného práva ľudských práv a humanitárneho práva. Jeho najdôležitejšie ustanovenia znejú nasledovne:

Článok 1 (Definície)

Utečenec je osoba, ktorá

(...) sa nachádza mimo svojho štátu a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu; alebo osobe bez štátneho občianstva, ktorá sa nachádza mimo štátu svojho doterajšieho pobytu v dôsledku týchto udalostí a ktorá sa tam vzhľadom na uvedené obavy nemôže alebo nechce vrátiť.

Článok 33 Zákaz vyhostenia alebo vrátenia („refoulement“)

1. Žiadny zmluvný štát nevyhostí utečenca akýmkoľvek spôsobom alebo ho nevráti na hranice území, na ktorých by jeho život alebo jeho osobná sloboda boli ohrozené z dôvodov jeho rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov.

Československá socialistická republika (ČSSR) k Dohovoru o utečencoch nepristúpila, veď by tým musela uznať utečenecký status všetkých tých desiatok tisíc osôb, čo z Československa utiekli po Februári 1948 alebo po príchode sovietskych vojsk v auguste 1968. Aj tento dohovor nadobudol platnosť pre Slovenskú republiku až v roku 1992.

Ak si pozorne všimneme tabuľku č. 1, vidíme, že prvý medzinárodný ľudskoprávny dohovor negociovaný v Komisii pre ľudské práva bol *Dohovor o zabránení všetkých foriem rasovej diskriminácie*. Stalo sa tak napriek tomu, že pri prijatí Všeobecnej deklarácie ľudských práv (VDĽP) sa štáty dohodli, že čoskoro prijmú dva ľudskoprávne pakty o občianskych a politických právach a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach obsiahnutých v podobe hodnotových noriem vo VDĽP.

To, že bol nakoniec ako prvý v poradí prijatý dohovor o zabránení rasovej diskriminácie, malo niekoľko dôvodov. Jedným z nich bolo celosvetové rozhorčenie nad pomermi v Juhoafrickej republike a Rodézii, kde stále vládol *apartheid* (politika rasovej segregácie obyvateľiek a obyvateľov čiernej pleti). Na uprednostnení tohto dohovoru trvali aj delegáti a delegátky krajín sovietskeho bloku, ktoré z rasizmu obviňovali aj mnohé demokratické západné štáty, kým o svojich krajinách tvrdili, že v nich vládne plná rovnosť všetkých občanov a občianok.

Napokon, s ročným oneskorením sa prijali aj *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Tieto pakty v zásade zakotvujú v právne záväznej podobe všetky ľudskoprávne mravné normy obsiahnuté vo VDĽP. Napriek tomu sa neskôr ukázalo, že ochranu práv niektorých zraniteľných skupín – vo všeobecnosti síce pokrytých dvoma paktmi – je potrebné bližšie rozviesť, posilniť a záväzky štátov voči nim jednoznačnejšie stanoviť. Z tohto dôvodu boli neskôr prijaté osobitné dohovory o právach žien, detí, osôb zbavených slobody, migrujúcich robotníkov a ich rodín, osôb so zdravotným postihnutím.

Osobitnými skupinami, o ktorých sa v OSN často a vášnivo diskutuje, sú aj domorodí obyvatelia a národnostné a etnické menšiny. Pre tieto skupiny osôb OSN zatiaľ neprijala osobitný dohovor, a zrejme v najbližšej budúcnosti ani neprijme. V ére národných štátov je riešenie postavenia domorodého obyvateľstva a národnostných menšín väčšinou veľmi citlivou politickou otázkou a dosiahnuť v nej konsenzus na medzinárodnej úrovni je veľmi ťažké.

OSN však neignoruje ani osud týchto dvoch veľkých skupín obyvateľov našej planéty. Vo vzťahu k ich právam síce neprijala dohovory, ale prijala dve zásadné politické deklarácie. V roku 1992 bola prijatá *Deklarácia o právach osôb patriacich k národnostným, etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám* a v roku 2007 *Deklarácia práv domorodého obyvateľstva*.

Okrem normotvorby plní OSN a jej špeciálne orgány pre oblasť ľudských práv aj ďalšie úlohy: monitorovaciu, kontrolnú, poradnú, podpornú a expertnú. Tieto úlohy sa plnia prostredníctvom Úradu Vysokej komisárky OSN pre ľudské práva a pomocou tzv. *špeciálnych procedúr*.

Úrad Vysokej komisárky plní úlohy sekretariátu a expertného zázemia pre činnosť Rady OSN pre ľudské práva. Vysoká komisárka takisto vykonáva

misie po celom svete, navštevuje oblasti, kde sú ľudské práva v ohrození, monitoruje situáciu a snaží sa navrhovať riešenia.

Rada pre ľudské práva zriaďuje tzv. osobitné procedúry – to sú osobitní spravodajcovia a osobitné spravodajkyne rady, osobitní zástupcovia a osobitné zástupkyne vysokej komisárky, nezávislí experti a nezávislé expertky alebo pracovné skupiny. Monitorujú a hodnotia situáciu v oblasti ľudských práv vo svete buď tematicky (napr. v oblasti práv detí v ozbrojených konfliktoch) alebo s mandátom pre jednotlivé krajiny, kde dochádza k masovému porušovaniu ľudských práv. V roku 2013 pracovalo v rade celkom 37 expertiek a expertov s tematickým mandátom a 14 s mandátom pre konkrétny štát. Ich úlohou je po zhodnotení situácie v danej oblasti pripraviť správu, prezentovať ju na zasadnutí rady a navrhnúť riešenia.

Rada OSN pre ľudské práva zároveň slúži ako fórum pre výmenu názorov a dialóg o ľudskoprávných otázkach medzi jednotlivými štátmi, ale aj medzi štátmi a medzinárodnými ľudskoprávnymi mimovládnyimi organizáciami a inštitúciami. Tie majú právo zúčastňovať sa na zasadnutiach ako pozorovatelia a majú tiež právo vystúpiť so svojimi postrehmi, hodnoteniami a návrhmi.

Osobitnou procedúrou rady je Univerzálne periodické hodnotenie (*Universal Periodic Review - UPR*). V rámci tejto procedúry každý štát v trojročných periódach predkladá rade správu o pokroku v oblasti ochrany a podpory ľudských práv vo svojej vlastnej krajine. Správa sa na zasadnutí rady posudzuje, ostatné členské štáty môžu mať k správe doplňujúce otázky, ale aj vlastné odporúčania. Slovenská republika predložila svoju ostatnú správu v rámci procedúry UPR v roku 2013.

Rada OSN pre ľudské práva je výberovým orgánom – má len 54 členov, ktorí sa volia na obdobie troch rokov, pričom každý rok sa volí vždy tretina členstva, čiže približne 18 členiek a členov. Voľba prebieha vo VZ OSN. Tak ako VZ OSN, aj rada pracuje v systéme tzv. regionálnych skupín.¹⁴

---

¹⁴ V OSN pôsobí 5 regionálnych skupín: skupina západoeurópskych a ostatných štátov – *Western European and Other States Group (WEOG)*, skupina východoeurópskych štátov – *Eastern European Group (EEG)*, skupina štátov Latinskej Ameriky a Karibiku – *Group of Latin American and Caribbean States (GRULAC)*, skupina afrických štátov – *African States Group (AG)* a skupina štátov Ázie a Pacifiku – *Asian and Pacific States Group (APG)*. Slovenská republika je súčasťou skupiny východoeurópskych štátov.

Rozdelenie miest v rade je nasledovné:

Africké štáty: 13 mandátov

Štáty Ázie a Pacifiku: 13 mandátov

Štáty Latinskej Ameriky a Karibiku: 8 mandátov

Západoeurópske a ostatné štáty: 7 mandátov

Východoeurópske štáty: 6 mandátov

Východoeurópsku skupinu v roku 2013 tvoria Česká republika, Čierna Hora, Estónsko, Moldova a Rumunsko. Slovenská republika bola členom rady v rokoch 2008 až 2011.

Skutočnosť, že Rada OSN pre ľudské práva má výberové členstvo neznamena, že je exkluzívnym klubom. Na zasadnutiach sa môžu zúčastniť všetky členské štáty OSN, aj tie, ktoré v danom roku nie sú riadnymi členmi rady. Môžu sa k vyjadrovať k agende, môžu predkladať návrhy, rovnako ako zástupcovia a zástupkyne iných medzinárodných organizácií a ľudskoprávných zoskupení. Nemôžu však hlasovať.

3.1.2. Zmluvné ľudskoprávne orgány OSN

Po konečnom prijatí ľudskoprávneho dohovoru Valným zhromaždením OSN dokument začne žiť svojím vlastným životom. Treba zdôrazniť, že dohovor nenadobudne účinnosť okamžite po prijatí a podpise príslušným povereným predstaviteľom vlády tej-ktorej krajiny (väčšinou príslušným ministrom zahraničných vecí.) Najprv je potrebné, aby dohovor ratifikoval (včlenil do svojho vnútroštátneho právneho poriadku) určitý stanovený počet štátov. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach rieši otázku nadobudnutia účinnosti nasledovne:

Článok 49

1. Tento pakt nadobudne účinnosť tri mesiace odo dňa uloženia tridsiatej piatej ratifikačnej listiny alebo listiny o prístupe u generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov.

2. Pre každý štát ratifikujúci pakt alebo pristupujúci k nemu po uložení tridsiatej piatej listiny o ratifikácii alebo o prístupe k paktu nadobudne účinnosť tri mesiace po tom, čo tento štát zloží listinu o ratifikácii alebo o prístupe.

Po nadobudnutí účinnosti dohovoru Generálny tajomník OSN do určitého času zvolá prvú konferencia zmluvných strán dohovoru (teda tých, ktoré dohovor už ratifikovali a nadobudol pre nich účinnosť). Jednou z prvých úloh zmluvných strán je zvoliť členov a členky výboru. Členov a členky výborov volí konferencia na základe návrhov zmluvných strán, pričom sa prihliada na rovnomerné zastúpenie jednotlivých regionálnych skupín a zároveň sa vyžaduje od kandidátov splnenie určitých odborných a morálnych predpokladov. Každý dohovor obsahuje ustanovenie o založení zmluvného monitorovacieho výboru – v prípade vyššie uvedeného paktu je to Výbor pre ľudské práva (*Human Rights Committee*).

Každý dohovor obsahuje ustanovenie o povinnosti zmluvných strán predkladať výboru tzv. periodické implementačné správy. Štát vypracúva správu o tom, ako v uplynulom období plnil záväzky, ktoré mu z prijatia dohovoru vyplývajú vo vzťahu k obyvateľkám a obyvateľom pod jeho jurisdikciou. Takéto správy štát predkladá v dvojročných alebo štvorročných intervaloch. Jednotlivé dohovory stanovujú rozličné periódy na predkladanie správ.

Tabuľka č. 2 poskytuje prehľad o dôležitých údajoch týkajúcich sa jednotlivých výborov (stav k 30.11.2013).

Z tabuľky je zrejmé, že najväčší počet štátov zatiaľ pristúpil k Dohovoru o právach dieťaťa. Osobitosťou vo vzťahu k Slovenskej republike je skutočnosť, že členom výboru monitorujúceho tento dohovor (teda Výboru pre práva dieťaťa) je slovenský expert Peter Guráň. Je rovnako jediným zástupcom Slovenskej republiky v akomkoľvek expertnom orgáne OSN pre oblasť ľudských práv. O právach dieťaťa a činnosti Výboru pre práva dieťaťa si môžete podrobnejšie prečítať v podkapitole 7.1.

Tabuľka č. 2 – Výbory OSN

Názov výboru v slovenskom a anglickom jazyku	Počet štátov	Členov výboru	Period. správ	Ostatná správa SR
Výbor pre ľudské práva (<i>Human Rights Committee - HRC</i>) (zmluvný monitorovací výbor ICCPR)	167	18	4 roky	2011
Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (<i>Committee on Economic, Social and Cultural Rights - CESCR</i>)	160	18	5 rokov	2012
Výbor na zabránenie rasovej diskriminácie (<i>Committee on the Elimination of Racial Discrimination - CERD</i>)	175	18	2 roky	2013
Výbor pre predchádzanie diskriminácie žien (<i>Committee on the Elimination of Discrimination against Women - CEDAW</i>)	187	23	4 roky	2009
Výbor proti mučeniu (<i>Committee against Torture - CAT</i>)	153	10	4 roky	2009
Výbor pre práva dieťaťa (<i>Committee on the Rights of the Child - CRC</i>)	193	18	5 rokov	2013
Výbor pre migrujúcich robotníkov (<i>Committee on Migrant Workers - CMW</i>)	46	14	5 rokov	nie je ZS
Výbor pre práva osôb so zdravotným postihnutím (<i>Committee on the Rights of Persons with Disabilities - CRPD</i>)	127	18	4 roky	predlož. 2012
Výbor pre násilné zmiznutia (<i>Committee on Enforced Disappearances - CED</i>)	37	10	nezačal	nie je ZS
Podvýbor na predchádzanie mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (<i>SPT</i>)	67	25	misie v ZS	nie je ZS

Spôsob práce výborov je nasledovný. Prvá správa (nazývaná implementačná správa) by mala byť zmluvnou stranou predložená spravidla rok alebo dva roky po nadobudnutí účinnosti daného dohovoru pre ten-ktorý štát. Ďalšie správy by mali byť predkladané v cykloch uvedených v tabuľke č. 2.

Po prijatí správy sekretariát výboru (ktorý je súčasťou Úradu Vysokkej komisárky OSN pre ľudské práva) nadviaže komunikáciu s ministerstvom zahraničných vecí príslušného štátu. Vyžiada si od neho prípadné ďalšie podklady, zašle mu doplňujúce otázky sformulované členkami a členmi výboru. Výbor určí zo svojich radov spravodajcu alebo spravodajkyňu, ktorá si správu podrobne preštuduje, pričom využíva pri svojej práci aj doplňujúce zdroje informácií, napr. verejne prístupné správy o dodržiavaní ľudských práv iných medzinárodných inštitúcií, štátov, či ľudskoprávných organizácií.

Následne sa určí sa termín prezentácie správy pred plénom výboru, na ktorom sa zúčastňuje delegácia dotknutého štátu. Hovorovo sa tieto prezentácie nazývajú „obhajoby“, delegácia má „obhájiť“ stav v oblasti dodržiavania svojich záväzkov vyplývajúcich z daného ľudskoprávného dohovoru.

Prebieha dialóg medzi členmi výboru a členmi štátnej delegácie príslušnej krajiny. Tento dialóg trvá celý deň – zaberie spravidla jedno popoludnie a jedno predpoludnie.

Na záver členky a členovia výboru sformulujú predbežné závery a odporúčania, ktoré neskôr po dopracovaní zašlú v písomnej forme zmluvnej strane a zároveň aj zverejnia na stránke Vysokého komisariátu OSN pre ľudské práva.

Aby sme mali predstavu, ako vyzerajú takéto odporúčania, odcitujeme časť odporúčaní, ktoré prijal CERD po prerokovaní zlúčenej ôsmej a deviatej periodickej správy Slovenskej republiky, v dňoch 19. a 20. februára 2013. Výbor vyzdvihne pozitívne aspekty a zároveň sformuluje svoje výhrady a odporúčania.

Pozitívne aspekty

Výbor s uznaním konštatuje prijatie legislatívnych a politických opatrení, vrátane:

(a) Novelizácie antidiskriminačného zákona zavádzajúcej dočasné vyrovnávacie opatrenia zamerané na odstránenie znevýhodnenia založeného medzi iným na príslušnosti k rase, etnicite, rode a podporujúceho princíp rovnosti príležitostí pri zamestnaní; [...]

(c) Revízie národného akčného plánu Dekády pre začleňovanie Rómov pre roky 2011-2015 a prijatia Stratégie pre integráciu Rómov do roku 2020 v januári 2012, v súlade s rámcom Európskej Komisie a po konzultáciách s organizáciami občianskej spoločnosti;

Výhrady a odporúčania (Výber)

Výbor odporúča, aby zmluvná strana podnikla účinné kroky na postihovanie trestných činov z nenávisťi, aby tým odradila rasistické a extrémistické organizácie.

Výbor vyjadruje znepokojenie nad nárastom nenávisťnej reči v médiách a na internete, vrátane sociálnych sietí, rovnako ako na športoviskách, namierenej obzvlášť proti Rómom, Maďarom a cudzincom.

Hodnotený štát by sa odporúčaniami výborov OSN mal seriózne zaoberať, mal by ich verejne sprístupniť v jazyku zrozumiteľnom obyvateľkám a obyvateľom štátu (v slovenskom jazyku, ale aj v jazykoch najväčších menšín). Pri najbližšej správe by mal štát dať odpočet, ako sa s odporúčaniami vysporiadal. Odporúčania výborov nie sú právne záväzné, je však znakom politickej kultúry neignorovať ich. Logicky, načo by štát pristupoval k medzinárodným zmluvám a súhlasil s procedúrami v nich obsiahnutými, ak by ich neuznával, nerešpektoval a nepresadzoval?

Zmluvné výbory OSN sa okrem posudzovania implementačných a periodických správ k plneniu ľudskoprávných dohovorov venujú aj iným aktivitám. Tou je napríklad expertná činnosť – vypracúvajú všeobecné komentáre (*general comments*) k jednotlivým dohovorom, v ktorých podrobne vysvetľujú ako ich niektoré dôležité ustanovenia treba interpretovať a v praxi aplikovať. Známymi sú, napríklad, všeobecný komentár Výboru pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva o *práve na vzdelanie* alebo všeobecný komentár Výboru pre práva dieťaťa

o interpretácii pojmu „*najlepší záujem dieťaťa*“. Týmto dvom komentárom sa venujeme v kontexte práva na vzdelanie a práv dieťaťa, na inom mieste tejto publikácie.

Treťou významnou aktivitou zmluvných výborov je posudzovanie individuálnych sťažností. V súčasnosti už všetkých deväť základných ľudskoprávných dohovorov OSN v princípe umožňuje podávanie individuálnych sťažností pre porušenie práv v nich zakotvených. Táto procedúra je spravidla upravená buď v samotnom texte dohovoru (napr. článok 14 ICERD, článok 22 CAT, článok 31 CED) alebo je upravená v opčných protokoloch k jednotlivým dohovorom. V oboch prípadoch je však potrebné, aby sa príslušný štát jednoznačne zaviazal, že sa cíti byť procedúrou individuálnych sťažností viazaný. V prípade ICERD-u, CAT-u a CED-u osobitným vyhlásením, v prípade ostatných dohovorov ratifikáciou opčných protokolov.

Slovenská republika sa zatiaľ zaviazala umožniť podávanie individuálnych sťažností svojich občanov a občianok zmluvným orgánom OSN pre porušenie práv vyplývajúcich z nasledujúcich dohovorov: ICCPR, CAT, CERD a CEDAW. Slovenská republika ratifikovala aj OP-CESCR umožňujúci individuálne sťažnosti pre porušenie Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, tento protokol však ešte nenadobudol účinnosť. To isté platí pre tretí opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, na ktorého vypracovaní sa SR aktívne podieľala. Protokol SR podpísala, ale zatiaľ neratifikovala.

Individuálna procedúra je dôverná. Občan alebo občianka zasiela svoju sťažnosť príslušnému výboru OSN. Nasleduje komunikácia výboru s vládou a sťažovateľom. Napokon výbor prijme rozhodnutie. Rozhodnutie má „kvázi-súdny“ charakter. Nemá silu rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva, ale je vážnym signálom pre príslušný štát, ktorý takéto rozhodnutie musí brať pri ďalšom riešení kauzy do úvahy.

Vo vzťahu k Slovenskej republike je doteraz známych osem rozhodnutí, týkajúcich sa individuálnych sťažností pre porušenie práv. Päť z nich sa týka právomoci Výboru pre ľudské práva a štyri sa týkajú Výboru pre zabránenie rasovej diskriminácii.

3. 2. Európske regionálne mechanizmy

Druhá svetová vojna priniesla Európe obrovské ľudské utrpenie a ničenie. Po jej skončení, koncom štyridsiatych rokov minulého storočia, sa demokratické štáty západnej Európy usilovali o posilnenie spolupráce založením organizácie, ktorá by združovala štáty na základe spoločne uznávaných hodnôt: pluralistickej demokracie, ľudských práv a vlády práva – Rady Európy.

O niečo neskôr, s cieľom mierovej hospodárskej spolupráce vznikli Európske spoločenstvá – Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ESUO) zriadené v roku 1952, Európske hospodárske spoločenstvo (EHS) a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu (Euratom), ktoré boli zriadené v roku 1958. Tieto spoločenstvá sa potom v roku 1993 transformovali na terajšiu Európsku úniu – hospodársku a politickú organizáciu 28 demokratických európskych krajín. Keď 1. decembra 2009 nadobudla platnosť Lisabonská zmluva, Európska únia nahradila Európske spoločenstvo (ES), ktoré existovalo od roku 1958, a prebrala všetky jeho práva a povinnosti. K tomu istému dátumu sa stala právne záväzná pre aplikáciu práva EÚ Charta základných práv Európskej únie.

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia rokovala v Helsinkách Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Helsinský záverečný akt v roku 1975 podpísalo 33 krajín vrátane Sovietskeho zväzu, ďalšie socialistické krajiny, medzi nimi aj Československo, USA a Kanada. Obsahoval aj politické záväzky rešpektovania ľudských práv prepojené so záväzkami v oblasti bezpečnosti. Po ďalších následných konferenciách vznikla v roku 1995 Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, ktorá má v súčasnosti 57 členských štátov. Medzi jej ciele patrí podpora demokratických inštitúcií a ľudských práv vrátane otázok spojených s národnostnými menšinami.

Pôdu pre vznik týchto organizácií pripravil pamätný prejav Winstona Churchilla na univerzite v Zürichu 19. septembra 1946 a predovšetkým kongres v Haagu v roku 1948. Churchill hovoril o potrebe „znovu vytvoriť európske tkanivo, alebo tak veľa z neho ako môžeme, a poskytnúť mu štruktúru, v ktorej môžeme prebývať v mieri, bezpečí a slobode“, a pokračoval: „Musíme vybudovať akési Spojené štáty európske. ... Ak aj hneď všetky štáty Európy nie sú ochotné alebo schopné pripojiť sa k únii, musíme postupovať v spájaní tých, ktoré si to želajú a môžu. ... V tejto naliehavej práci sa Francúzsko a Nemecko musia ujať spolu úlohy lídrov. Veľká Británia, Britské spoločenstvo národov, mocná Amerika - a ja verím, sovietske Rusko, pretože potom by to skutočne pre všetkých bolo dobre -

musia byť priatelia a podporovatelia novej Európy a musia brániť jej právo na život. Preto vám hovorím: Nech vznikne Európa! "

Niektorí účastníci Haagskeho kongresu, ktorý sa zišiel v máji 1948 a predsedal mu Winston Churchill, mali pocit, že charta ľudských práv by mala byť neoddeliteľnou súčasťou štatútu novej organizácie, a tým by sa podčiarkol jeho "ústavný" charakter. Doba však nebola zrelá pre toto riešenie, ktoré iné štáty videli ako ohrozenie svojej suverenity. Objavili sa dve súperiace koncepcie. Na jednej strane Francúzsko a Belgicko chceli založiť novú organizáciu, v ktorej by parlamentné zhromaždenie malo rozsiahle právomoci. Na druhej strane Spojené kráľovstvo trvalo na právomoci štátov, ktoré mali v zhromaždení zastupovať členovia viazaní pokynmi svojich vlád. Nakoniec prijali kompromisné riešenie. Dohodli sa, že Parlamentné zhromaždenie sa bude skladať z nezávislých poslancov, ale jeho funkcia bude poradná, rokovacia, iniciatívna. Hlavné rozhodovacie právomoci bude mať v Rade Európy medzivládny Výbor ministrov. Organizácia sama osebe sa bude zaoberať širokým spektrom činností, ale bude mať obmedzené právomoci. Toto riešenie bolo zakotvené v Londýnskej zmluve - Štatúte Rady Európy, ktorú podpísalo 5. mája 1949 desať krajín: Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Írsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Nórsko, Švédsko a Spojené kráľovstvo.

Európsky súd pre ľudské práva bol po prípravných prácach, ktorých sa zúčastnili právnici z členských štátov Rady Európy, založený Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, podpísaným v Ríme 4. novembra 1950 .

Všetky uvedené organizácie prežili studenú vojnu a politickú transformáciu štátov strednej a východnej Európy a dodnes slúžia ako fóra pre dialóg a výmenu skúseností v rámci európskeho kontinentu.

3.2.1. Systém ochrany a podpory ľudských práv Rady Európy.

Rada Európy je teda európska politická organizácia, ktorá vznikla v roku 1949. Založilo ju 10 štátov západnej Európy a v súčasnosti má 47 členov. Jediný štát, ktorý zatiaľ nezískal členstvo, je Bielorusko. Pod záštitou Rady Európy (RE) bol v roku 1950 podpísaný Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Oficiálne pracovné jazyky RE sú angličtina a francúzština, v týchto jazykoch sa dohovor označuje *European Convention on Human Rights, ECHR*, respektíve *Convention européenne des droits de l'homme, CEDH*. V literatúre je tento základný európsky ľudskoprávny dokument často uvádzaný aj pod názvom Európsky dohovor o ľudských právach (EDĽP).

Cieľom EDĽP bolo, aby sa niektoré práva a slobody vyhlásené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv OSN stali pre zmluvné štáty právne záväzné a dostali sa pod súdnu kontrolu. Na zabezpečenie dodržiavania záväzkov prijatých zmluvnými stranami bol zriadený Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu (ESĽP), ktorý môže prijímať a skúmať sťažnosti na údajné porušenia EDĽP zmluvnými štátmi.

Súd pôvodne pozostával z dvoch zložiek, Európskej komisie pre ľudské práva, ktorá skúmala prijateľnosť sťažností a vlastného ESĽP, ktorý o sťažnostiach vyhlásených za prijateľné vynášal rozsudky. EDĽP zaručuje *občianske a politické práva a základné slobody* (teda nie hospodárske, sociálne a kultúrne práva), a to nielen pre občanov a občianky zmluvných štátov, ale pre všetky osoby v rámci ich jurisdikcie. Súd začal pracovať koncom päťdesiatych rokov minulého storočia a jeho sudcovia zo zmluvných štátov sa schádzali na nepravidelné zasadania do Štrasburgu. Rozhodovali o sťažnostiach jednotlivcov proti štátom i štátov proti štátom, ktoré predbežne preskúmala a pripravila na prerokovanie súdom filtračná zložka súdu – Európska komisia pre ľudské práva. V tomto období ESĽP mal dostatok času a priestoru, aby v rámci svojich prvých desiatok a stoviek rozsudkov vypracoval základný výklad ustanovení EDĽP. Toto relatívne pokojné obdobie v práci ESĽP sa skončilo začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia a najmä na prelome 20. a 21. storočia, keď sa počet sťažovateľov z nových zmluvných štátov rýchlo zvyšoval po pristúpení bývalých socialistických krajín k EDĽP. Vo viacerých z týchto krajín sa v ochrane ľudských práv vyskytovali a stále vyskytujú štrukturálne nedostatky a neexistujú efektívne vnútroštátne prostriedky nápravy alebo národný systém vykazuje poruchy riadnej funkcie vnútroštátnych právnych prostriedkov nápravy. Dôsledkom je prílev veľkého počtu sťažností. Možno to dokumentovať číslami zo štatistiky ESĽP. Od roku 1959 do roku 1998 vydal ESĽP spolu 837 rozsudkov, v samotnom roku 2001 vyniesol rozsudky v 888 prípadoch. V ostatných rokoch sa počet rozsudkov ESĽP pohybuje približne medzi 1000 a 1500 ročne. Vyše 80% týchto rozsudkov končí rozhodnutím o porušení niektorého článku EDĽP štátom, ktorého sa prípad týka. Obvykle je súčasťou rozsudku aj rozhodnutie o spravodlivom zadošťačení za ujmy, ktoré utrpel sťažovateľ. Zodpovedný štát je povinný vyplatiť sťažovateľovi peňažné čiastky, ktoré ESĽP v rozsudku uviedol. Treba však poznamenať, že iba zlomok sťažností k ESĽP skončí prerokovaním ich podstaty. Od 90 do 95% zaregistrovaných sťažností nespĺňa podmienky prijateľnosti a ESĽP ich vyhlási za neprijateľné. Najmä túto činnosť, ktorá sa týka desiatok tisíc podaných sťažností za rok musel štrasburský súd podstatne zefektívniť. Boli na to zamerané zjednodušujúce

úpravy konania zavedené v prvom rade Protokolom č. 11, na základe ktorého bola v roku 1998 zrušená Európska komisia pre ľudské práva a vznikol jednotný stály ESĽP.

Od vzniku pôvodného textu EDĽP bolo vypracovaných 16 dodatkov, tzv. protokolov, ktoré zaručili ďalšie práva a slobody a snažili sa o zavedenie efektívnejšieho spôsobu fungovania ESĽP. Po roku 1989 (po páde socialistických režimov v krajinách strednej a východnej Európy) sa totiž počet členských štátov RE viac ako zdvojnásobil, čo prispelo k značnému nárastu počtu sťažností na ESĽP. V súčasnosti konanie pred ESĽP riadi Protokol č. 14 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorým sa mení a dopĺňa kontrolný systém dohovoru (CETS č. 194) a ktorý nadobudol platnosť 1.6.2010. Pokúša sa riešiť problém preťaženia ESĽP. Zavádza efektívnejší mechanizmus „*filtrovania*“ individuálnych sťažností samosudcom a nové kritérium pre prijateľnosť sťažnosti. ESĽP môže odmietnuť sťažnosť, ak sťažovateľ nebol závažne znevýhodnený. Ďalšie opatrenia v Protokole č. 14 zahŕňajú zmenu funkčného obdobia sudcov, z terajších obnoviteľných šiestich rokov na jediné obdobie deviatich rokov, ktoré má posilniť ich nezávislosť a ustanovenie umožňujúce pristúpenie EÚ k Dohovoru. Dodatkový protokol k dohovoru (ETS č. 5) pridáva k základným právam, ktoré dohovor ochraňuje, ďalšie práva: právo na pokojné užívanie majetku, právo na vzdelanie a právo na slobodné voľby s tajným hlasovaním. Protokol č. 4 priznávajúci niektoré práva a slobody, iné než tie, ktoré sú už uvedené v dohovore a v prvom dodatkovom protokole k dohovoru (ETS č. 46) bol prijatý 16.9.1963. Platnosť nadobudol 2.5.1968. Zabezpečuje niektoré práva a základné slobody, ktoré nie sú uvedené v predchádzajúcich textoch (ETS č. 5 a 9): zákaz odňatia slobody pri neplnení zmluvných povinností, právo na slobodu pohybu a voľný výber miesta pobytu, zákaz vyhostenia vlastného občana, zákaz kolektívneho vyhostenia cudzincov.

Protokol č. 6 týkajúci sa *zrušenia trestu smrti* (ETS č. 114) bol prijatý v Štrasburgu 28.4.1983. Platnosť nadobudol 1.3.1985. Protokol č. 7, prijatý 22.11.1984 (platnosť nadobudol 1.11.1988) rozširuje zoznam práv, ktoré chráni dohovor (ETS č. 5) a jeho protokoly (ETS č. 9, 46 a 114) o tieto ďalšie práva: právo cudzincov na procesné záruky v prípade vyhostenia z územia štátu; právo osoby odsúdenej za trestný čin na preskúmanie jej trestu súdom vyššieho stupňa; právo na odškodnenie v prípade justičného omylu; právo nebyť súdený alebo trestaný v trestnom konaní za trestný čin, za ktorý už osoba bola oslobodená spod obžaloby alebo odsúdená (*ne bis in idem*); rovnosť práv a povinností medzi manželmi.

Ďalší významný dodatok k dohovoru, *Protokol č. 12, zakazujúci všetky formy diskriminácie (ETS č. 177)* prijala RE 4.11.2000, platnosť nadobudol 1.4.2005, po uložení ratifikačných listín desiatich štátov. Pôvodné ustanovenie dohovoru týkajúce sa diskriminácie (čl. 14) má obmedzený rozsah, pretože sa týka iba diskriminácie v prípadoch práv priznaných dohovorom. Protokol odstraňuje toto obmedzenie a zaručuje, že nikto nemôže byť diskriminovaný žiadnym verejným orgánom na akomkoľvek základe. *Tento protokol Slovenská republika ešte neratifikovala.*

Protokol č. 13 týkajúci sa *zrušenia trestu smrti za každých okolností (ETS č. 187)* bol otvorený na podpis členským štátom RE vo Vilniuse 3.5.2002 a platnosť nadobudol 1.7.2003. Ustanovuje zákaz trestu smrti za všetkých okolností, a to aj za trestné činy spáchané v čase vojny a za bezprostrednej hrozby vojny. Od ustanovení tohto protokolu nemožno odstúpiť a nie je prípustná ani žiadna výhrada. EDĽP je v súčasnosti (november 2013) platný v znení Protokolu č. 14.

S ohľadom na nárast veľkosti, rozmerov a vplyvu EDĽP je tento systém nielen oceňovaný za významný príspevok k regionálnej európskej ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale je v rámci tých istých hodnôt, ktoré chráni, prirodzene aj podrobovaný kritike. Ako sa vyjadril britský *The Economist* vo svojom živom novinárskom štýle, rozsudky štrasburského súdu „väčšinu národných politikov niekedy otravujú a niektorých po väčšinu času privádzajú do zúrivosti“. Bývalý predseda ESĽP Jean-Paul Costa uviedol niekoľko dôvodov pre rastúcu kritiku: obavy z terorizmu a ohrozenia bezpečnosti, rozsiahle uprednostnenie hospodárskych politík, rastúci vplyv populistických hnutí, neobľúbenosť skupín ako sú zločinci, väzni, prisťahovalci, tuláci alebo príslušníci menšín, ktorých údajne ESĽP nadmerne ochraňuje, rovnako ako euroskepticizmus a túžba po väčšej suverenite zo strany zmluvných štátov. Kritika systému EDĽP a štrasburského súdu okrem iného vníma prehnaný súdny aktivizmus, zanedbávanie zásady subsidiarity v systéme a centralizmus v ochrane ľudských práv, čo kritici nepovažujú za nutné v demokratickej spoločnosti. Diskutovať o fungovaní ESĽP je však užitočné v duchu príslovia, že inštitúcie a štáty zaniknú, ak tí, ktorí ich majú radi ich nekritizujú, a ak tí, ktorí ich kritizujú ich nemajú radi.

Záver o systéme individuálnej sťažnosti, ktorý urobila pracovná skupina Európskeho ústavu práva (European Law Institute, ELI) bol, že problém preťaženia je v podstate štrukturálny problém, za ktorý nijako výrazne nemožno pripísať vinu na dvere ESĽP. Naopak, od novembra 1998, keď ESĽP začal fungovať ako jednotný stály súd, neustále dosahoval

pozoruhodné zvýšenie produktivity vďaka inovatívnej aplikácii procesných ustanovení EDĽP a dômyselnou reorganizáciou postupov a interných pracovných metód. Napr. v r. 2012 bolo 86201 sťažností vyhlásených za neprijateľné alebo vyškrtnuté zo zoznamu prípadov samosudcom, výborom alebo komorou, čo znamenalo nárast 70% v porovnaní s rokom 2011 (50677). Formácia samosudcu rozhodla o 81764 prípadoch v roku 2012, čo predstavuje nárast o 74% v porovnaní s rokom 2011 (46930). Tento nárast je aj dôsledkom toho, že v roku 2012 bolo viac sudcov menovaných do formácií samosudcov.

Odvrátenou stránkou tejto enormnej snahy ESĽP o zníženie počtu nevybavených prípadov je nedostatok transparentnosti v jeho rozhodovaní. Na rozdiel od situácie v prvých desiatkach rokov svojho fungovania, ESĽP rozhodne o veľkej väčšine zaregistrovaných sťažností v súčasnosti tak, že sú neprijateľné, ale sťažovatelia sú frustrovaní, lebo sa nedozvedia o príčine, prečo tak rozhodol. ESĽP im listom oznámi, že ich sťažnosť nespĺňala podmienky prijateľnosti, ale neuvedie z akých dôvodov. Nezávislá analýza takýchto prípadov nie je možná, pretože údaje o ich spracovaní nemožno nájsť v databáze ESĽP HUDOC.

Diskusia o reforme a budúcnosti ESĽP v ostatných rokoch priniesla ďalšie úvahy ako činnosť tejto inštitúcie prispôbiť zmenenej situácii v Európe. Rokovalo sa o tom na stretnutiach v švajčiarskom Interlakene, tureckom Izmire a nakoniec, po výraznej aktivite Spojeného kráľovstva, na konferencii na vysokej úrovni v r. 2012 v Brightone bola prijatá Brightonská deklarácia. Na jej základe boli v r. 2013 otvorené na podpis dva protokoly k EDĽP, č. 15 a č. 16.

Protokol č. 15, ktorým sa mení a dopĺňa Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol otvorený na podpis zmluvných strán EDĽP v Štrasburgu 24.6.2013. Platnosť nadobudne po ratifikácii všetkými zmluvnými stranami EDĽP. V záujme zachovania účinnosti ESĽP ustanovuje tieto zmeny:

- pridanie odkazu na zásadu subsidiarity a na doktrínu týkajúcu sa priestoru pre voľnú úvahu do preambuly EDĽP,
- skrátenie lehoty 6 mesiacov, počas ktorej musí byť podaná sťažnosť Európskemu súdu pre ľudské práva na 4 mesiace,
- zmena kritéria prijateľnosti sťažnosti pri podmienke „významnej nevýhody“, odstránením druhej poistky zabraňujúcej odmietnutie sťažnosti, ktorá nebola riadne prerokovaná vnútroštátnym súdom,
- odstránenie práva strán dať námietku proti vzdaniu sa právomoci komory v prospech veľkej komory,

- zámena hornej vekovej hranice pre sudcov požiadavkou, že kandidáti a kandidátky na funkciu sudcu alebo sudkyne musia mať vek nižší ako 65 rokov k dátumu, keď si zoznam kandidátov a kandidátok vyžiadalo Parlamentné zhromaždenie RE.

Protokol č. 16 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol otvorený na podpis zmluvných strán v Štrasburgu 2.10.2013. Platnosť nadobudne ratifikáciou desiatimi zmluvnými stranami EDĽP. Protokol č. 16 k EDĽP umožňuje najvyšším súdom a tribunálom zmluvných strán požadovať od ESĽP poradné stanoviská k zásadným otázkam týkajúcim sa výkladu alebo uplatňovania práv a slobôd ustanovených v dohovore alebo jeho protokoloch. Článok 1 Protokolu stanovuje tri základné charakteristiky novej procedúry podania žiadosti o poradné stanovisko:

- 1) fakultatívnosť podania žiadosti vnútroštátnymi súdnymi orgánmi zmluvných strán dohovoru, ktoré majú taktiež možnosť žiadosť stiahnuť,
- 2) vnútroštátne súdne orgány, ktoré môžu požiadať o vydanie poradného stanoviska, majú byť konečnými inštanciami pre určitú kategóriu prípadov,
- 3) predmetom žiadosti o vydanie poradného stanoviska majú byť zásadné otázky týkajúce sa výkladu alebo uplatňovania práv a slobôd uvedených v dohovore alebo jeho protokoloch. Poradné stanoviská sú nezáväzné a musia byť odôvodnené.

Okrem právomocí viazaných na vykonávanie dohovoru podporuje RE dodržiavanie ľudských práv v Európe aj prostredníctvom iných inštitútov a mechanizmov. Ďalšie významné ľudskoprávne dokumenty RE sú napríklad Európska sociálna charta (1961), Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (1989), Európska sociálna charta (revidovaná) (1991), Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (1992), Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (1996). Tieto dohovory nespádajú pod jurisdikciu ESĽP, ale majú vlastný monitorovací a kontrolný mechanizmus. (O nich píšeme osobitne v častiach týkajúcej sa dôstojnosti, diskriminácie a práv menšín.)

Významnou inštitúciou RE je aj Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (ECRI). Bola zriadená na základe rozhodnutia summitu Rady Európy, ktorý sa konal v r. 1993 vo Viedni.. Jej úlohou je najmä bojovať proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a intolerancii z perspektívy ochrany ľudských práv, opierajúc sa Európsky dohovor o ľudských právach, jeho

dotatkových protokolov a jurisdikcie ESĽP. ECRI sleduje nasledovné ciele: vykonáva revíziu legislatívy a praktických politík a konkrétnych opatrení členských štátov zameraných na elimináciu rasizmu a ostatných druhov netolerancie a extrémizmu a hodnotí účinnosť týchto opatrení; navrhuje aktivity, programy a kampane na miestnej, štátnej a európskej úrovni (napr. *All Different – All Equal*, teda Všetci rozdielni a predsa všetci rovní); formuluje všeobecné odporúčania pre verejné politiky členských štátov v oblasti predchádzania rasizmu.

V roku 1999 RE zriadila aj funkciu osobitného *Komisára pre ľudské práva*, ktorý je nezávislou inštitúciou v rámci RE. Jeho úlohou je napomáhať zvyšovaniu povedomia o ochrane ľudských práv v členských štátoch RE. Prvými dvoma komisármi boli Álvaro Gil-Robles zo Španielska, Thomas Hammarberg zo Švédska. V súčasnosti zastáva tento post Nils Muižnieks z Lotyšska.

3. 2. 2. Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

Začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia došlo k čiastočnému uvoľneniu napätia v medzinárodných vzťahoch medzi západným štátmi a krajinami sovietskeho bloku. Uvoľnenie bolo aj výsledkom určitého politického realizmu, ktorý zavládol v Európe po potlačení tzv. pražskej jari v Česko-Slovensku sovietskymi vojskami. Zdalo sa, že rozdelenie sveta na dva ideologicko-politické tábory bude trvať ešte veľmi dlho. OSN prijala do svojich radov v roku 1971 komunistickú Čínu (dovtedy pod hlavičkou „Čína“ vystupoval Tajwan, kde sa uchýlili zástupcovia predvojnového čínskeho zriadenia prezidenta Čankajška). Americký prezident Nixon v roku 1972 navštívil Peking, následne aj Moskvu, sovietsky komunistický vodca Brežnev opätoval návštevu Washingtonu. Západonemecký kancelár Brandt uznal Nemeckú demokratickú republiku. Začala sa príprava Helsinskej konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe.

V auguste 1975 sa v Helsinkách zišli najvyšší zástupcovia všetkých európskych štátov, doplnených predstaviteľmi Spojených štátov amerických a Kanady. Prijali dokument, v ktorom sa zaviazali, že budú spolupracovať v záujme udržania bezpečnosti a mieru v Európe, že uznávajú svoje súčasné hranice, že sa budú zdržiavať použitia sily v medzinárodných vzťahoch a nebudú zasahovať do vnútorných záležitostí iných štátov (t.j. uznávajú v nich existujúce spoločenské a politické zriadenia). Jednou z dôležitých oblastí záverečného dokumentu helsinskej schôdzky bol však aj záväzok dodržiavať ľudské práva a humanitárne normy. Štáty sovietskeho bloku s ľahkým srdcom tento záväzok podpísali,

veď v ich ponímaní boli ľudské práva na ich území rešpektované (v súlade so záujmami pracujúceho ľudu a vôle komunistickej strany). A keby aj neboli, mohli sa odvolávať na princíp politickej suverenity a nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov a na tomto základe odmietnuť akúkoľvek kritiku porušovania ľudských práv.

V mnohých štátoch sovietskeho bloku sa však stalo niečo neočakávané: na helsinský dokument sa začali odvolávať skupiny vlastných občanov a občanok, ľudskoprávných aktivistov, tzv. disidentov. Tí sa začali dovolávať plnenia záväzkov a vyzývať svoje vlády k rešpektovaniu ľudských práv. V Česko-Slovensku sa títo disidenti zoskupovali napríklad v organizácii Charta '77, v rôznych kresťanských spolkoch, v Poľsku v organizácii s názvom Solidarita, v Maďarsku v skupinách tzv. demokratickej opozície. Komunistická moc sa disidentov snažila umlčať, zatýkala ich, znemožňovala im voľný pohyb, vyhadzovala ich zo zamestnania. Nakoniec však komunizmus vo východnej Európe padol. Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu (KBSE) v Európe sa opäť zišla v júni 1990 a prijala ďalší dokument zásadného významu: *dokument o ľudskej dimenzii*. V ňom európske štáty, členovia KBSE potvrdili všetky ľudskoprávne princípy obsiahnuté v základných ľudskoprávných paktoch OSN a v európskom dohovore o ľudských právach.

V roku 1991 sa KBSE pretransformovala na medzinárodnú organizáciu s názvom Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE, *Organisation for Security and Cooperation in Europe – OSCE*). Jej sídlom sa stala Viedeň a jej dlhoročným generálnym sekretárom (v rokoch 1999-2005) bol aj slovenský diplomat Ján Kubiš.

OBSE má niekoľko inštitúcií a mechanizmov, ktoré sa venujú ochrane a podpore ľudských práv. Vo Varšave sídli Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (*Office for Democratic Institutions and Human Rights – ODIHR*). Jeho hlavnou úlohou je monitorovanie volieb, podpora rozvoja demokratických inštitúcií a poskytovanie odbornej pomoci pri podpore ľudských práv v členských krajinách OBSE. Každý rok v októbri sa vo Varšave koná výročná Konferencia o ľudskej dimenzii OBSE, kde sa hodnotí dosiahnutý pokrok v tejto oblasti v priestore OBSE.

OBSE má dva ďalšie významné mechanizmy, ktoré súvisia s problematikou ľudských práv. Jedným z nich je Vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny (*High Commissioner on National Minorities*). Sídlom vysokého komisára je Haag. Jeho mandát je síce prioritne zameraný na prevenciu a riešenie medzištátnych konfliktov s etnickým pozadím, avšak jeho činnosť zároveň významne prispieva k zvyšovaniu ochrany príslušníkov

národnostných menšín a napomáha interetnickému porozumeniu. Doterajší vysokí komisári (*Max van der Stoep, Rolf Ekeus a Knut Vollebaek*) často navštevovali aj Slovensko a pôsobili ako mediátori vo vzťahoch medzi Slovenskom a Maďarskom v otázkach posudzovania postavenia a práv maďarskej menšiny na Slovensku a slovenskej menšiny v Maďarsku.

Ďalšou významnou funkciou v rámci OBSE je Vysoká predstaviteľka OBSE pre slobodu médií (*OSCE Representative on Freedom of the Media*). Jej úlohou je monitorovať dodržiavanie slobody prejavu, najmä slobody tlače v členských krajinách. Súčasná vysoká predstaviteľka Dunja Mijatović sa v apríli 2013 kriticky vyjadrila na adresu SR kvôli žalobám na novinárov pre ochranu cti a dobrého mena zo strany predstaviteľov verejnej moci.

3. 2. 3. Ochrana ľudských práv v Európskej únii

Základné práva a slobody tak, ako boli poňaté v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd RE, mali pôvodne zostať v kompetencii zmluvných štátov a Rady Európy. Pôvodné zmluvy zakladajúce Európske spoločenstvá neobsahovali ustanovenia o ľudských právach, keďže spoločenstvá vznikli výhradne na báze ekonomickej spolupráce, ktorá sa nedotýkala oblasti ochrany ľudských práv a základných slobôd. Napriek tomu sa Súdny dvor už v počiatkoch tejto ekonomickej spolupráce musel viackrát zaoberať aspektmi ochrany ľudských práv, pretože prax ukázala, že *„základné práva možno aplikovať na akúkoľvek činnosť orgánov verejnej moci aj v oblasti ekonomických vzťahov.“*

Zakladajúce zmluvy EÚ neobsahovali a explicitne neobsahujú komplexný záväzný katalóg základných práv a slobôd. Článok 6 ZEÚ však definuje základné hodnoty a princípy uplatňovania ochrany základných práv, ktoré rešpektujú „práva, slobody a zásady uvedené v Charte základných práv Európskej únie zo 7. decembra 2000 upravenej 12. decembra 2007 v Štrasburgu, ktorá má rovnakú právnu silu ako zmluvy.“ Tieto práva sú následne rozvíjané v judikatúre Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len SD EÚ).

Z hľadiska **historického vývoja** Európske spoločenstvá (ďalej len „ES“), ktoré vznikli v päťdesiatych rokoch 20. storočia, a na ktorých základe bola vytvorená Európska únia (ďalej len „EÚ“), mali predovšetkým vytvoriť spoločný vnútorný trh založený na slobode pohybu osôb, tovaru, služieb a kapitálu, realizovať ciele ekonomickej a obchodnej integrácie a koordinovať aktivity členských štátov v týchto intenciách. Otázka základných práv a slobôd bola v čase vzniku ES aktuálna len v takom rozsahu, pokiaľ sa týkala úloh, na plnenie ktorých boli konštituované tieto

integračné zoskupenia. V zakladajúcich zmluvách nachádzame len nepatrnú časť katalógu základných práv a slobôd, a to aj z toho dôvodu, že v období vzniku ES, berúc do úvahy ukončenú druhú svetovú vojnu, boli tieto katalógy zakotvené na ústavnej úrovni vo vnútroštátnych právnych poriadkoch jednotlivých členských štátov. V pôvodnej Zmluve o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva sa zakotvila rovnosť mužov a žien, resp. zákaz diskriminácie z dôvodu pohlavia. Toto právo sa považuje aj v súčasnosti za jedno z najrozpracovanejších v rámci EÚ. Druhým, veľmi špecifickým právom, bol zákaz diskriminácie z dôvodu štátnej príslušnosti, teda rovnoprávne postavenie štátnych príslušníkov členských štátov.

V nadväznosti na uznanie základných práv za súčasť všeobecných zásad práva Spoločenstva v judikatúre Súdneho dvora Európsky parlament, Rada a Komisia 5. apríla 1977 prijali Spoločnú deklaráciu o ochrane základných práv a o Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, v ktorej zdôraznili prvoradý význam, ktorý pripisujú základným právam vyplývajúcim najmä z ústav členských štátov a z Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, konštatovali, že pri výkone svojich právomocí a pri uskutočňovaní cieľov Európskych spoločenstiev tieto práva rešpektujú, a zaviazali sa, že ich budú aj naďalej rešpektovať. Ani počas nasledujúcich desaťročí však nedošlo k prijatiu záväzného katalógu základných práv na komunitárnej úrovni. Neformálny katalóg základných práv však formuloval Súdny dvor vo svojej judikatúre na základe konkrétnych prejednávanych vecí.

Uznanie ochrany ľudských práv na komunitárnej úrovni bolo vyjadrené v preambule Jednotného európskeho aktu z roku 1986. Jednoznačný záväzok v oblasti ochrany ľudských práv však zakotvila až Zmluva o Európskej únii (Maastrichtská zmluva) z roku 1992. Podľa článku 6 ods. 1 Zmluvy o EÚ: „Únia je založená na zásadách slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu, ktoré sú členským štátom spoločné.“ Podľa článku 6 ods. 2 Zmluvy o EÚ: „Únia rešpektuje základné práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd podpísaný v Ríme 4. novembra 1950 a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií, ktoré sú členským štátom spoločné, ako všeobecné zásady práva Spoločenstva.“

Nosnými piliermi ľudskoprávnej dimenzie sa, odhliadnuc od rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (v súčasnosti Súdny dvor Európskej únie, ďalej len „SD“) ako prvého orgánu ES zaoberajúceho sa otázkou základných práv a slobôd, stala až Maastrichtská zmluva (1992) vytvárajúca Európsku úniu, a následne Amsterdamská zmluva (1997)

a Zmluva z Nice (2000) pozmeňujúca Zmluvu o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „ZES“) a Zmluvu o Európskej únii (ďalej len „ZEU“). Samotné základné práva a slobody ako výsledok činnosti EÚ následne nachádzame v Charte základných práv Európskej únie (2000) ako špecifickom právne nezáväznom akte EÚ osobitného charakteru, v Zmluve o Ústave pre Európu (2004), ktorá v sebe obsahovala ustanovenia Charty základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta“), ale nebola úspešne ratifikovaná všetkými členskými štátmi a teda nevstúpila v platnosť, a nakoniec v Lisabonskej zmluve (2007), ktorá zakotvila záväznosť čiastočne upravenej Charty. V tomto smere je teda možné badať jasné snahy EÚ o zakotvenie vlastného záväzného katalógu základných práv a slobôd.

Z inštitucionálneho hľadiska došlo v oblasti základných práv a slobôd takisto k posunu. Nariadením Rady č. 168/2007 z 15. februára 2007, (publikované v Úradnom vestníku EÚ pod č. L 53/2 z 22. februára 2007) bola v roku 2007 zriadená Agentúra Európskej únie pre základné práva so sídlom vo Viedni. Cieľom agentúry je poskytovať príslušným orgánom a úradom EÚ a jeho členskými štátmi pomoc a odborné znalosti o základných právach pri vykonávaní právnych predpisov EÚ, pri prijímaní opatrení a rozhodovaní o postupoch. Agentúra bola kreovaná na vykonávanie činností v súlade s nasledujúcimi hlavnými úlohami:

- a) zhromažďovať, analyzovať a šíriť objektívne a spoľahlivé údaje o základných právach a slobodách;
- b) zabezpečiť porovnateľnosť a spoľahlivosť týchto údajov;
- c) vykonávať a/alebo podporovať výskum a štúdiá v oblasti základných práv;
- d) zostavovať a uverejňovať závery a stanoviská k osobitným tematickým oblastiam, a to buď z vlastnej iniciatívy alebo na žiadosť Európskeho parlamentu, Rady alebo Komisie;
- e) podporovať dialóg s občianskou spoločnosťou, aby sa zvýšilo povedomie širokej verejnosti o základných právach.

Táto agentúra však nemá oprávnenie na preverovanie jednotlivých sťažností. I napriek skutočnosti, že právny poriadok EÚ nie je jednoduchý, problematiku základných práv a slobôd a ich ochrany v rámci EÚ možno najlepšie pochopiť prostredníctvom jednotlivých prameňov práva EÚ v tejto oblasti.

Pramene práva základných práv a slobôd v Európskej únii sú na základe vývoja i povahy európskeho práva, a to najmä komunitárneho práva

(*acquis communautaire*), tvorené súborom noriem rôzneho pôvodu a charakteru, a sú teda roztrúsené vo viacerých prameňoch. V porovnaní napríklad s mechanizmom ochrany ľudských práv v rámci Rady Európy vykazujú menšiu mieru homogénosti. Tieto pramene možno rozdeliť do troch základných pilierov:

- a) **komunitárno-úijný** pilier – v tomto pilieri je otázka základných práv a slobôd regulovaná v rámci primárneho práva, v rámci sekundárneho práva, v konštantnej judikatúre SD EÚ v oblasti základných práv, no najmä v Charte základných práv EÚ;
- b) **medzinárodnoprávny** pilier – tvoria ho normy medzinárodného verejného práva, ktoré síce nie sú súčasťou európskeho práva, avšak EÚ sa nimi riadi pri realizácii svojich politík a sú inšpiráciou SD EÚ pri jeho rozhodovacej činnosti, pričom k najvýznamnejším normám patrí Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy;
- c) **vnútroštátne právo členských štátov** – a to v zmysle, že zakladajúce zmluvy odkazujú na vnútroštátne ústavné tradície, ústavnú úpravu členských štátov a interpretácie všeobecne záväzných rozhodnutí ústavných súdov členských štátov.

Okrem uvedených pilierov sú prameňom práva vo sfére základných práv a slobôd aj ľudsko-právne pravidlá zakotvené v medzinárodných zmluvách uzavretých medzi Úniou a asociovanými a inými nečlenskými štátmi EÚ. Ide o asociačné a iné dohody uzatvárané s tretími štátmi. Prostredníctvom klauzúl o dodržiavaní základných práv v týchto zmluvách prejavuje EÚ záujem o ochranu základných práv a slobôd a demokracie.

Trend posilňovania ochrany ľudských práv sa v Únii najvýraznejšie prejavil prijatím Charty základných práv Európskej únie v roku 2000, ktorá nadobudnutím účinnosti Lisabonskej zmluvy získala právnu silu aktu primárneho práva. Zjednotenie ochrany ľudských práv v európskom priestore má zabezpečiť aj dlho diskutované pristúpenie Európskej únie k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd na základe Lisabonskej zmluvy a vytvoriť tak efektívny systém ochrany ľudských práv v Únii.

Primárna legislatíva v oblasti základných práv a slobôd je tvorená zakladajúcimi zmluvami (Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie), pričom v rámci komunitárneho práva sú to akty najvyššej právnej sily, a **Chartou základných práv Európskej únie** (ďalej len Charta). Charta sa stala súčasťou primárneho práva ratifikáciou Lisabonskej zmluvy,

čím únia vyriešila sporný status Charty v období medzi jej prijatím (2000) a zavedením do primárneho práva (2009, čl. 6 ods. 1 ZEÚ).

Za základný prameň ochrany ľudských práv v Európskej únii je považovaná práve Charta. Okrem nej však Súdny dvor pri interpretácii obsahu jednotlivých práv vychádza zo **spoločných ústavných tradícií** členských štátov a **Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd** Rady Európy, ako aj iných medzinárodných dokumentov, v súlade s článkom 6 ZEÚ.

Postavenie Charty v právnom poriadku únie sa zmenilo nadobudnutím platnosti Lisabonskej zmluvy. Charta ako pôvodne medziinštitucionálna dohoda, ktorá nebola právne záväzná, bola používaná Súdnym dvorom a de facto sa stala súčasťou právneho poriadku už po jej podpísaní inštitúciami únie (Rada, Parlament, Komisia v roku 2000 v Nice). Súdny dvor odkazoval na jej ustanovenia vo svojej rozhodovacej činnosti. V súčasnosti jej však **článok 6 ods. 1 ZEÚ** výslovne priznáva rovnakú právnu silu, akú majú zakladajúce zmluvy:

(1) Únia uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte základných práv Európskej únie zo 7. decembra 2000 upravenej 12. decembra 2007 v Štrasburgu, ktorá má rovnakú právnu silu ako zmluvy.

Ustanovenia Charty žiadnym spôsobom nerozširujú právomoci Únie vymedzené v zmluvách.

Práva, slobody a zásady v charte sa vykladajú v súlade so všeobecnými ustanoveniami hlavy VII charty, ktorými sa upravuje jej výklad a uplatňovanie a pri riadnom zohľadnení vysvetliviek, na ktoré sa v charte odkazuje a ktoré označujú zdroje týchto ustanovení.

Z pohľadu zakotvenia katalógu základných práv a slobôd v právnom poriadku únie je dôležitá formulácia **článku 6, ods. 2 ZEÚ**, ktorá pro futuro uvádza:

(2) Únia pristúpi k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Týmto pristúpením nie sú dotknuté právomoci Únie vymedzené v zmluvách.

Podmienky pristúpenia Únie k Dohovoru však nie sú predmetom detailnej právnej úpravy, tá je otázkou diskusie medzi predstaviteľmi Únie a Rady Európy, ako aj predstaviteľmi jednotlivých členských štátov Únie, ktoré sú zároveň členskými štátmi Rady Európy. Významnou otázkou vymedzenia pristúpenia Únie k Dohovoru bude vzťah Charty a Dohovoru, vzťah Súdneho dvora k Európskemu súdu pre ľudské práva a prípadná možnosť

revízie rozhodnutí jedného súdu druhým. Zo strany Rady Európy umožňuje pristúpenie Únie k Dohovoru Protokol č. 14 k Dohovoru, podpísaný 13. mája 2004, ktorý nadobudol platnosť a účinnosť dňa 1. júna 2010, avšak do dnešného dňa prebiehajú politické rozhovory o pristúpení EÚ k Dohovoru. Táto senzitívna otázka však stále nemá jasnú odpoveď, či Únia napriek deklarovaniu záujmu o pristúpenie k Dohovoru tak učiní alebo nie. Stanovený časový limit pre pristúpenie už dávno uplynul, ale politickí reprezentanti Únie nepotvrdili jasný záujem o pristúpenie, skôr poukazujú na problémové otázky a vzájomné vzťahy medzi inštitúciami dvoch medzivládnych zoskupení.

Článok 6, ods. 3 ZEÚ uvádza:

(3) Základné práva tak, ako sú zaručené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ako vyplývajú z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty, predstavujú všeobecné zásady práva Únie.

Zásady sú osobitným prameňom práva Únie, pričom pre ich implementáciu platí, že v súlade s nimi musia byť sekundárne akty inštitúcií Únie ako aj medzinárodné zmluvy, ktorými je Únia viazaná.

Pri ochrane základných práv ako všeobecných zásad je SD EÚ povinný vychádzať najmä zo spoločných ústavných tradícií členských štátov a z medzinárodných dokumentov týkajúcich sa ochrany ľudských práv, na ktorých členské štáty spolupracovali alebo ku ktorým pristúpili, a to najmä z Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Princíp rešpektovania ľudských práv, vrátane práv osôb patriacich k menšinám je garantovaný aj **článkom 2 ZEÚ**, ako jedna zo základných hodnôt, na ktorých bola únia vybudovaná: Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv, vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.

Ustanovenia **článku 7 ZEÚ** zabezpečujú prostriedky na ochranu hodnôt zakotvených v čl. 2 ZEÚ. Článok 7 umožňuje Rade na návrh jednej tretiny členských štátov alebo Európskeho parlamentu alebo Európskej komisie štvorpäťtinovou väčšinou svojich členov po získaní súhlasu Európskeho parlamentu rozhodnúť, že existuje jasné riziko vážneho porušenia hodnôt uvedených v článku 2 niektorým členským štátom. Pred prijatím takéhoto rozhodnutia Rady vypočuje príslušný členský štát a v súlade s tým istým postupom mu môže adresovať vhodné odporúčania. Samotné dodržiavanie

hodnôt ustanovených v 2 ZEÚ je podľa článku 49 ZEÚ podmienkou na podanie žiadosti o členstvo v EÚ.

Ďalším ustanovením primárneho práva k problematike ochrany ľudských práv je **článok 18 ZFEÚ** (bývalý článok 12 ZES), ktorý zakazuje diskrimináciu z dôvodu štátnej príslušnosti. V rámci pôsobnosti zmlúv a bez toho, aby boli dotknuté ich osobitné ustanovenia, akákoľvek diskriminácia na základe štátnej príslušnosti je zakázaná. Európsky parlament a Rada môžu v súlade s riadnym legislatívnym postupom prijať pravidlá o zákaze takejto diskriminácie.

V **článku 19 ZFEÚ** (bývalý článok 13 ZES) je zakotvená právomoc Rady jednomyseľne prijímať na návrh Komisie a po udelení súhlasu Európskeho parlamentu opatrenia na boj proti diskriminácii založenej na pohlaví, rasovom alebo etnickom pôvode, náboženskom vyznaní alebo viere, postihnutí, veku alebo sexuálnej orientácii.

Článok 151 ZFEÚ (bývalý článok 136 ZES) upravuje pôsobnosť Únie a členských štátov v oblasti sociálnej politiky a rešpektovanie sociálnych práv. Obsah tohto článku bol súčasťou predchádzajúcej právnej úpravy, pričom rešpektuje sociálne práva tak ako sú stanovené v Európskej sociálnej charte podpísanej v Turíne 18. októbra 1961 a v Charte základných sociálnych práv pracovníkov Spoločenstva z roku 1989. V článku je stanovený záväzok Únie a členských štátov podporovať zamestnanosť pracovníkov, zlepšovať životné a pracovné podmienky tak, aby sa dosiahlo ich zosúladenie pri zachovaní dosiahnutej úrovne, primeraná sociálna ochrana, sociálny dialóg, dialóg medzi sociálnymi partnermi, rozvoj ľudských zdrojov so zreteľom na permanentne vysokú zamestnanosť a boj proti vylučovaniu z trhu práce.

Významnú rolu v systéme ochrany ľudských práv v EÚ zohráva **Súdny dvor EÚ a jeho judikatúra**. Základné práva obsiahnuté v judikatúre SD pokrývajú široké spektrum a siahajú až k procesným a inštitucionálnym zárukám. Príkladmo možno uviesť niektoré, ku ktorých ochrane sa judikatúra dopracovala. Ide o všeobecnú ochranu osobnosti (Stauder, 69/71), ochranu vlastníctva (Hauer, 44/79), slobodu vyznania (Prais, 130/75), slobodu prejavu (Flämische Bücher – VBVB a VBBB, 63/82), zásadu rovnosti (Razouk, 75/82), slobodu informácií (Protection of Unborn Children, C-159/90), slobodu zhromažďovania (Gewerkschaftsbund, 175/73), procesné a justičné základné práva, najmä právo na efektívnu právnu ochranu (Hoffman — La Roche, 85/76), právo na riadny proces, vrátane riadneho vypočutia (Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary,

222/84; Pecastaing, 98/79) a zákaz dvojitého trestania (Walt Wilhelm, 14/68).

Ako zvláštny všeobecný princíp európskeho práva aplikovaný aj pri posudzovaní základných práv a slobôd použil SD EÚ princíp proporcionality. Tento princíp vyjadruje skutočnosť, že obmedzenia základných práv a slobôd právnymi aktmi sekundárneho práva sú možné, ak sú vo verejnom záujme (v záujme EÚ) a nejdú nad rámec toho, čo Únia sleduje. Akékoľvek obmedzenie základných práv musí rešpektovať zásadu proporcionality, t. j. že „nepredstavuje vzhľadom na sledovaný cieľ neprímeraný a neprípustný zásah do samotnej podstaty chránených základných práv“.

V súvislosti s genézou a zhodnotením významu judikatúry Súdneho dvora na ochranu ľudských práv na komunitárnej úrovni je potrebné poukázať na to, že Súdny dvor nepristupoval k problematike ľudských práv vždy rovnako. V počiatkoch svojej rozhodovacej činnosti bol Súdny dvor k otázkam ľudských práv veľmi zdržanlivý, keďže zastával názor, že nie je oprávnený rozhodovať o súlade komunitárnych právnych aktov s vnútroštátnym právom. Tento prístup Súdneho dvora v zásade vychádzal z toho, že otázky ochrany ľudských práv nie sú v kompetencii Únie (predtým Spoločenstva), ale členských štátov. Prelom v prístupe Súdneho dvora priniesla až doktrína prednosti komunitárneho práva pred vnútroštátnym právom členských štátov. Súdny dvor po prvýkrát vo svojej judikatúre formálne uznal ľudské práva za jednu zo základných súčastí právneho poriadku Spoločenstiev vo svojom rozsudku vo veci *Stauder*.

Zabezpečenie ochrany ľudských práv Súdny dvorom je veľmi významné z hľadiska **legitimity Únie**. Ak totiž bolo jasné, že s uplatňovaním komunitárneho práva nevyhnutne súvisia otázky ochrany ľudských práv, Súdny dvor musel vo svojej judikatúre zohľadniť, že právne poriadky členských štátov a medzinárodné zmluvy záväzné pre členské štáty rešpektujú a chránia určitý okruh práv, ktoré Súdny dvor označil za základné práva. Ak by Súdny dvor tieto práva vo svojej rozhodovacej činnosti neakceptoval, znamenalo by to, že orgány Únie, predtým Spoločenstva, nie sú pri výkone svojich právomocí obmedzené základnými právami, čo mohlo mať fatálne dôsledky pre legitimitu Spoločenstva. Súdny dvor preto čiastočne z pragmatických dôvodov veľmi dômyselne vytvoril jednotný štandard ochrany základných práv, ktorý je odlišný od právnych poriadkov členských štátov a medzinárodných zmlúv, ale sa nimi inšpiruje. Súdny dvor teda umožnil, aby komunitárne právo reflektovalo základné hodnoty členských štátov bez toho, aby bola ohrozená koherentnosť právneho systému Spoločenstva (dnes Únie).

V tejto súvislosti možno uviesť, že Súdny dvor nevedli k poskytovaniu ochrany základných práv jednotlivcov ľudsko-právne ideály, ale skôr snaha o presadenie doktríny prednosti komunitárneho práva, ktorú by ústavné súdy členských štátov, najmä Nemecka a Talianska, odmietli akceptovať, ak by Súdny dvor od svojho vzniku neposkytoval v komunitárnom práve ochranu základných práv. V pozadí protestov týchto vnútroštátnych súdov bola obava z toho, že vnútroštátne záruky ľudských práv zmietne hospodársky orientované komunitárne právo. Práve takýto negatívny postoj vnútroštátnych súdov primäl Súdny dvor k tomu, aby svoj prístup k ochrane ľudských práv prehodnotil. Uvedené ústavné súdy vytýkali Súdnemu dvoru, že neposkytuje v oblasti komunitárneho práva štandard ochrany ľudských práv rovnocenný vnútroštátnym štandardom. Nemecký ústavný súd sa vo svojom rozhodnutí, známym ako *Solange I*, vyslovil, že si vyhradzuje rozhodovanie o súlade komunitárneho práva s ochranou ľudských práv podľa nemeckej ústavy, pokiaľ Súdny dvor nezabezpečí rovnocenný štandard ich ochrany na komunitárnej úrovni. Podobné výhrady vyslovil aj Taliansky ústavný súd vo svojom rozhodnutí vo veci *Frontini*.

Na tieto výčitky Súdny dvor reagoval tým, že začal poskytovať ochranu základných práv na základe autonómneho – komunitárneho štandardu, ktorý si vytvoril vlastnou rozhodovacou činnosťou. V roku 1986 nemecký ústavný súd vo svojom rozhodnutí *Solange II* konštatoval, že štandard ochrany ľudských práv poskytovanej Súdnym dvorom už možno označiť za dostatočný a pokiaľ tento štandard bude zachovaný, nemecký ústavný súd v budúcnosti nebude posudzovať súlad komunitárnych právnych aktov s nemeckou ústavou.

Význam judikatúry Súdného dvora pre formovanie ľudských práv v systéme komunitárneho práva spočíva v tom, že Súdny dvor uznal základné práva za integrálnu súčasť všeobecných právnych zásad, ktoré majú právnu silu prameňov primárneho komunitárneho a únievého práva, a teda odvodené (sekundárne) pramene komunitárneho a únievého práva musia byť s nimi v súlade. Súdny dvor vo svojej judikatúre uznal, že základné práva sú jednou zo základných súčastí komunitárneho práva a z tohto dôvodu Súdny dvor zabezpečuje ich ochranu, ale zdôraznil, že základné práva ako súčasť komunitárneho práva sa majú posudzovať a chrániť v rámci samostatného systému komunitárneho práva, oddelene od vnútroštátnych systémov ochrany ľudských práv, vrátane ústavných katalógov ľudských práv v jednotlivých členských štátoch. Súdny dvor však uznal, že komunitárny systém ochrany ľudských práv nemôže prehliadať spoločné prvky vnútroštátnych systémov ochrany ľudských práv ani medzinárodné zmluvy

týkajúce sa ľudských práv, a to najmä Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale naopak, je povinný sa nimi inšpirovať. Súdny dvor posudzoval namietané porušenia základných práv výlučne v kontexte komunitárneho práva, pričom vzal do úvahy medzinárodné zmluvy, ako aj ústavné zásady, ktoré sú členským štátom spoločné, ale výslovne odmietol argumenty, ktoré by vychádzali len z právneho poriadku niektorého členského štátu, pretože ich akceptácia by viedla k ohrozeniu jednotnosti práva Spoločenstva a súdržnosti Spoločenstva.

Súdny dvor vo svojej judikatúre ďalej poukázal na povinnosť členských štátov aplikovať komunitárne normy v súlade s požiadavkami ochrany základných práv a na potrebu výkladu odôvodnenia obmedzení slobôd vyplývajúcich zo Zmluvy najmä z hľadiska základných práv.

Súdny dvor však konštatoval, že nemá právomoc posudzovať zlučiteľnosť vnútroštátnych predpisov s Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Taktiež judikoval, že v prípade, ak ide o posúdenie zlučiteľnosti vnútroštátnej normy, ktorá patrí do pôsobnosti práva Únie, so základnými právami, Súdny dvor je v prejudiciálnom konaní povinný poskytnúť vnútroštátnemu súdu všetky interpretačné kritériá na posúdenie tejto normy, ale v prípade, ak vnútroštátna norma, ktorej súlad so základnými právami sa má posúdiť, nepatrí do pôsobnosti práva Únie, Súdny dvor nemôže poskytovať vnútroštátnemu súdu interpretačné usmernenia na posúdenie súladu tejto normy so základnými právami.

Súdny dvor vo svojej judikatúre tiež poukázal na relatívny charakter niektorých základných práv a stanovil kritériá a ciele, ktoré odôvodňujú ich obmedzenie.

Vzhľadom na to, že základné práva na komunitárnej úrovni sformuloval Súdny dvor vo svojej judikatúre, na formovanie tohto systému je charakteristický skôr kauzistický než systematický prístup, čo môže v mnohých prípadoch viesť k nejasnostiam týkajúcim sa skutočného rozsahu ochrany ľudských práv v Európskej únii. Práve nedostatok systematiky pri formovaní ľudských práv na komunitárnej úrovni je predmetom kritiky, na ktorú reaguje vytvorenie Charty základných práv Európskej únie ako listiny základných práv najvyššej právnej sily v právnom poriadku Spoločenstva, resp. Únie. Zakotvenie záväzného katalógu ľudských práv Európskej únie vo forme Charty by malo odstrániť medzery v právnom systéme ochrany ľudských práv a prispieť k zvýšeniu legitimacy Európskej únie. Zároveň môže viesť k zmene súčasného dynamického a flexibilného, ale do určitej miery nepredvídateľného systému ochrany

ľudských práv v Európskej únii, založeného na judikatúre Súdneho dvora, ktorý rozvinul ochranu základných práv vo forme všeobecných právnych zásad, na tradičnejší systém ochrany ľudských práv podobný vnútroštátnym systémom, akceptujúc ich vnútroštátnu ústavnú ochranu.

Na druhej strane však môže byť, a to aj po začlenení Charty do systému záväzných prameňov práva Spoločenstva (Únie), otvorenosť judikatúry ako pôvodne východiskového zdroja ochrany základných práv vo sfére aplikácie komunitárneho a úniového práva prínosom, keďže judikatúra môže flexibilnejšie a vhodnejšie reagovať na meniace sa spoločenské podmienky a konkrétne okolnosti prípadu. Proces formovania katalógu ľudských práv je totiž otvoreným procesom, ktorý nie je ešte ani zďaleka ukončený, keďže spoločenské podmienky sa neustále menia. Po nadobudnutí účinnosti Lisabonskej zmluvy sa Charta napokon stala dominantným, ale nie jediným relevantným prameňom ľudských práv v Európskej únii, a jednotlivci sa môžu domáhať aj základných práv zakotvených v iných prameňoch, najmä v medzinárodných zmluvách, ktoré ratifikovali členské štáty spôsobom ustanoveným vnútroštátnym poriadkom, resp. ku ktorým pristúpila Únia. To znamená, že aj po vytvorení záväznej listiny práv Európskej únie v podobe Charty zohrávajú súdne orgány Európskej únie významnú úlohu spočívajúcu nielen v dohľade nad jej výkladom a uplatňovaním, ale do určitej miery aj v dotváraní systému ochrany základných práv v Európskej únii, podobne ako svojou judikatúrou dotvárali a dotvárajú mnohé oblasti komunitárneho a úniového práva.

Oblasť základných práv a slobôd je v rámci EÚ reglementovaná aj aktami **sekundárnej legislatívy**, ktorá obsahuje predovšetkým nariadenia a smernice z oblasti zákazu všetkých druhov diskriminácie, voľného pohybu osôb vrátane vzájomného uznávania diplomov, azylu, práva na usadzovanie, slobody poskytovania služieb, sociálneho zabezpečenia atď. Z hľadiska štruktúry sú sekundárnou legislatívou upravené práva všetkých troch generácií s prevládáním obsahu práv hospodárskej oblasti.

Akty sekundárneho práva umožňujú detailnejšie špecifikovať a vykonať ustanovenia primárneho práva vo sfére základných práv a slobôd. Zároveň sú prostriedkom unifikácie a harmonizácie vnútroštátnych právnych predpisov jednotlivých členských štátov. V zmysle doktríny bezprostrednej použiteľnosti a priameho účinku práva aj vo sfére základných práv a slobôd vyplývajúce predovšetkým z nariadení(a v určitých prípadoch aj smerníc),¹⁵

---

¹⁵ *SD v prípade Van Duyn (č. 11/74) uznal, že za splnenia určitých podmienok môžu mať priame účinky aj smernice – ak sú ich ustanovenia bezpodmienečné a*

ak ustanovujú individuálne práva, môžu byť jednotlivcami vynútené prostredníctvom súdu.

Z ústavnoprávneho hľadiska patrí k najvýznamnejším právnym úpravám princípu rovnosti, ktorá je aj najrozsiahlejšie spracovaná v rámci sekundárneho práva Únie.

3.3. Vnútroštátne ľudskoprávne mechanizmy v SR

Právny základ ochrany ľudských práv (základných práv a slobôd) v Slovenskej republike tvorí *Ústava Slovenskej republiky*, konkrétne jej Druhá hlava s nadpisom *Základné práva a slobody*. Táto hlava obsahuje spolu 42 článkov (čl. 12 až 54) v tomto členení podľa oddielov:

1. *Všeobecné ustanovenia*
2. *Základné ľudské práva a slobody*
3. *Politické práva*
4. *Práva národnostných menšín a etnických skupín*
5. *Hospodárske, sociálne a kultúrne práva*
6. *Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva*
7. *Právo na súdnu a inú právnu ochranu*
8. *Spoločné ustanovenia k prvej a druhej hlave*

Uvedená časť našej ústavy (prijatej 1. septembra 1992) je takmer doslovne prebraná (*recipovaná*) z ústavného zákona č. 23/1991 Zb. z 9. januára 1991, ktorým Federálne zhromaždenie ČSFR uviedlo *Listinu základných práv a slobôd*. Samotné prijatie listiny sa uskutočnilo v predvečer prijatia Česko-Slovenska do Rady Európy (21. januára 1991) a bolo v zásade jednou z podmienok prijatia.

Ústava obsahuje niekoľko ďalších, veľmi významných ustanovení, ktoré sa týkajú uplatnenia základných práv a slobôd. Podľa čl. 7, ods. 5 ústavy (5) „medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi.“ To

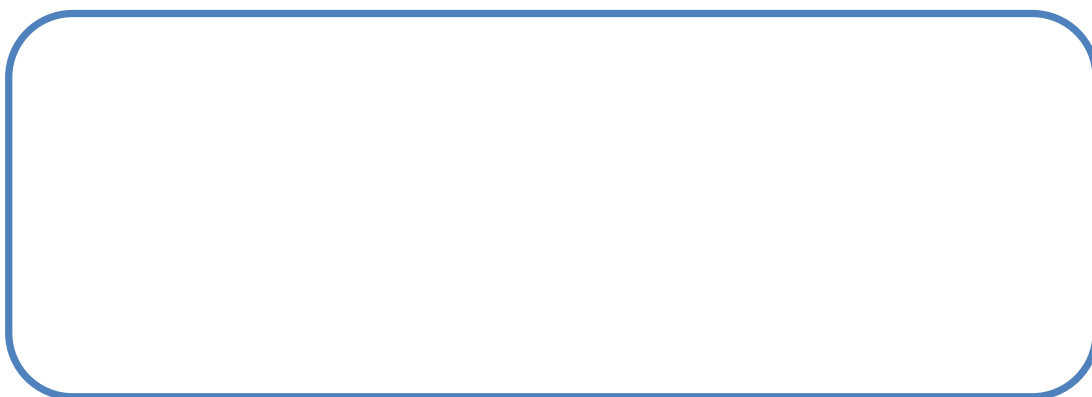
---

dostatočne jasné, uplynula určitá lehota na ich implementáciu a štát v plnej miere nespĺnil záväzky uložené smernicou.

znamená, že medzinárodné ľudskoprávne dohovory sú priamo aplikovateľné pri rozhodovaní štátnych orgánov a súdov.

Ďalej, čl. 154c) ústavy stanovuje: „Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti tohto ústavného zákona, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd.“ Toto ustanovenie sa vzťahuje na dohovory, ku ktorým pristúpila ešte bývalá ČSSR alebo ČSFR, a Slovenská republika k nim sukcedovala.

Pre uplatnenie základných práv a slobôd je však veľmi významný aj čl. 2 ústavy, ktorý znie nasledovne:

Uvedený článok ústavy je vyjadrením princípu, že *zdrojom suverenity štátnej moci* sú občianky a občania (ľud), im sa štátne orgány musia zodpovedať. To, že štátne orgány môžu konať *iba* na základe ústavy a zákonov, znamená zároveň aj to, že tak *musia* konať. Čiže je ich povinnosťou o.i. garantovať ústavné práva obyvateľov, vrátane základných práv a slobôd zakotvených v ústave.

Všetky štátne orgány (teda aj tie, ktoré sú súčasťou zákonodarnej a výkonnej moci) majú povinnosť *implementovať* (uvádzať do života, presadzovať) ľudskoprávne princípy a rešpektovať a chrániť základné práva a slobody obyvateľov a obyvateľiek štátu. Ústava však zároveň ustanovuje niektoré orgány a inštitúcie, ktoré majú z pohľadu ochrany a podpory ľudských práv osobitné postavenie.

Orgánmi ochrany zákonnosti a vymáhateľnosti práv sú predovšetkým *súdy*. Z nich *Ústavný súd* Slovenskej republiky je „nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti“ (čl. 124 ústavy). Podľa čl. 127 ústavný súd o.i. „rozhoduje o sťažnostiach fyzických osôb alebo právnických osôb, *ak namietajú porušenie svojich základných práv alebo slobôd*, alebo ľudských

práv a základných slobôd vyplývajúcich z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala a bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, *ak o ochrane týchto práv a slobôd nerozhoduje iný súd.*“ Z dikcie tohto článku zároveň vyplýva, že ústavný súd je poslednou vnútroštátnou inštanciou pri rozhodovaní o porušení základných práv a slobôd, občan alebo občianka sa najprv musí obrátiť na všeobecné súdy. Ich hierarchia je nasledovná: okresné súdy, krajské súdy, Najvyšší súd SR.

Dôležitú úlohu má aj *Slovenská advokátska komora*, veď k zastupovaniu na súde je spravidla nevyhnutná odborná pomoc školeného právnik – advokáta. Pokiaľ občan alebo občianka neuspjú ani na ústavnom súde, a naďalej trvajú na svojej pravde, môžu sa obrátiť na Európsky súd pre ľudské práva alebo na niektorý zo zmluvných ľudskoprávných orgánov OSN (pozri kapitolu 3.1.)

Významnú úlohu pri presadzovaní ľudských práv má samozrejme aj *Národná rada Slovenskej republiky*. Veď ona prijíma zákony upravujúce výkon základných práv a slobôd zakotvených v ústave (napríklad zákon o slobodnom prístupe k informáciám, antidiskriminačný zákon, zákonník práce, zákon o používaní jazykov menšín, zákon o sociálnych službách, zákon o petičnom práve atď.) Prijímanie týchto zákonov a ich zmien je často predmetom ostrých polemík medzi predstaviteľmi vlády a opozície, resp. medzi predstaviteľmi jednotlivých strán. Podľa našej ústavy takmer všetky zákony sa prijímajú jednoduchou väčšinou poslancov a poslankyň NR SR.¹⁶ Vzťahuje sa to aj na zákony upravujúce základné práva a slobody.

To je však niekedy nevýhoda, lebo v citlivých ľudskoprávných otázkach by mal panovať čo najväčší konsenzus, najmä pokiaľ ide o zákonné obmedzenia výkonu základných práv. Zákony týkajúce sa základných práv a slobôd musia byť vopred prerokované vo *Výbore NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny*, resp. v *Ústavnoprávnom výbore NR SR*.

V tejto oblasti má určité právomoci aj *prezident republiky*. Ak pred podpisom (ratifikáciou) zákona prijatého NR SR usúdi, že niektoré jeho časti nie sú v súlade s ústavou, môže zákon vrátiť na opätovné prerokovanie. NR SR potom buď prijme výhrady prezidenta alebo zákon opätovne schváli, ale

---

¹⁶ Podľa čl. 84, ods. (5) výnimku tvoria len: prijatie ústavy, zmena ústavy, prijatie ústavného zákona, vyslovenie súhlasu s medzinárodnou zmluvou o prenesení výkonu časti práv SR na Európsku Úniu, prijatie uznesenia o ľudovom hlasovaní o odvolaní prezidenta Slovenskej republiky, podanie obžaloby na prezidenta a vypovedanie vojny inému štátu. V týchto prípadoch je potrebný súhlas aspoň trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov.

v tomto prípade sa už vyžaduje súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov a poslankyň NR SR (čiže najmenej 76 zo 150). Ak je prezident naďalej presvedčený o protiústavnosti zákona, môže ho postúpiť na ústavný súd. Rovnaký krok môže urobiť aj skupina tridsiatich poslancov a poslankyň NR SR.

V pochybnostiach o ústavnosti nejakého zákona, alebo akéhokoľvek opatrenia orgánov verejnej moci, sa na ústavný súd môže obrátiť aj *generálny prokurátor*. Podľa čl. 149 ústavy „prokuratúra Slovenskej republiky chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu.“

Zákony sa spravidla pripravujú na ústredných orgánoch štátnej správy (ministerstvách). Každé ministerstvo musí mať právny odbor, ktorý hneď v zárodku posudzuje súlad pripravovaného právneho predpisu s ústavou. Pred prerokovaním vo vláde by právne predpisy, týkajúce sa základných práv a slobôd mali byť posúdené v dvoch stálych poradných orgánoch vlády: Legislatívnej rade vlády a *Rade vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť*. Zákony týkajúce sa hospodárskych a sociálnych práv sa spravidla prerokujú aj v Hospodárskej a sociálnej rade vlády (tzv. tripartite). Keďže rada vlády pre ľudské práva zasadá v priemere štyrikrát do roka, nie všetky právne predpisy týkajúce sa ľudských práv má možnosť posúdiť, čo je nedostatkom jej súčasného postavenia.

V období 1998 až 2012 mala vláda SR vždy jedného člena – podpredsedu vlády – ktorý mal na starosti oblasť ľudských práv a práv menšín. Celkové kompetencie tohto člena vlády sa často menili, menil sa aj názov funkcie – naposledy to bol *podpredseda vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny*. Úlohou podpredsedu vlády bola tvorba, implementácia a koordinácia ľudskoprávných politík štátu. Keďže tento člen vlády nemal vlastné ministerstvo (vlastný úrad), ale bol organizačne zaradený do štruktúry úradu vlády, výkon jeho funkcie bol značne sťažený, k čomu prispievala aj politická citlivosť ľudskoprávných a menšinových otázok.

V roku 2012 vláda funkciu neposilnila, ale naopak, zrušila. V súčasnosti (v roku 2013) sú ľudskoprávne kompetencie v rámci vládnych orgánov rozdelené nasledovne: podpredseda vlády SR a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí má právomoci v oblasti *koordinácie* ľudskoprávných politík, ktoré vykonáva prostredníctvom svojej predsedníckej funkcie v Rade vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť (predtým jej predsedal podpredseda vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny). Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny vykonáva právomoci pre oblasť sociálnoprávnej ochrany detí, sociálnej

kurately a koordinácie štátnej rodinnej politiky, rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí a koordináciu štátnej politiky v danej oblasti.¹⁷ Určité právomoci vykonáva Ministerstvo spravodlivosti tým, že pripravuje právnu úpravu v oblasti ústavného práva, trestného práva, občianskeho práva a rodinného práva. Okrem toho zabezpečuje zastupovanie Slovenskej republiky na Európskom súde pre ľudské práva a zastupovanie Slovenskej republiky v konaní pred Súdnyim dvorom Európskej únie.¹⁸

Vláda vytvorila aj funkciu *splnomocnenca pre rómske komunity a splnomocnenca pre národnostné menšiny*. Sú to poradné orgány bez výkonnej právomoci, začlenené pod ministerstvo vnútra (Rómovia), resp. úrad vlády (národnostné menšiny). Je potrebné podotknúť, že sa nejedná o „ochrancov práv“ Rómov či osôb patriacich k národnostným menšinám. Úlohou týchto splnomocnencov je napomáhať vykonávaniu vládnej politiky v im zverených oblastiach. Pri svojej práci samozrejme musia prihliadať na základné ústavné princípy a princípy ochrany základných práv a slobôd. To sa však vzťahuje na všetky štátne orgány.

Rada vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť bola ustanovená v novembri 2011. Rada je poradným orgánom vlády pre tvorbu a koordináciu ľudskoprávných politík a zároveň je fórom pre dialóg medzi štátnymi orgánmi a predstaviteľmi občianskej spoločnosti, akademickej obce a mimovládnych ľudskoprávných organizácií. Rade pri plnení jej úloh napomáha osem odborných výborov, a to pre oblasť práv národnostných menšín a etnických skupín, rodovej rovnosti a práv žien, práv osôb so zdravotným postihnutím, predchádzaniu rasizmu a diskriminácii, práv seniorov a senioriek, práv LGBTI ľudí, práv detí a pre oblasť výchovy a vzdelávania k ľudským právam.

Vláda periodicky prijíma strategické programové dokumenty a akčné plány pre oblasti verejných politík zameraných na riešenie niektorých problémov súvisiacich s implementáciou ľudskoprávných záväzkov: napríklad Národnú stratégiu pre deti, Akčný plán predchádzania rasizmu a diskrimináciu, Stratégiu integrácie Rómov, Národnú stratégiu eliminácie násilia na ženách, Národnú stratégiu pre seniorov atď. V roku 2011 vláda rozhodla o príprave *Celoštátnej stratégie pre ochranu a podporu ľudských práv v SR*. Mal by to byť prvý komplexný programový dokument pre oblasť ľudskoprávných politík na Slovensku. Funkciu predkladateľa materiálu prevzalo od bývalého

---

¹⁷ § 15, ods. 1, písm. j a h zákona č. 575/2001 Z.z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy (kompetenčný zákon).

¹⁸ § 13, ods. 2 a 6 zákona.

podpredsedu vlády pre ľudské práva v roku 2012 ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí.

Osobitnými (*sui generis*) inštitúciami pre ochranu a podporu ľudských práv v Slovenskej republike sú verejný ochranca práv – zaužívaným cudzím slovom *ombudsman* (v súčasnosti je vo funkcii *verejná ochrankyňa práv* Jana Dubovcová) a Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Podľa čl. 151a ústavy „verejný ochranca práv je nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý v rozsahu a spôsobom ustanoveným zákonom *chráni základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb v konaní pred orgánmi verejnej správy a ďalšími orgánmi verejnej moci*, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom.“

Verejný ochranca práv môže takisto *predložiť ústavnému súdu návrh na začatie konania* pre nesúlad s ústavou, ak všeobecne záväzný právny predpis porušuje základné právo alebo slobodu priznanú fyzickej osobe alebo právnickej osobe. Je potrebné podčiarknuť, že ombudsman môže konať len voči orgánom verejnej správy a ďalším verejným orgánom, teda nie voči súkromným firmám alebo nadnárodným spoločnostiam.

Takéto kompetencie má však **Slovenské národné stredisko pre ľudské práva**, ktoré v zmysle antidiskriminačného zákona a zákona o zriadení strediska o.i. „monitoruje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa osobitného zákona, *zabezpečuje právnu pomoc obetiam diskriminácie* a prejavov intolerancie a je *oprávnené zastupovať účastníka v konaní* vo veciach porušenia zásady rovnakého zaobchádzania.“ Tieto právomoci strediska platia vo vzťahu k všetkým subjektom, možným porušovateľom zásady rovného zaobchádzania (teda nielen verejným orgánom). Stredisko ďalej podľa zákona plní aj iné významné úlohy v oblasti monitorovania, zberu údajov, osvetovej, vzdelávacej a dokumentačnej činnosti.

Obe inštitúcie dlhodobo zápasia s problémom nedostatočných právomocí, kapacít, zdrojov, nedostatočnej podpory zo strany orgánov štátnej moci, alebo naopak, často trpia politickým zasahovaním do ich nezávislosti. Verejná ochrankyňa práv zvolená na obdobie 2012-2019 sa pustila do plnenia svojich úloh zodpovedne a v pomerne krátkom čase od nástupu do funkcie preložila niekoľko závažných správ o porušovaní ľudských práv, najmä v oblasti práv detí a diskriminácie etnických minorít.

Významnú úlohu v kultivácii ľudskoprávneho vedomia, ako aj konkrétnej pomoci obetiam porušovania ľudských práv plnia aj na Slovensku **ľudskoprávne mimovládne organizácie**.

Spomeňme aspoň niektoré:

- *Občan, demokracia a zodpovednosť* (predchádzanie diskriminácii, rodová rovnosť a práva žien);
- *Nadácia Milana Šimečku* (výchova k ľudským právam, práva Rómov a etnických menšín);
- *Ľudia proti rasizmu* (predchádzanie rasizmu, práva Rómov);
- *Možnosť voľby* (rodová rovnosť, práva žien);
- *Centrum pre výskum etnicity a kultúry* (práva menšín);
- *Poradňa pre občianske a ľudské práva* (právna pomoc a poradenstvo v oblasti základných práv a diskriminácie);
- *Nadácia otvorenej spoločnosti* (nadačná činnosť, súdnictvo, diskriminácia);
- *Amnesty International* – pobočka pre SR (predchádzanie rasizmu, práca s mládežou);
- *Liga za ľudské práva* (práva migrantov, utečencov a cudzincov);
- *Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku* (koordináčna činnosť, všeobecná ľudskoprávna osveta);
- *Rómsky inštitút* (práva Rómov);
- *Okrúhly stôl Maďarov na Slovensku* (práva menšín),
- *Fórum inštitút* (práva národnostných menšín);
- *Charta 77* (právne poradenstvo a pomoc);
- *Inakosť* (práva LGBTI ľudí);
- *Queer Leaders Forum* (práva LGBTI ľudí);
- *Via Iuris* (právne poradenstvo, občianske práva);
- *Slovenský výbor pre UNICEF* (práva detí),
- *Nadácia pre deti Slovenska*,
- *OZ Náruč – pomoc deťom v kríze*,
- *Úsmev ako dar* (práva detí),
- *Návrat* (práva detí);
- *Fenestra* (práva žien);
- *Aliancia žien Slovenska* (práva žien);
- *Národná rada pre občanov so zdravotným postihnutím*;
- *Asociácia organizácií zdravotne postihnutých občanov na Slovensku*;
- *Fórum pre pomoc starším*;
- *SOCIA – nadácia na podporu sociálnych zmien*.

4. PRVÁ GENERÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV

Hore uvedené skutočnosti bolo potrebné ozrejmiť, aby sme mohli lepšie vysvetliť, čo chápeme pod prvou generáciou ľudských práv. Najčastejšou bežnou definíciou je tá, že prvú generáciu ľudských práv tvoria občianske a politické práva, kým hospodárske, sociálne a kultúrne práva patria k druhej generácii ľudských práv. Alebo, vychádzajúc zo slávnej triády Francúzskej revolúcie z roku 1789 – sloboda, rovnosť a bratstvo – prvá generácia ľudských práv sa viaže k slobode, druhá generácia k rovnosti a tretia k bratstvu (medzinárodnej a medzigeneračnej solidarite).¹⁹

Videli sme však vyššie, že niektoré občianske a politické práva (napríklad právo voliť) sa viažu len na občanov a občianky daného štátu. Preto definíciu práv prvej generácie, aj vo svetle doteraz uvedeného, je potrebné spresniť.

Ľudské práva prvej generácie sú oprávnenia, ktoré poskytujú ochranu jednotlivcom voči svojvôli moci, poskytujú im priestor slobody a nezasahovania moci do sféry ich osobnej autonómie a súkromia, zabezpečujú im ochranu pred mučením, krutým, neľudským a nedôstojným zaobchádzaním a poskytujú im záruky spravodlivého konania a prostriedkov nápravy pri porušení ich práv.

Ľudské práva prvej generácie sú zhrnuté do dvoch významných medzinárodných ľudskoprávných dokumentov. Chronologicky prvým z nich je Európsky dohovor o ochrane základných práv a slobôd, ktorý prijali zakladajúci členovia Rady Európy v roku 1950. Druhým je Medzinárodný pakt OSN o občianskych a politických právach (1966). My sa však pozrime, ako zoskupuje ľudské práva patriace k prvej generácii Charta základných práv Európskej únie, prijatá v roku 2000.

---

¹⁹ Takéto delenie zaviedol francúzsky právnik českého pôvodu Karel Vašák, ktorý po roku 1969 pôsobil ako riaditeľ Medzinárodného inštitútu pre ľudské práva v Štrasburgu.

4.1. Dôstojnosť

Práva prvej generácie sú v troch hlavách charty: v Hlave I s názvom *Dôstojnosť*, v Hlave II s názvom *Sloboda* a v Hlave VI s názvom *Spravodlivosť*. Pod práva dôstojnosti patria nasledovné:

Ľudská dôstojnosť

Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Musí sa rešpektovať a ochraňovať.

Právo na život

- 1. Každý má právo na život.*
- 2. Nikto nesmie byť odsúdený na trest smrti ani popravený.*

Právo na nedotknuteľnosť osoby

- 1. Každý má právo na rešpektovanie svojej telesnej a duševnej nedotknuteľnosti.*
- 2. V oblastiach medicíny a biológie sa musí rešpektovať najmä:*
  - a) slobodný a informovaný súhlas dotknutej osoby za podmienok vymedzených zákonom;*
  - b) zákaz eugenických praktík, najmä tých, ktoré sú zamerané na selekciu osôb;*
  - c) zákaz využívania ľudského tela a jeho častí ako takých na dosiahnutie zisku;*
  - d) zákaz reprodukčného klonovania ľudských bytostí.*

Zákaz mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu

Nikoho nemožno mučiť ani podrobovať neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.

Zákaz otroctva a nútených prác

- 1. Nikoho nemožno držať v otroctve alebo nevoľníctve.*
- 2. Od nikoho nemožno vyžadovať, aby vykonával nútené alebo povinné práce.*
- 3. Obchodovanie s ľudskými bytosťami je zakázané.*

Práva priamo viazané k ľudskej dôstojnosti tvoria jadro a východisko katalógu ľudských práv, a to aj z logického aj historického hľadiska. Preto je nesprávne, že sa im aj vo verejnom diskurze, médiách, či odbornej literatúre na Slovensku venuje menej pozornosti ako by sa patrilo. Práve v týchto právach je možné najlepšie vystihnúť morálny základ

ľudskoprávneho zmýšľania, vyjadrený v kategorickom imperatíve nemeckého osvietenského filozofa Immanuela Kanta: „Konaj len podľa tej maximy (*mravného princípu*), od ktorej môžeš zároveň chcieť, aby sa stala všeobecným zákonom.“ Kant sformuloval túto tézu aj inak: „Konaj tak, aby si používal ľudstvo ako vo svojej osobe, tak v osobe druhého vždy zároveň ako účel a nikdy len ako prostriedok.“ Inými slovami: k iným ľuďom sa správaj vždy ako k mysliacim a cítiacim bytostiam a nie ako k veciam. Maj na pamäti, že ak chceš, aby sa ostatní správali k tebe ľudsky a dôstojne, musíš sa tak k nim správať aj ty.

Práva dôstojnosti sú teda tie fundamentálne práva, ktoré sa viažu vždy na všetky osoby, bez ohľadu na občianstvo, ktoré sa nemôžu obmedziť (dokonca ani v čase vojny). Sú to tie práva, ktoré zaručujú, že s ľuďmi vyššia moc nebude zaobchádzať svojvoľne, ako s predmetmi, neživými vecami, alebo že ich nebude využívať len ako prostriedok na dosiahnutie neľudských cieľov.

A skutočne: ak vás uvrhnú do otroctva, či nevoľníctva, stávate sa obyčajnou vecou, predmetom, objektom. Existujú aj novodobé formy otroctva: dievča či žena nútená na prostitúciu, ktorej odnímu doklady a držia ju zavretú v nejakom zariadení, je vlastne novodobá otrokyňa. Stáva sa vecou, nástrojom svojich vykorisťovateľov na dosahovanie ziskov. Ak vás pri výsluchu mučia, týrajú, tiež s vami zaobchádzajú ako s vecou, znižujú vašu ľudskú dôstojnosť. Ak na vás vykonávajú medicínske a biologické experimenty, degradujú vás z človeka na pokusné zviera. Ak vás štát potrestá odňatím života, tiež vás poníži na úroveň veci, ktorej sa možno zbaviť a znehuje vašu dôstojnosť.

Príkladom, ako môže súdna moc v súčasnosti aplikovať vyššie zmienený Kantov kategorický mravný imperatív, je rozhodnutie Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko vo veci zákona o bezpečnosti leteckej dopravy. Zákon, prijatý v roku 2005, oprávňoval ministra obrany dať rozkaz zostreliť civilné lietadlo, ak by vzniklo dôvodné podozrenie, že bude využité ako prostriedok útoku na civilné ciele na zemi. Podľa ústavného súdu takýto rozkaz by priviedol situáciu, keď by štát zaobchádzal s nevinnými ľuďmi ako objektmi, vecami, a nie ako živými bytostami, a na to štát nemá právo.

Osobitne odsúdeniahodnými sú situácie, keď sa neľudsky a kruto zaobchádza s deťmi – či už v špeciálnych zariadeniach (reedukačných centrách), pri výsluchu (ak sú obvinené zo spáchania nejakého prečinu alebo trestného činu), ak sú pohlavne zneužívané, ak sú nútené k pornografii alebo prostitúcii, ak sú vystavené domácemu násiliu v rodinách. Takéto zaobchádzanie môže trvale poškodiť psychický (a často aj biologický) vývin dieťaťa s následkami na celý život.

Predchádzať a eliminovať kruté a neľudské zaobchádzanie je však veľmi ťažké – ono sa totiž väčšinou odohráva ukryté pred zrakmi verejnosti, bez svedkov, v situácii, keď je obeť buď obmedzená vo voľnosti pohybu alebo zo strachu sama zatajuje svoje utrpenie. Práve preto musia štátne orgány venovať tejto problematike veľkú pozornosť a zefektívniť prácu polície, prokuratúry, kontrolných orgánov, orgánov sociálno-právnej ochrany detí. Ale mali by väčšiu pozornosť venovať aj výchove a vzdelávaniu k ľudským právam nielen v školách, ale aj v prostredí svojich vlastných zamestnancov a zamestnankýň, všetkých tých, ktorých úlohou je ľudské práva ostatných občanov a občianok chrániť.

4.1.1. Právo na život a trest smrti

Právo na život je základným predpokladom naplnenia ostatných základných práv a slobôd. Aj z tohto dôvodu je logické, že ak uznávame princíp prirodzenosti a neodňateľnosti ľudských práv, trest smrti by mal byť zakázaný. Ako sme videli vyššie, Charta základných práv Európskej únie (2000) trest smrti explicitne zakazuje.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy (1950) však vo svojom pôvodnom znení trest smrti výslovne nezakazoval, úpravu trestu smrti za závažné zločiny ponechával v právomoci jednotlivých členských štátov. Trest smrti bol veľmi dlho súčasťou systému výkonu spravodlivosti v európskych štátoch. Európska verejná mienka bola stále ešte pod vplyvom hrôz druhej svetovej vojny a norimberských procesov, ktoré väčšinu vedúcich pohlavárov nacistickej ríše odsúdili na trest smrti. Až v roku 1983 Rada Európy prijala Protokol č. 6 k Dohovoru, ktorým trest smrti vo svojich členských štátoch zrušila.

Na univerzálnej úrovni sa trest smrti zrušil prijatím Druhého opčného protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach v roku 1989. Avšak kým k samotnému paktu sa doposiaľ pripojilo 167 štátov, k uvedenému opčnému protokolu len 75, čiže ani nie polovica. Môžeme si tiež všimnúť rozdiel medzi vývojom práva v tejto otázke v Európe a v USA, kde sa trest smrti vo viacerých štátoch stále vykonáva.

V Česko-Slovensku trest smrti platil až do roku 1991. Avšak jeho zrušenie bola podmienkou prijatia štátu do Rady Európy. Každý nový členský štát tejto organizácie musí pristúpiť k európskemu dohovoru o ľudských právach, vrátane jeho vyššie uvedeného Protokolu č. 6. Okrem toho, že právo na život ako ľudské právo je neodňateľné, uvádzali sa vtedy v prospech zrušenia trestu smrti aj iné argumenty.

Jedným z najzávažnejších je možnosť politického zneužitia tohto trestu. K zneužitiu v predchádzajúcich desaťročiach často dochádzalo, najmä pri politických procesoch v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Druhým závažným dôvodom je nedokonalosť vyšetrovacích metód pri objasňovaní trestných činov. Stávalo sa, že bola odsúdená nevinná osoba, a keďže vykonanie trestu smrti je nezvratiteľným procesom, dochádzalo k nenapraviteľným škodám a nespravodlivosti. Hlavným dôvodom zrušenia trestu smrti je však princíp neodňateľnosti ľudských práv, ktorý je univerzálne platný pre všetky základné práva.

Európsky dohovor umožňuje niekoľko výnimiek z exkluzívnej ochrany práva na život, ktoré sú zhrnuté v čl. 2, ods. 2 dohovoru:

2. Zbavenie života sa nepovažuje za spôsobené v rozpore s týmto článkom, ak vyplýva z použitia sily, ktoré je bezpodmienečne nevyhnutné pri:

a) obrane osoby proti nezákonnému násiliu;

b) vykonávaní zákonného zatknutia alebo zabránení úteku osoby zákonne zadržanej;

c) zákonnom potlačení nepokojov alebo vzbury.

4.1.2. Právo na život a ochrana života pred narodením

Vážnou témou, ktorá je neustále v stredobode pozornosti právnikov, politikov, biológov a filozofov, ale ktorá vzbudzuje aj veľké vášne vo verejnosti, je vzťah práva na život a ochrany života pred narodením.

Ústava Slovenskej republiky vo svojom článku 15 uvádza: „Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“ Európsky dohovor v článku 2 stanovuje: „Právo každého na život je chránené zákonom“. Dohovor sa uvádza týmto ustanovením článku 1: „Vysoké

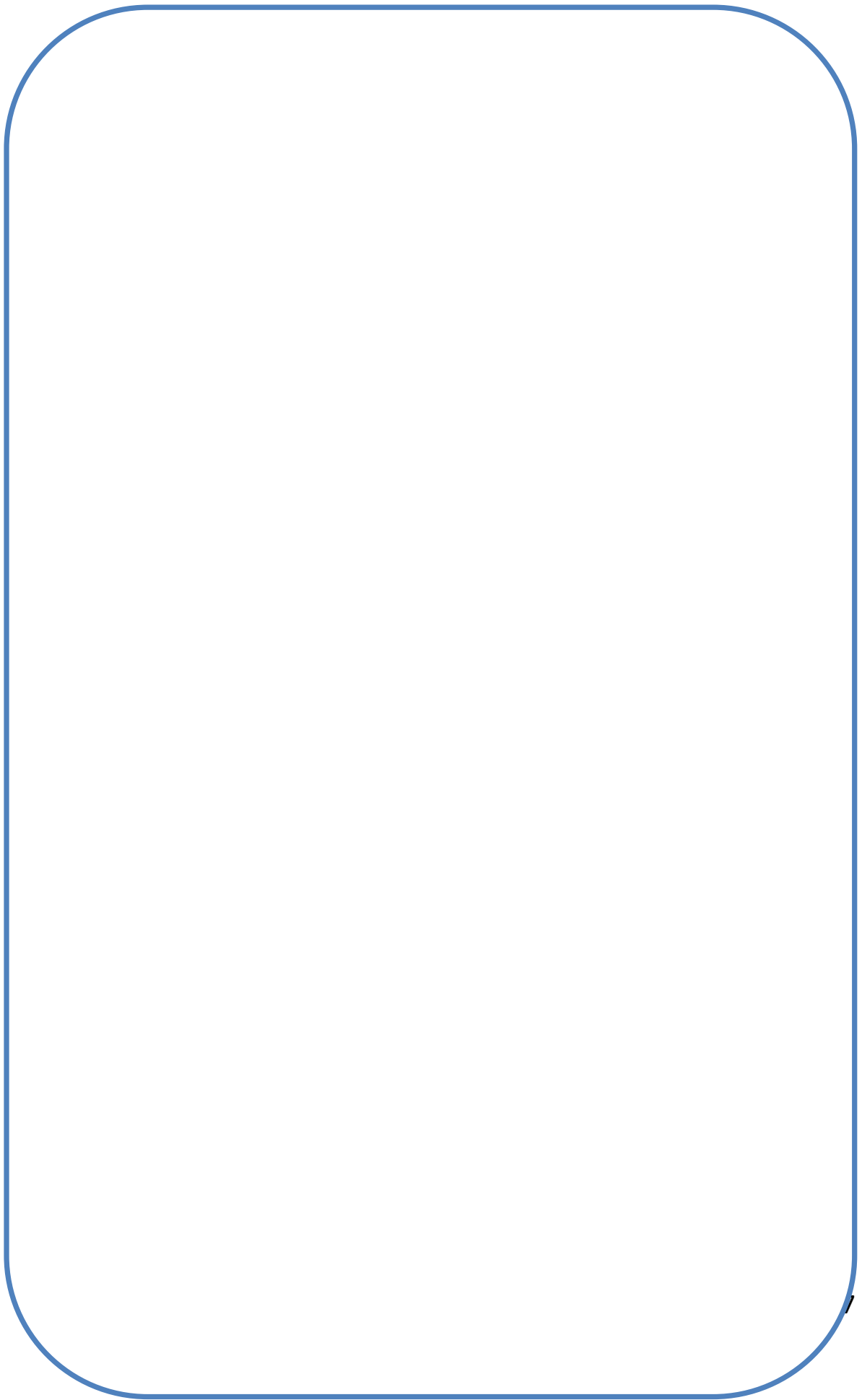
zmluvné strany priznávajú každému, kto podlieha ich jurisdikcii, práva a slobody uvedené v Hlave I tohto Dohovoru“. V článku 6 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach sa píše: „Každá ľudská bytosť má právo na život“.

Otázka teda znie: je plod pred narodením, resp. ľudské embryo už ľudskou bytosťou, je z pohľadu štátu subjektom práva, má spôsobilosť na práva? Alebo je subjektom práva a nositeľom ľudských práv jeho matka? Má mať žena nosiaca plod (výhradné) právo disponovať so svojím vlastným telom, má právo na súkromie, na autonómnou, slobodnú voľbu plánovať svoj život a svoju rodinu? Táto otázka rezonuje v spoločnosti v súvislosti s povoľovaním alebo zákazom možnosti umelého prerušenia tehotenstva.

Prvým veľkým prelomom v súdnej praxi vo svete v tejto otázke bolo rozhodnutie Najvyššieho súdu USA v kauze *Roe proti Wade* z roku 1973. Najvyšší súd rozhodol, že do skončenia prvého trimestra (t.j. dvanásteho týždňa vývoja plodu) je interrupcia plne v kompetencii tehotnej ženy a štát nemôže do jej rozhodnutia (do jej práva na súkromie) žiadnym spôsobom zasahovať. Určenie hranice skončenia prvého trimestra je daná schopnosťou samostatného prežitia plodu. Po uplynutí tohto obdobia môže štát dospieť k zákazu potratov s výnimkou prípadov, kedy je uvedený zákrok nevyhnutný k zachovaniu života alebo zdravia matky.

Podľa súčasnej slovenskej právnej úpravy, prijatej ešte v roku 1983, sú interrupcie (vykonané odborníkom) povolené do doby dosiahnutia dvanástich týždňov vývoja plodu. Táto úprava bola v roku 2005 napadnutá na Ústavnom súde SR skupinou poslancov. Ústavný súd rozhodol v roku 2007 tak, že príslušný zákon *nie je v rozpore* s ústavou. Podstatné časti argumentácie ústavného súdu uvádzame v rámčeku na ďalšej strane.

Autori tejto publikácie sa stotožňujú s nálezom Ústavného súdu SR. To však neznamena, že sú „za potraty“. Sú za to, aby sa počet interrupcií neustále znižoval, aj vďaka výchove mladých (mužov i žien) k zodpovednému sexuálnemu a reprodukčnému správaniu. Uvedomujú si, že rodenie sa dostatočného počtu detí je predpokladom zachovania ľudského rodu a zárukou budúcej prosperity. Zároveň sú však aj za ochranu práva ženy na súkromie, na vlastné sebaurčenie, za jej právo na psychickú i fyzickú integritu, na právo disponovať svojím vlastným telom.

So ženou (takisto ako so žiadnou ľudskou bytosťou) nie je prípustné zaobchádzať ako s vecou, vlastníctvom, či prostriedkom. Podľa právnej úpravy je znásilnenie ženy považované za trestný čin. Ak je však dôsledkom znásilnenia oplodnenie, alebo ak sa žena dostane do ohrozenia života, nemá mať právo sa rozhodnúť o umelom prerušení tehotenstva? Ak pripustíme, že aspoň po znásilnení by mala mať žena právo žiadať o umelé prerušenie tehotenstva, ako a komu by to dokazovala?

Predpokladajme, že sa k podaniu žaloby odhodlá. Prax ukazuje, že aj v najlepšom prípade trvá samotné vyšetrovanie a dokazovanie mnoho týždňov, niekedy aj mesiacov. Samotná vyšetrovacía procedúra svojím charakterom aj formou vážne zasahuje do dôstojnosti ženy a skončí sa spravidla po zákonom termíne možnosti umelého prerušenia tehotenstva.

Otázka ochrany života pred narodením je vážna a zložitá otázka, ktorá má svoj sociálny, mravný, náboženský a biologický rozmer. Ani Európsky súd pre ľudské práva nedáva v tomto smere jasný návod. Súd ponecháva zákaz alebo povoľovanie interrupcií v právomoci členských štátov Rady Európy. Či sa však štát rozhodne tak či onak, je jeho povinnosťou chrániť všetky práva ženy, ktoré jej z dohovoru vyplývajú – právo na informácie, právo na súkromie, slobodu pohybu, zákaz diskriminácie, právo na spravodlivé zaobchádzanie a právo na účinný prostriedok nápravy.

Podobná úprava umelého prerušenia tehotenstva ako na Slovensku, je platná vo väčšine európskych krajín, s výnimkou tých, ktoré sa silne viažu na náboženstvo. Úplný zákaz interrupcií platí v Európe (okrem Svätej Stolice) len na Malte. V Írsku, Andorre a San Marine sa interrupcie povoľujú, len ak je dokázateľne ohrozený život matky (je však známy prípad, keď írski lekári napriek vážnym komplikáciám nevyvolali potrat a žena zomrela). V Poľsku, Lichtenštajnsku, Luxemburgu, Monaku, Islande, Fínsku a Veľkej Británii sú interrupcie povolené z dôvodu ochrany života a iných vážnych dôvodov (napr. znásilnenie, neriešiteľná sociálna situácia).

V demokratickej spoločnosti nikomu nemožno brániť, aby žil podľa svojho presvedčenia a v súlade so svojím svedomím. To platí aj pre dievčatá (ženy) a chlapcov (mužov), ktoré a ktoré chcú žiť sexuálne zdržanlivý život až do doby uzavretia manželstva a chcú žiť v plne v súlade so svojou vierou (to však samo osebe nie je zárukou, že hlboko veriaci žena sa nestane obeťou znásilnenia). Podstatou demokratickej spoločnosti je však pluralizmus: tak ako jedni nemôžu vnucovať svoju predstavu o vlastnom živote druhým, rovnako to musí platiť aj opačne.

Podľa zástancov úplného zákazu interrupcií zo skutočnosti, že život sa začína oplodnením vajíčka spermiovou vyplýva, že subjektom práva (nosiťom všetkých ústavných práv) by malo byť už oplodnené vajíčko. Žena si potenciálne tehotenstvo uvedomí najskôr do štyroch týždňov od oplodnenia, a definitívne potvrdenie tehotenstva urobí lekár ešte neskôr. Čiže ak je interrupcia pred uplynutím dvanástich týždňov vývoja plodu vraždou, akékoľvek mimovoľné uvoľnenie vajíčka či embrya v prvých týždňoch tehotenstva by muselo byť kvalifikované ako zabitie z nedbanlivosti, respektíve muselo by dôjsť k dokazovaniu, že k mimovoľnému potratu nedošlo nešetrným správaním matky či jej okolia. Tento predpoklad vedie evidentne k vážnym protirečeniam až absurditám.

Jediným spravodlivým riešením všetkých dilem súvisiacich so životom pred narodením, zohľadňujúcim rovnováhu medzi právami ženy a ochranou plodu je teda zrejme to, ku ktorému sa prikláňa aj uvedené rozhodnutie nášho ústavného súdu.

4.1.3. Obmedzenie osobnej slobody

Na tomto mieste sa budeme venovať tzv. osobnej slobode (*personal liberty*). Ide o právo každého človeka nebyť svojvoľne pozbavený slobody v zmysle fyzického obmedzenia pohybu. Osobnú slobodu možno v demokratickom a právnom štáte obmedziť len zo zákonom stanovených dôvodov a len zákonom stanoveným spôsobom. Každý a každá je tak chránený a chránená pred neoprávneným a svojvoľným zásahom štátnej moci do sféry svojej vlastnej fyzickej i duševnej integrity (nedotknuteľnosti). Na tomto mieste sa prelína osobná sloboda s ľudskou dôstojnosťou, ktorá je prirodzená každej ľudskej bytosti.

Požiadavka ľudskej dôstojnosti má vo vzťahu k slobode jednotlivca širší význam ako samotná osobná sloboda, resp. právo na osobnú slobodu. Potreba rešpektovať ľudskú dôstojnosť sa totiž rovnako aplikuje aj na osoby, ktorých osobná sloboda nie je obmedzená zásahom štátnej moci. Keďže však osoby pozbavené osobnej slobody (napr. formou trestu odňatia slobody) sú v špecifickom, od štátu závislom postavení, je požiadavka na ľudské zaobchádzanie s nimi zvýraznená vo viacerých medzinárodných ľudskoprávných dohovorochoch. Ide o fundament ľudských práv: človek bez

slobody, ktorého ľudská dôstojnosť bola degradovaná a ponížená, nemôže realizovať svoje ostatné práva a slobody.

V živote človeka dochádza často k situáciám, kedy je určitým spôsobom obmedzená jeho osobná sloboda. Zväčša však ide o obmedzenie možnosti pohybu, ktoré má krátkodobé trvanie a ktoré nedosahuje takú mieru intenzity, aby bolo možné hovoriť o neoprávnenom zásahu do osobnej slobody. Napr. ak musia študenti a študentky zotrvať počas vyučovacej hodiny v triede, alebo ak sú nútení niekoľko hodín sedieť za stolom pri vypracovaní záverečných písomných skúšok.

Pre porovnanie vnútroštátnej úpravy je dôležitý text článku 17 Ústavy SR:

Článok 17

(1) Osobná sloboda sa zaručuje.

(2) Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.

(3) Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 48 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.

(4) Obvineného možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz sudcu. Zatknutá osoba musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. Sudca musí zatknutú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.

(5) Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.

(6) Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať osobu do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu. Takéto opatrenie sa musí do 24 hodín oznámiť súdu, ktorý o tomto umiestnení rozhodne do piatich dní.

(7) Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu.

Pre porovnanie zároveň uvádzame text čl. 5 EDĽP, ktorý garantuje každému a každej „právo na slobodu a bezpečnosť“, a zároveň určuje členským štátom Rady Európy jasné obmedzenia pre zasahovanie do osobnej slobody.

Článok 5

(1) Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, pokiaľ sa tak stane na základe postupu stanového zákonom:

- a) zákonné pozbavenie slobody osoby po odsúdení príslušným súdom;*
- b) zákonné zatknutie alebo pozbavenie slobody z dôvodu nesplnenia rozhodnutia vydaného súdom v súlade so zákonom alebo s cieľom zabezpečiť splnenie povinnosti stanovenej zákonom;*
- c) zákonné zatknutie alebo pozbavenie slobody za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak je to dôvodne považované za potrebné za účelom zabránenia spáchaniu trestného činu alebo úteku po jeho spáchaní;*
- d) pozbavenie slobody maloletého na základe zákonného rozhodnutia za účelom výchovného dohľadu alebo jeho zákonné pozbavenie slobody za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán;*
- e) zákonné pozbavenie slobody osôb, aby sa zabránilo šíreniu nákazlivej choroby, alebo duševne chorých osôb, alkoholikov, narkomanov alebo tulákov;*
- f) zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby, aby sa zabránilo jej nepovolenému vstupu na územie štátu, alebo osoby, proti ktorej sa vedie konanie o vypovedaní alebo vydaní.*

(2) Každý, kto je zatknutý, musí byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, oboznámený s dôvodmi svojho zatknutia a s každým obvinením proti nemu.

(3) Každý, kto je zatknutý alebo pozbavený slobody v súlade s ustanovením odseku 1 písm. c) tohto článku, musí byť ihneď predvedený pred sudcu alebo inú úradnú osobu splnomocnenú zákonom na výkon súdnej moci a má právo, aby jeho vec bola prejednaná v primeranej lehote, alebo byť prepustený počas konania. Prepustenie sa môže podmieniť zárukou, že sa takáto osoba dostaví na pojednávanie.

(4) Každý, kto je zatknutý alebo inak pozbavený slobody, má právo podať návrh na začatie konania, v ktorom súd urýchlene rozhodne o zákonnosti pozbavenia jeho slobody a nariadi prepustenie, ak je pozbavenie slobody nezákonné.

(5) Každý, kto bol zatknutý alebo pozbavený slobody v rozpore s ustanoveniami tohto článku, má nárok na odškodnenie.

Možnosti štátnych orgánov (polície, prokuratúry, súdov) zasahovať do osobnej slobody sú jasne stanovené. V slovenskej ústavnej úprave sa oproti európskemu textu nachádza na prvý pohľad konkrétnejšia úprava lehôt, v rámci ktorých má byť osoba prepustená alebo predvedená pred sudcu, ktorý rozhodne o prípustnosti obmedzenia slobody. Obmedzenie osobnej slobody je v zásade prípustné v týchto prípadoch:

- *trest odňatia slobody* – predstavuje obmedzenie slobody vo forme jeho úplného odňatia. Ide o oprávnený a často využívaný trest, ktorý môže súd uložiť, ak mu to pri konkrétnom trestnom čine umožňuje zákon.
- *zatknutie a iné pozbavenie osobnej slobody* – obmedzenie slobody človeka z dôvodu, že sa dobrovoľne nepodriadil rozhodnutiu súdu alebo povinnosti určenej zákonom (napr. ak sa osoba predvolaná svedčiť na súde dobrovoľne nedostaví, môže byť ako svedok predvedená aj proti svojej vôli, alebo ak je súdom vydaný zatykač na osobu, ktorá nenastúpi dobrovoľne trest odňatia slobody po tom, čo súd tento trest uložil).
- *zadržanie podozrivej osoby* – ak je niekto podozrivý z toho, že spáchal trestný čin, je možné ho alebo ju zadržať za účelom predvedenia pred príslušný súd, ktorý rozhodne o ďalšom zadržení (väzbe) alebo o prepustení. Zadržať podozrivú osobu môže nielen policajt, ale na nevyhnutný čas do príchodu polície aj ktokoľvek iný, kto prichytí danú osobu pri páchaní trestného činu.
- *väzba* – predstavuje obmedzenie osobnej slobody človeka, ktorého polícia obviní zo spáchania trestného činu a ďalej prebieha vyšetrovanie tejto osoby (obvinená osoba), alebo ak je osoba už obžalovaná na súde zo spáchania trestného činu na základe dôkazov zhromaždených políciou (obžalovaná osoba), pokiaľ ešte nedošlo k vyneseniu rozsudku o vine a treste danej osoby (odsúdená osoba). O vzatí osoby do väzby, prípadne o predĺžení väzby môže rozhodnúť len súd. Dôvodom väzby môže byť len zabránenie páchaniu ďalšej trestnej činnosti, zabránenie úteku alebo skrývaniu sa obvinenej osoby alebo zabránenie ničeniu dôkazov alebo ovplyvňovaniu svedkov. Väzba môže trvať len nevyhnutný čas, najdlhšie zákonom stanovenú dobu. O vzatí osoby do väzby alebo o zatknutí osoby musí byť čo najskôr vyzoomený rodinný príslušník obvineného alebo iná osoba, ktorú obvinený označí, a jeho obhajca.

- *obmedzenie slobody maloletého* – maloletou je osoba mladšia ako 18 rokov. Možnosť týchto osôb slobodne konať a pohybovať sa je prirodzene oklieštená ich závislosťou na rodičoch, resp. potrebou starostlivosti, výchovy a ochrany zo strany rodičov. Osobná sloboda maloletých môže byť podľa EDLP obmedzená zo strany štátnych orgánov z dôvodu výchovného dohľadu alebo za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán. Výchovné opatrenie sa vykonáva v osobitných zariadeniach (reedukačných centrách), pričom jeho účelom je kladne ovplyvniť duševný, mravný a sociálny vývoj mladistvého alebo mladistvej a chrániť ich tak pred škodlivými vplyvmi a v niektorých prípadoch aj chrániť spoločnosť pred páchaním trestnej činnosti.
- *zadržanie zo zdravotných dôvodov* – do tejto skupiny patrí podľa EDLP obmedzenie osobnej slobody z dôvodu, aby bolo možné obmedziť šírenie nákazlivých chorôb a kontrolovať pohyb duševne chorých osôb, alkoholikov alebo narkomanov. Z týchto dôvodov možno v zásade obmedziť osobnú slobodu jednotlivca vtedy, ak svojím konaním ohrozuje svoje zdravie alebo život alebo zdravie a život iných osôb. Napr. nie každý prípad nákazlivej choroby je natoľko nebezpečný pre iných, aby musel byť nakazený človek umiestnený na infekčnom oddelení. Preto je potrebné posudzovať každý prípad obmedzenia slobody z týchto dôvodov individuálne. Podľa čl. 17 ods. 6 Ústavy SR „zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať osobu do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu“. Ide o prípad povinnosti liečiť sa (tzv. nútená liečba), o ktorej môže rozhodnúť jedine súd vo forme ochranného liečenia v prípadoch duševnej poruchy/choroby, užívania drog alebo alkoholu, alebo ak má osoba zníženú príčetnosť. Aby nedošlo k zneužívaniu tejto možnosti, duševná porucha musí byť preukázateľne zistená (diagnostikovaná) a osoba musí byť reálne nebezpečná pre seba alebo svoje okolie.
- *obmedzenie osobnej slobody pri nelegálnom vstupe do krajiny* – každý štát má právo kontrolovať vstup cudzincov na jeho územie. Ak cudzinec (osoba, ktorá nie je občanom daného štátu a nemá ani príslušné povolenie na pobyt alebo na dočasné zdržiavanie sa na území štátu) prekročí nelegálne hranice tohto štátu, môže byť obmedzený na osobnej slobode na účely zistenia jeho totožnosti, posúdenia jeho žiadosti o azyl, prípadne na účely jeho vyhostenia či vydania na trestné stíhanie do inej krajiny. Ak sa ktokoľvek (vrátane cudzincov) zdržiava na území niektorého štátu Rady Európy v súlade so zákonom, má na

tomto území „právo slobody pohybu a slobody zvoliť si miesto pobytu“ v zmysle čl. 2 Protokolu č. 4 k EDĽP.

4.1.4. Procesné a materiálne podmienky obmedzenia osobnej slobody

Keďže obmedzenie osobnej slobody je vážnym zásahom do fyzickej (a veľmi často i psychickej) integrity človeka, zákon musí presne stanovovať nielen vyššie uvedené dôvody obmedzenia osobnej slobody, ale aj procesný postup, ktorý musí byť dodržaný pri rozhodovaní o obmedzení osobnej slobody. Niektoré procesné práva/záruky vyplývajú priamo z čl. 5 EDĽP, resp. z čl. 17 Ústavy SR, niektoré z týchto ustanovení vyvodila judikatúra ESĽP a zároveň sa pri obmedzení osobnej slobody aplikujú aj všeobecné procesné záruky ochrany práv, najmä právo na spravodlivý súdny proces, o ktorých je viac uvedené v nasledovnej časti týkajúcej sa práv prvej generácie súvisiacich s výkonom spravodlivosti.

Základným právom každého človeka obmedzeného na osobnej slobode je poznať dôvod obmedzenia slobody. Štátny orgán, ktorý do slobody zasiahol, musí daného človeka v jazyku, ktorému rozumie, oboznámiť bez meškania s dôvodmi zadržania, zatknutia, väzby. Len osoba, ktorá pozná tieto dôvody, môže plne využiť napr. právo na obhajobu. Nie je napríklad v súlade so zákonom, aby polícia vtrhla do domu, či iného obydľia človeka, a bez okamžitého vysvetlenia zatkla a odvieďla osobu na policajnú stanicu.

Osoba, ktorá je zadržaná pre podozrenie zo spáchania trestného činu musí byť do 48 hodín (v prípade zatknutia do 24 hodín) predvedená pred súd, ktorý musí v rámci ďalších 48 hodín (v závažných prípadoch do 72 hodín) rozhodnúť o oprávnenosti obmedzenia slobody alebo o prepustení daného človeka na slobodu. O prvotnom obmedzení môže rozhodnúť aj policajt (a ako sme už spomenuli, aj ktokoľvek iný, kto zadrží osobu napr. pri páchaní trestného činu), no následne môže len súd rozhodnúť o pokračovaní tohto obmedzenia.

Významné právo pri obmedzení osobnej slobody je tzv. právo *habeas corpus*. Ide o právo podať návrh na súd, aby urýchlene preskúmal dôvody obmedzenia slobody a rozhodol o zákonnosti pozbavenia slobody človeka a nariadil jeho prepustenie, ak je obmedzenie nezákonné. Svoj pôvod má toto právo v Anglicku, kde sa rozvinulo ako obmedzenie absolútnej moci panovníka a ako ochrana šľachty pred bezdôvodným rozhodnutím kráľa o obmedzení slobody.

Skutočnosť, že osobná sloboda človeka bola obmedzená (napr. aj z dôvodu zákonného trestu za spáchaný trestný čin), neznamená, že s človekom je

možné zaobchádzať bez ohľadu na jeho prirodzenú ľudskú dôstojnosť. Spôsob zaobchádzania s osobami nachádzajúcimi sa v akejkoľvek forme obmedzenia osobnej slobody úzko súvisí aj so zákazom mučenia a krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania, ktorý je upravený v čl. 3 EDLP a aj v čl. 16 Ústavy SR.

Rozsiahla časť judikatúry EDLP je venovaná práve špecifikovaniu materiálnych podmienok obmedzenia osobnej slobody ako je napr. počet osôb zadržovaných v jednej miestnosti, vetranie týchto priestorov, prístup svetla do týchto priestorov, hygienické podmienky, minimálna kvalita stravy, úroveň zdravotnej starostlivosti, možnosť kontaktu s príbuznými a pod. Ak sú tieto podmienky nedostatočné, napr. ak by nebola v zime zabezpečená určitá minimálna teplota v miestach na výkon trestu odňatia slobody, mohlo by ísť o vážny zásah do fyzickej i duševnej integrity týchto osôb, a ak by išlo o úmyselné konanie až o mučenie. Vo vzťahu k podmienkam obmedzenia osobnej slobody boli európske štandardy najrozsiahlejšie rozvinuté činnosťou Európskeho výboru na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, ktorý má v zmysle čl. 1 Európskeho dohovoru proti mučeniu (CPT) právomoc preverovať zaobchádzanie s osobami zbavenými slobody s cieľom posilniť ich ochranu. Každá zmluvná strana v čl. 2 CPT súhlasila, že povolí návštevy tohto kontrolného orgánu na ktoromkoľvek mieste, kde sa nachádzajú osoby s obmedzenou osobnou slobodou (napr. aj zdravotnícke zariadenia, reedukačné zariadenia pre maloletých, miesta výkonu vojenskej služby, zaisťovacie zariadenia pre utečencov či žiadateľov o azyl a pod.).

Všetkým štátom OSN je uložená povinnosť zabezpečiť, že spôsoby a metódy každej formy pozbavenia slobody neprekročia nevyhnutný stupeň utrpenia prirodzený pre zadržanie, a že zdravie zadržaných je adekvátne zaistené. Nedodržanie tejto povinnosti môže znamenať porušenie zákazu krutého, neľudského alebo ponižujúceho trestania alebo zaobchádzania. V tomto smere sa štáty nemôžu odvolávať na zlú ekonomickú situáciu krajiny, aby ospravedlnili podmienky väzby nevyhovujúce ani minimálnym medzinárodným štandardom v tejto oblasti, a ktoré nerešpektujú prirodzenú dôstojnosť ľudských bytostí. Tento štandard pre každý štát OSN určujú napr. aj tzv. Minimálne štandardné pravidlá OSN pre zaobchádzanie s trestancami.²⁰

---

²⁰ *Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väznenými osobami (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners), Rezolúcia Hospodárskej a sociálnej rady OSN č. 663 C (XXIV) z 31. júla 1957 a č. 2076 (LXII) z 13. mája 1977. Tieto pravidlá upravujú napr. povinnosť viesť register väzňov, povinnosť vytvoriť*

4.2. Spravodlivosť. Procesné záruky ochrany práv

Druhou skupinou práv prvej generácie, bez ktorej by všetky ostatné práva boli len fikciou, sú práva viazané na výkon spravodlivosti. Sú to teda také pravidlá, ktoré zaväzujú štátne orgány, najmä správne orgány (orgány rozhodujúce občianske spory), orgány činné v trestnom konaní (políciu a prokuratúru) a súdy, aby konali vo vzťahu k všetkým ľuďom (nielen občanom a občiankam) spravodlivo, nestranne a transparentne. Tieto pravidlá nazývame procesnými zárukami ochrany práv. Vychádzajú zo zásady súdnej ochrany práv a venujeme im samostatnú kapitolu.

Ľudské práva a slobody realizuje a vykonáva každá osoba vo svojom každodennom živote. Ako sme uviedli v časti tohto textu o hodnotách, práve, zákone a spravodlivosti, na praktickú realizáciu svojich práv je potrebné vedieť, ako sa majú nároky či oprávnenia vyplývajúce z práv alebo slobôd uplatňovať, vykonávať, prípadne vymáhať. Realizácia či výkon práv jednotlivca môže byť obmedzený zo strany štátnej moci rôznymi spôsobmi. Každý zásah štátnej moci do života, zdravia, slobody či majetku však musí byť v demokratickej spoločnosti v zásade nevyhnutný, primeraný a musí byť vykonaný v rozsahu a za podmienok stanovených zákonom. Ak dôjde k nezákonnému zásahu, právny poriadok demokratického a právneho štátu umožňuje osobe využiť určité postupy na ochranu svojich práv.

4.2.1. Zásada súdnej ochrany práv

Požiadavka zabezpečenia a ochrany ľudských práv a slobôd patrí spolu s ďalšími princípmi, ako napr. *princíp právneho štátu*, deľby moci, demokracie a plurality, k východiskovým *ústavným princípom* slovenského právneho poriadku. Ochrana práv a slobôd môže byť realizovaná viacerými spôsobmi a prostredníctvom viacerých orgánov verejnej moci (sú nimi napr. polícia, prokuratúra, orgány štátnej správy, orgány samosprávy, verejný ochranca práv). Najčastejšie sa však realizuje prostredníctvom súdnej moci (justície), ktorá sa vo vzťahu k moci zákonodarnej (legislatívy) a výkonnej (exekutívy) vyznačuje osobitným charakterom i súborom aplikovaných oprávnení a postupov. Princípy právneho štátu, deľby moci, zabezpečenia a ochrany ľudských práv sa naplňajú aj prostredníctvom zásady súdnej ochrany práv a slobôd.

---

rozdielne kategórie väzňov, požiadavky kladené na podmienky ubytovania, hygieny, stravovania, obliekania, športu, zdravotnej starostlivosti, pravidlá pre ukladanie disciplinárnych trestov, povinnosť zriadiť knižnicu pre väzňov a mnohé ďalšie.

V praktickej rovine sa táto zásada prejavuje úlohou súdov rozhodovať o právach, povinnostiach a právom chránených záujmoch fyzických a právnických osôb (civilné konanie), o vine a treste osôb obžalovaných zo spáchania trestného činu (trestné konanie), o zákonnosti rozhodnutí a postupov orgánov verejnej správy (správne súdnictvo) a o ochrane ústavnosti a demokratického poriadku (ústavné súdnictvo).

Zo zásady súdnej ochrany práv a slobôd vychádza ústavne garantované *právo na súdnu a inú právnu ochranu* (Siedmy oddiel Druhej hlavy Ústavy SR). Toto právo je v Ústave SR široko koncipované a vychádza z neho viacero materiálnych ale i procesných záruk súdnej ochrany.

Obsahovo sa právo na súdnu a inú právnu ochranu v zmysle Ústavy SR prekrýva s požiadavkami a prvkami *práva na spravodlivý súdny proces* (*right to fair trial* alebo tiež *due process of law*) upravenými v, čl. 8 až 11 deklarácie OSN (1948), čl. 6 a 7 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Rada Európy, 1950), čl. 14 a 15 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (OSN, 1966). Na ústavnej úrovni sa tak do slovenského právneho poriadku prostredníctvom práva na súdnu a inú právnu ochranu pretavili základné požiadavky práva na spravodlivý súdny proces vyplývajúce pre Slovenskú republiku z medzinárodných dohovorov a deklarácií.

Podľa čl. 10 deklarácie OSN „*každý má rovnaké právo byť riadne a verejne vypočutý nezávislým a nestranným súdom, pokiaľ ide o určenie jeho práv a povinností alebo o akékoľvek trestné obvinenie proti nemu*“. Obdobne Ústava SR, ako základný zákon štátu, v čl. 46 ods. 1 uvádza: „*každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.*“

Tieto ustanovenia sú základom zásady súdnej ochrany práv a slobôd i práva na spravodlivý súdny proces. Sú preto všeobecné a ich obsah je možno obsahovo rozčleniť na: (a) právo na prístup k súdu, (b) zásadu nezávislosti a nestrannosti súdov, (b) ďalšie zásady výkonu súdnictva, (c) osobitné záruky v trestnom konaní.

4.2.2. Právo na prístup k súdu

Z práva byť riadne a verejne vypočutý súdom v zmysle deklarácie, alebo možnosť domáhať sa svojho práva na súde v zmysle ústavy, vyplývajú viaceré konkrétne požiadavky a práva:

- právo *na prístup k súdu* – každá osoba musí mať možnosť predložiť svoju požiadavku, svoj nárok súdnemu orgánu. Prístup k súdu nesmie byť len teoretický, pričom však táto možnosť neznamena neobmedzený a bezplatný prístup k súdom. Musí byť zabezpečená reálna možnosť domáhať sa na súde svojich práv vytvorením dostupnej súdnej sústavy a nevytváraním prekážok v prístupe k súdom. Napr. ak by zákon vyžadoval, aby bol každý návrh (žaloba), ktorá bude podaná na súd, predtým vopred posúdená a schválená nejakým iným štátnym orgánom, išlo by o priame obmedzenie prístupu k súdu. Podobne by išlo o prekážku, ak by zákon vyžadoval zaplatenie neprimerane vysokých súdnych poplatkov.
- právo *na prerokovanie veci* – súd nesmie bezdôvodne odmietnuť konať a rozhodovať o podanom návrhu (žalobe) fyzickej alebo právnickej osoby; musí sa návrhom zaoberať. Právo na prerokovanie však neznamena automaticky aj právo na úspech vo veci.
- právo *na vzdanie sa súdnej ochrany* – v zásade platí, že každý má možnosť nevyužiť prostriedky súdnej a inej právnej ochrany svojich práv. Napr. ak si sused bez súhlasu vlastníka ovocného sadu privlastní časť úrody jablák, vlastník sadu sa rozhodne, či sa bude domáhať súdnou cestou vrátenia ukradnutých jablák alebo nie.
- *právo na vykonanie súdneho rozhodnutia* – bez možnosti domáhať sa rešpektovania súdneho rozhodnutia, resp. bez možnosti vynútiť vykonanie rozhodnutia súdu pomocou štátnej moci, by bolo právo na spravodlivý súdny proces len iluzórne a nezabezpečilo by aj reálne naplnenie rozhodnutia súdu. Ak je napr. prepustený zamestnanec úspešný v súdnom konaní a bývalý zamestnávateľ mu má doplatiť mzdu, musí existovať efektívny nástroj ako zamestnávateľa k tomu donútiť legálnymi prostriedkami, ak tak v stanovenej lehote neurobí dobrovoľne sám. Takýmto nástrojom je exekútor, ktorý aj proti vôli bývalého zamestnávateľa môže dlžnú sumu stiahnuť z jeho účtu.
- právo *na preskúmanie zákonnosti rozhodnutia orgánu verejnej správy* – každý, koho práva boli zasiahnuté rozhodnutím orgánu verejnej správy sa môže obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia. Napr. ak stavebný úrad nevydá stavebné povolenie

vlastníkovi pozemku a obmedzí tak jeho právo využiť svoje vlastníctvo, svoj majetok, vlastník pozemku môže žiadať, aby súd preskúmal, či je toto rozhodnutie zákonné.

- *právo na náhradu škody* – v prípade, ak je nezákonným rozhodnutím alebo nesprávnym úradným postupom orgánu verejnej moci spôsobená škoda, poškodená osoba má voči danému orgánu, resp. štátu, právo na náhradu vzniknutej škody. Toto právo sa vzťahuje aj na škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím súdu.

4.2.3. Zásada nezávislosti a nestrannosti

Právo každej osoby na prístup k nezávislému a nestrannému súdu je zároveň základnou zásadou výkonu súdnictva. Nezávislosť a nestrannosť sú základnými materiálными prvkami súdneho procesu, bez ktorých nie je možné zabezpečiť kardinálnu požiadavku spravodlivosti súdneho rozhodovania. Stav nezávislosti predstavuje neexistenciu akýchkoľvek vonkajších vplyvov, ktoré by zasahovali do rozhodovania a úsudku sudcov a sudkýň (napr. sudca by nebol nezávislý, ak by od vládnucej politickej strany dostával pokyny, ako má rozhodnúť). Nestrannosť sa v zásade viaže na vnútorný postoj sudcu k prerokovanej veci alebo účastníkom konania. Nestranný sudca musí byť schopný rozhodovať neutrálne a nenadržať žiadnej zo strán sporu (napr. nemôže rozhodovať v trestnom konaní, v ktorom je obžalovaným zo spáchania trestného činu syn, manželka, rodič, teda jemu blízka osoba, voči ktorej nevie byť nestranný pri rozhodovaní).

Na dosiahnutie nezávislosti a nestrannosti slúžia organizačné i procesné prostriedky. Do prvej skupiny patrí napr. požiadavka na časovo neobmedzené funkčné obdobie, nepreložiteľnosť sudcu bez jeho súhlasu, nemožnosť súbežného výkonu viacerých funkcií (napr. sudca nemôže byť poslancom parlamentu a zároveň sudcom), inštitút sudcovskej imunity, ktorá chráni sudcu pred neodôvodneným trestným stíhaním alebo tiež systém sudcovskej samosprávy. Súdna rada SR je samosprávny orgán sudcov a sudkýň, ktorý nepodlieha výkonnej či zákonodarnej moci, a ktorého úlohou je napríklad, navrhnúť prezidentovi SR kandidátov a kandidátky sudcovského stavu, čím sa formálne odstráni vplyv politiky na menovanie sudcov. Medzi procesné prvky možno zahrnúť napr. stanovenie objektívnych a transparentných pravidiel prideľovania zákonného sudcu (vec, o ktorej bude sudca rozhodovať sa neprideľuje podľa toho, ktorý sudca má záujem na jej rozhodovaní), pravidlá vylúčenia sudcu z rozhodovania, možnosť účastníka konania uplatniť námietku zaujatosti sudcu, ak má účastník dojem alebo vedomosť o tom, že sudca môže byť zaujatý (či už pozitívne alebo negatívne smerom k jednej zo strán sporu).

4.2.4. Zásady súdneho konania

Doposiaľ sme sa venovali samotnému základu práva na spravodlivý súdny proces, teda možnosti domáhať sa svojho práva na nestrannom a nezávislom súde. Spôsob, akým prebieha konanie na súde, je tiež veľmi dôležitý pre zabezpečenie efektívnej ochrany práv. Ak by nebol postup alebo priebeh konania spravodlivý, a ak by nebolo zabezpečené rovné postavenie účastníkov konania, súd nemôže dospieť k zákonnému a spravodlivému rozhodnutiu. Pravidlá priebehu konania na súde označujeme ako zásady súdneho konania. Ich cieľom je dospieť v demokratickej spoločnosti k zákonnému, spravodlivému a plne odôvodnenému rozhodnutiu. Medzi základné zásady súdneho konania, ktoré vyplývajú z medzinárodných dohovorov i Ústavy SR (čl. 47 a 48), patria nasledovné zásady, resp. procesné práva:

- *právo odoprieť výpoveď* – každý má právo nevypovedať, ak by svojou výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania (tzv. inkrimináciu) sebe alebo blízkej osobe. Nikto nesmie byť proti svojej vôli nútený k poskytnutiu informácií svedčiacich proti sebe samému.
- *právo na právnu pomoc* – každý má právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania. Každá osoba môže byť v konaní pred uvedenými orgánmi zastúpená právnym zástupcom a štátne orgány nesmú brániť vo využití právnej pomoci. V niektorých prípadoch sa právo na právnu pomoc mení na povinnosť mať právnu pomoc, resp. byť zastúpený advokátom. Ide napr. o povinnú obhajobu obvinenej alebo obžalovanej osoby v trestnom konaní, o niektoré prípady správneho súdnictva alebo o konanie pred Ústavným súdom SR. Aj keď zásada právnej pomoci nepredstavuje právo na bezplatnú právnu pomoc, v niektorých prípadoch je štát povinný zabezpečiť bezplatne právnu pomoc (napr. ak obvinená alebo obvinený nemá vlastného obhajcu v trestnom konaní, súd mu sám obhajcu ustanoví). Systém poskytovania právnej pomoci fyzickým osobám je v SR zabezpečený aj prostredníctvom Centra právnej pomoci. Ide o štátnu organizáciu poskytujúcu v určitých oblastiach práva právnu pomoc osobám, ktoré v dôsledku materiálnej núdze nemôžu využívať komerčné právne služby.
- *zásada rovnosti účastníkov konania* – podľa čl. 14 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (OSN, 1966) „všetky osoby sú si pred súdom rovné“. Podobne čl. 47 ods. 3 Ústavy SR uvádza, že všetci účastníci konania sú si rovní. Ide o základnú požiadavku práva

na spravodlivý súdny proces, ktorého podstatou je, že všetci účastníci súdneho konania majú rovnaké procesné práva a povinnosti v rámci konania, ktoré uplatňujú a plnia za rovnakých procesných podmienok bez zvýhodnenia alebo diskriminácie niektorej zo strán. Európsky súd pre ľudské práva (ESLP) vyslovil, že účastník konania má mať primeranú možnosť obhajovať svoju záležitosť pred súdom za podmienok, ktoré ho podstatne neznevýhodňujú v porovnaní s druhou stranou. Nie je podstatné, ktorý z účastníkov je žalobcom (osoba, ktorá sa niečoho domáha, ktorá niečo žiada) a ktorý je žalovaný (osoba, od ktorej sa niečo požaduje).

- *zásada kontradiktórnosti konania* – ide o zásadu, ktorá úzko súvisí so zásadou rovnosti účastníčok a účastníkov konania a vo všeobecnej rovine predstavuje právo každej a každého vyjadriť sa ku všetkým dôkazom predloženým na súde, ako aj právo predkladať vlastné argumenty a navrhovať vlastné dôkazy. Táto zásada má osobitný význam v trestnom konaní, kedy je pre prípravu obhajoby nevyhnutné, aby sa mohol obžalovaný zoznámiť s dôkazmi proti nemu a prípadne navrhnúť nové dôkazy.
- *právo na tlmočníka* – pre možnosť účinne sa domáhať svojich práv alebo sa brániť obvineniu z trestného činu je nevyhnutné, aby osoba rozumela priebehu konania, dokumentom, ktoré sa prekladajú alebo jednoducho otázkam, ktoré jej sudca kladie. Ak účastník konania vyhlási, že nerozumie jazyku, v ktorom sa konanie vedie, má právo, aby mu bol pridelený tlmočník. Ten bude účastníkovi tlmočiť v jazyku, ktorému rozumie.
- *právo na zákonného sudcu* – úzko súvisí so zásadou nezávislosti a nestrannosti. Predstavuje ústavnú požiadavku, aby bol sudca, ktorý bude rozhodovať v konkrétnej veci, stanovený na základe objektívnych a transparentných pravidiel. Účastník konania ani sudca si nemôžu vybrať spor, o ktorom chcú rozhodovať. Ak už raz bol určený sudca konkrétneho sporu, nemôže byť bezdôvodne nahradený iným sudcom.
- *zásada verejnosti súdneho konania* – v zásade platí, že každé súdne konanie je verejné a verejnosť sa ho môže zúčastniť. Historicky sa táto zásada vyvinula ako forma kontroly súdnej moci zo strany verejnosti. Dnes sa prejavuje napr. aj formou zverejňovania súdnych rozhodnutí. V určitých prípadoch je možné účasť verejnosti na konaní vylúčiť, napr. ak ide o citlivé prípady, v ktorých sa rozhoduje o právach detí, alebo ak by mohla prítomnosť verejnosti ovplyvniť výpoveď svedka.

- *právo byť prítomný na prerokovaní veci* – účastník konania má stále právo byť prítomný na súdnom konaní, aj v prípade, ak by bola z akéhokoľvek dôvodu vylúčená prítomnosť verejnosti.
- *právo na prerokovanie veci bez prietáhov* – v rámci práva na prístup k súdu sme uviedli, že súd nesmie bezdôvodne odmietnuť konať a rozhodovať o podanom návrhu (žalobe). Súd ma naopak povinnosť konať a rozhodovať čo najrýchlejšie bez toho, aby bez objektívnej príčiny predĺžil konanie, teda spôsobil tzv. prietahy v konaní. Posúdenie toho, kedy už rozhodovanie súdu trvá prídlho a kedy už došlo k prietahom v konaní je individuálne a musí sa posudzovať povaha sporu, jeho zložitost', procesný postup účastníkov, ale aj samotný postup súdu. Vo všeobecnosti nie je stanovená maximálna dĺžka konania. Európsky dohovor (Rada Európy, 1950) vyžaduje, aby sa konanie uskutočnilo v „primeranej lehote“. ESĽP napr. rozhodol, že nešlo o prietahy v prípade, v ktorom konanie trvalo celkovo 3 roky a 6 mesiacov, pričom v inom prípade posúdil ako porušenie práva na spravodlivý súdny proces konanie, ktoré trvalo 2 roky a 10 mesiacov.²¹ Porušenie práva na prerokovanie veci bez prietáhov je najčastejším zásahom do práv a slobôd, nápravy ktorého sa domáhajú občania SR na Ústavnom súde SR alebo na ESĽP.

4.2.5. Osobitné záruky v trestnom konaní

Z práva na spravodlivý súdny proces je možné vyvodit' aj určité osobitné procesné záruky vo vzťahu k rozhodovaniu o trestných veciach. Patrí sem:

- *princíp žiadneho trestného činu bez zákona* – lat. *nullum crimen sine lege*. Znamená, že trestným môže byť len také konanie, ktoré je ako trestný čin stanovené zákonom. Tento princíp slúži ako ochrana pred neodôvodneným trestným stíhaním osôb. Žiadna osoba nemôže byť trestaná za niečo, čo možno aj spáchala, pokiaľ zákon neurčuje, že toto konanie (alebo naopak nekonanie) má byť potrestané. Súd nemôže napr. odsúdiť a potrestať politického oponenta vládnuceho politika za konanie, ktoré nie je podľa zákona trestné, no ktoré ako trestné označil tento vládny politik, ktorý sa dožaduje potrestania. Princíp *žiadneho trestného činu bez zákona* je dôležitý aj preto, lebo zákon občanom ukazuje ako môžu konať bez strachu z toho, že ich konanie bude trestané.

---

²¹ V prvom prípade išlo o prípad *Preto proti Taliansku (1983)* a v druhom o prípad *Bunkate proti Holandsku (1993)*.

- *princíp žiadneho trestu bez zákona* – lat. *nulla poena sine lege*. Tento princíp znamená, že za trestný čin môže byť uložený len taký trest, ktorý je stanovený zákonom. Len zákon môže stanoviť, aký trest môže byť uložený za konkrétne protiprávne konanie (napr. odňatie slobody, domáce väzenie, povinná práca, peňažný trest). V prípade trestu odňatia slobody zákon v zásade určuje rozpätie, v ktorom môže súd uložiť tento trest pri posúdení poľahčujúcich alebo priťažujúcich okolností trestného činu.
- *princíp súdneho rozhodovania o vine a treste* – len súd môže rozhodnúť o tom, že osoba je vinná zo spáchania trestného činu a len súd jej môže uložiť za toto konanie náležitý trest. Úlohou polície a prokuratúry je zhromaždiť všetky dostupné informácie a dôkazy k odhaleniu páchatel'a alebo usvedčeniu osoby podozrivej zo spáchania trestného činu. No len súd môže vyniesť rozsudok o vine a treste.
- *princíp prezumpcie neviny* – keďže len súd môže rozhodnúť o tom, že určitá osoba je vinná, pokiaľ súd takto nerozhodol, je potrebné nazerať na osobu podozrivú zo spáchania trestného činu ako na nevinnú osobu. Znamená to, že pred vyslovením viny nemôže byť takáto osoba napr. potrestaná, alebo že ju médiá nemôžu označovať ako páchatel'a trestného činu, aby nebolo poškodené dobré meno a česť danej osoby, ak by sa dodatočne preukázalo, že daný čin táto osoba nespáchala. Osobná sloboda obvinenej (obžalovanej) osoby môže byť obmedzená len v prípade, ak hrozí, že utečie, že sa bude skrývať, že bude ovplyvňovať svedkov alebo že bude pokračovať v trestnej činnosti.
- *právo na obhajobu* – súvisí so spomínaným právom na právnu pomoc, no má širší význam. Osoba, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie, musí mať možnosť pripraviť si obhajobu, navrhovať dôkazy, svedkov, musí mať primeraný čas na jej prípravu a musí mať možnosť predniesť svoju obhajobu osobne alebo prostredníctvom obhajcu. Ak obvinený nemá vlastného obhajcu v trestnom konaní, súd mu obhajcu ustanoví. Obhajcom môže byť len advokát a jeho úlohou v demokratickej spoločnosti je využiť všetky prostriedky na poskytnutie primeranej obrany osoby obvinenej alebo obžalovanej zo spáchania trestného činu. Uvedenými opatreniami, a tým, že polícia a prokuratúra musia pred súdom preukázať spáchanie trestného činu konkrétnou osobou nespochybniteľnými dôkazmi, sa má dosiahnuť, aby bol potrestaný len skutočný páchatel' trestného činu.

- *princíp nie dvakrát v tej istej veci* – lat. *ne bis in idem*. Za ten istý čin môže byť osoba súdená alebo potrestaná len raz.
- *zákaz retroaktivity* – tento princíp vyjadruje časové hľadisko princípu *nullum crimen sine lege* a princípu *nulla poena sine lege*. Znamená, že ak bolo určité konanie dovolené v minulosti a následne sa zákon zmenil tak, že toto konanie už považuje za trestné, nemôže byť osoba, ktorá sa tohto konania dopustila pred prijatím nového zákona, trestaná za minulé skutky. Rovnako, ak zákon stanovuje určitý trest (napr. odňatie slobody na 2 roky) a následne sa zákon zmení a umožňuje prísnejší trest (napr. odňatie slobody až na 5 rokov), nemôže byť osoba odsúdená na prísnejší trest, ak v čase spáchania trestného činu tento trest ešte nebolo možné uložiť v takej výške. Zákon platí len do budúcnosti a nemôže mať vplyv na trestnosť spáchaného činu v minulosti. Súvisí to s tzv. právnou istotou, ktorá je jedným z prvkov *právneho štátu*. Občania štátu musia mať istotu v tom, že nebudú v budúcnosti účelovo a cielene trestaní za konanie, o ktorom v čase jeho spáchania nemohli vedieť, že raz bude trestané.

4.3. Sloboda

Treťou skupinou práv uvedeného druhu, ktoré sa najčastejšie spájajú s pojmom práva prvej generácie, sú „klasické“ občianske a politické práva, tzv. slobody. Tieto oprávnenia sa niekedy nazývajú – podľa klasifikácie britského filozofa rusko-židovského pôvodu *Isaiaha Berlina* (1909-1997) – negatívnymi slobodami. Berlin tieto práva označil uvedeným termínom preto, že im prisúdil úlohu ochrany jednotlivca pred neoprávnenými zásahmi štátu či vyššej moci do jeho súkromia, do jeho slobodného, autonómneho myslenia a konania. Úlohou štátu je v tomto zmysle teda predovšetkým *rešpektovať* základné slobody, *nezasahovať* do ich výkonu a *ochraňovať* ich výkon aj pred neoprávnenými zásahmi iných.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy (EDLP), prijatý 4. novembra 1950 v Ríme, vymenúva vo svojich článkoch 8 až 12 nasledovné slobody: právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života, slobodu prejavu, slobodu zhromažďovania a združovania, právo uzavrieť manželstvo. Dodatkové protokoly (doplnky) k dohovoru prijaté v rokoch 1952 a 1963 rozširujú základné slobody o ďalšie oprávnenia: právo pokojne užívať svoj majetok, právo na vzdelanie (najmä právo rodičov zabezpečovať výchovu a vzdelanie svojich detí v zhode so svojím vlastným náboženským a filozofickým presvedčením), právo na slobodné voľby a slobodu pohybu.

Podľa dohovoru má štát právo obmedziť výkon menovaných slobôd len v prípadoch, ak „je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných“. Pri obmedzeniach slobody prejavu dohovor dopĺňa podmienku „ochrany povesti alebo práv iných, zabráneniu úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci“.

Najväčší problém v praxi – pri styku jednotlivca s verejnými orgánmi, alebo pri rozhodovaní súdov spôsobuje práve otázka určenia hranice, kedy je už nevyhnutné obmedziť základné slobody v záujme ochrany všetkých tých vyšších záujmov, ktoré dohovor (i naša ústava) menuje. Pristavíme sa bližšie pri dvoch právach: slobode prejavu a práve rodičov zabezpečovať svojim deťom výchovu a vzdelanie v súlade so svojím filozofickým a náboženským presvedčením.

4.3.1. Sloboda prejavu

Sloboda prejavu je aj u nás jednou z tých základných slobôd, o ktorých sa najviac hovorí a ktoré sa často dostávajú do kolízie s inými právami. Sloboda prejavu bola formálne zaručená aj Ústavou Československej socialistickej republiky (ČSSR) z roku 1960. Ako si však jej výkon vtedajšia moc predstavovala, naznačuje textácia článku 28 vtedajšej ústavy.

(1) V súlade so záujmami pracujúceho ľudu je všetkým občanom zaručená sloboda prejavu vo všetkých oblastiach života spoločnosti, najmä tiež sloboda slova a tlače. Tieto slobody občania využívajú tak v záujme rozvoja svojej osobnosti a svojho tvorivého úsilia, ako aj na uplatňovanie svojej aktívnej účasti na správe štátu a na hospodárskej a kultúrnej výstavbe krajiny. Na ten istý cieľ sa zaručuje sloboda zhromažďovacia a sloboda pouličných sprievodov a manifestácií.

(2) Tieto slobody sú zabezpečené tým, že sa pracujúcim a ich organizáciám dávajú k dispozícii vydavateľstvá a tlačové podniky, verejné budovy, sály, priestranstvá, ako aj rozhlas, televízia a iné prostriedky.

Pozornosť si zasluhuje najmä ustanovenie, že sloboda prejavu a sloboda zhromažďovania sa zaručuje „v súlade so záujmami pracujúceho ľudu“. Monopol na definovanie záujmu pracujúceho ľudu mala ideologická komisia nikým nevolenej komunistickej strany, ktorá v skutočnosti vykonávala cenzúru tlače. Komunistická strana Československa (KSČ) mala zaručenú „vedúcu úlohu“ v spoločnosti štvrtým článkom ústavy. Ak niekto na verejnosti (alebo aj v súkromí) vyslovil názor považovaný za „protištátny“, nesúladný so záujmami pracujúceho ľudu, príslušné mocenské orgány sa to cez sieť svojich tajných spolupracovníkov dozvedeli a dotyčná osoba mohla byť odsúdená za poburovanie a poškodzovanie záujmov socialistického zriadenia.

Ľudia mohli byť perzekvovaní a odsúdení aj za, z dnešného pohľadu, úplne nevinné výroky, kritizujúce najvyšších predstaviteľov komunistickej strany a vlády alebo spochybňujúce hospodárske výsledky štátu a pod. Noviny nemohli publikovať plnú pravdu, len scenzurované správy a komentáre. Redaktori a redaktorky sa však väčšinou uchýľovali k autocenzúre, sami už vedeli, čo sa smie a čo nie. V krajnom prípade im to vysvetlil šéfredaktor, ktorý bol členom vedenia komunistickej strany.

Dikcia druhého odseku článku 28 môže pre niekoho, kto v tých časoch žil, vyznieť až tragikomicky. Pracujúcim (čiže občanom a občiankam) nielen že neboli dané k dispozícii „vydavateľstvá a tlačové podniky“, ale súkromné osoby vôbec nemohli vlastniť ani rozmnožovacie stroje. V podnikoch a na úradoch sa kopírky mohli používať len v osobitnom režime a každá kópia musela byť očíslovaná a evidovaná, aby sa kopírovacie zariadenia nemohli využívať na rozmnožovanie „protištátnych“ materiálov.

V druhej polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia sa spoločenská a politická atmosféra v Československu uvoľnila, mohlo sa o niečo slobodnejšie písať v periodickej tlači, v odbornej literatúre aj v krásnej spisbe. Koniec tohto procesu, ktorý vyvrcholil začiatkom roku 1968 udalosťami označovanými ako „pražská jar“ (pod vedením Alexandra Dubčeka, vtedajšieho prvého tajomníka KSČ), však ukončila sovietska invázia v auguste 1968. Po roku 1969 bola sloboda prejavu a zhromažďovania systematicky potláčaná.

V roku 1970 po ukončení čistiek vo vlastných radoch komunistická strana zverejnila dokument s názvom Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, ktorým určila jasné mantinely ďalšiemu vývoju v krajine. Tak sa stalo Československo na najbližších dvadsať rokov z hľadiska rešpektovania občianskych a politických práv jedným z najmenej slobodných štátov východného bloku.

Za slobodu prejavu a ostatné občianske a politické slobody sa v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch otvorene zasadzovali len menšie skupiny tzv. disidentov, čiže od moci nezávislých občianskych aktivistov, združených napríklad v organizácii Charta '77. Títo za svoju odvahu často platili obmedzením svojho súkromia i súkromia svojej rodiny, odpočúvaním, dlhotrvajúcimi výsluchmi na polícii, zákazom cestovania do zahraničia, znemožnením vysokoškolského štúdia ich detí alebo aj dlhoročným väzením.

4.3.2. Sloboda prejavu po roku 1989

Aj z uvedených dôvodov bola po zmene režimu v novembri 1989 sloboda prejavu považovaná za jeden z najväčších a najdôležitejších výdobytkov demokracie. Prvé mesiace po Novembri boli zlatým vekom slobody prejavu: dlhé roky potláčaná tvorivosť sa naplno prejavila nielen na stovkách vtipných plagátov, textov, veršovačiek, karikatúr, ktorými aktivisti oblepovali ulice a námestia, ale aj v objavení sa nových tlačových orgánov – novín, časopisov, periodík a v novom štýle vysielania televízie.

Zákon, ktorým sa zmenili podmienky vydávania periodickej tlače a prevádzkovania ostatných hromadných oznamovacích prostriedkov (čiže médií), bol jedným z prvých zákonov, ktorý prijalo porevolučné Federálne zhromaždenie Česko-Slovenska. Zákon bol prijatý 28. marca 1990.

Odvtedy až doposiaľ sa sloboda tlače a právo verejnosti na informácie (čo je druhá, neoddeliteľná stránka slobody prejavu), dosť často dostali do kolízie s inými nárokmi, právami či priamo s mocenskými záujmami. Stručne sa pristavíme pri troch typických kolíziách práv a záujmov, týkajúcich sa výkonu slobody prejavu a práva na informácie, ktoré boli charakteristické aj pre vývoj na Slovensku v ostatných dvoch desaťročiach.

4.3.3. Sloboda prejavu a ochrana práv verejne činných osôb

V Európe aj na Slovensku sa pomerne často stáva, že sa do vzájomného konfliktu dostanú zástupcovia či zástupkyne médií s politikmi, alebo inými verejne činnými či verejne známymi osobami. Verejne činné osoby žalujú novinárov, že svojimi článkami, komentármi alebo zverejnením niektorých informácií neprípustne zasiahli do ich súkromia, dotkli sa ich dobrej povesti a cti. Ak ide o informácie, či články týkajúce sa sudcov, tí sa odvolávajú aj na porušenie vyššie zmieneného ustanovenia EDĽP o potrebe „zachovania autority a nestrannosti súdnej moci“.

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva je v týchto prípadoch dosť jednoznačná. Podľa nej politik (verejne činná osoba), práve preto, že koná (má konať) v záujme celej verejnosti, podlieha prísnejšiemu posudzovaniu svojich činov, a preto musí zniesť vyššiu mieru kritiky aj vyššiu mieru zásahu do svojho súkromia. Sloboda prejavu osoby, ktorá hodnotí činy, či charakter politika, rovnako ako právo verejnosti na prístup k objektívnym informáciám o konaní politika, či verejného orgánu majú prednosť pred ochranou súkromia alebo dobrej povesti verejne činnnej osoby. Známymi prípadmi z tohto okruhu sú napríklad rozhodnutia ESLP v kauze Oberschlick proti Rakúsku alebo Feldek proti Slovensku.²²

4.3.4 Sloboda prejavu a rasizmus, ochrana zraniteľných skupín

Ďalšou dôležitou oblasťou, kde dochádza k prieniku medzi slobodou prejavu a inými právami, je ochrana osobitne zraniteľných skupín obyvateľstva. Podľa čl. 4 Medzinárodného dohovoru o zabránení všetkých foriem rasovej diskriminácie sa aj Slovenská republika zaväzuje:

Vyhlásiť za činy trestné podľa zákona akékoľvek rozširovanie ideí založených na rasovej nadradenosti alebo nenávisti, akékoľvek podnecovanie k rasovej diskriminácii, ako aj všetky násilné činy alebo podnecovanie k takým činom proti ktorejkoľvek skupine osôb inej farby pleti alebo etnického pôvodu, ako aj poskytovanie akejkoľvek podpory rasistickej činnosti, vrátane jej financovania.

Medzinárodné právo tu teda jednoznačne definuje hranice slobody prejavu, pokiaľ je zneužívaná na šírenie nenávisti alebo priamo na podnecovanie násilných činov voči osobám inej farby pleti alebo etnického pôvodu. V slovenských podmienkach môže ísť o šírenie nenávisti voči

---

²²Novinár Oberschlick nazval extrémistického politika Haidera kvôli jeho názorom truľom, hňupom (Trottel). Haider ho zažaloval za poškodenie jeho cti, Oberschlick prehral súdy v Rakúsku, ale ESLP mu dal za pravdu. V spore Feldek proti Slovensku išlo o to, že spisovateľ Feldek sa vo verejnej diskusii vyjadril, že slovenská vláda by nemala mať ministrov s fašistickou minulosťou. Jeho vyjadrenie sa týkalo člena vlády, ktorý bol v mladosti, za 2. svetovej vojny členom Hlinkovej gardy a zúčastnil sa (zrejme pod nátlakom) aj teroristického kurzu organizovaného Nemcami. Feldek prehral súdy na Slovensku, ale vyhral v Štrasburgu. ESLPv roku 2001 konštatoval, že jeho vyhlásenie bolo hodnotovým úsudkom, ktorý sám osebe nemožno dokázať; tiež uviedol, že hranice prípustnej kritiky sú širšie u člena vlády ako u súkromnej osoby.

Rómom, osobám patriacim k národnostným menšinám, migrantom a utečencom z iných krajín.

Potrebné je podotknúť, že posudzovanie uvedeného článku je mierne odlišné v Európe a v Amerike. V Amerike (Spojených štátoch amerických) sú extrémistické, rasistické prejavy trestné len vtedy, ak majú reálny potenciál viesť k násilným činom či skutočnej diskriminácii dotknutých osôb. Inak má prednosť sloboda prejavu.

Rozdiel v európskom vnímaní je daný odlišnou historickou skúsenosťou. Väčšina európskych vojen v dvadsiatom storočí mala základ v teóriách o rasovej či národnej nadradenosti (Hitlerove učenie o nadradenosti tzv. árijskej rasy) alebo im bezprostredne predchádzalo národnostné štvanie (ako v bývalej Juhoslávii v deväťdesiatych rokoch.) Praktickej realizácii šialených rasových teórií či národnostných predsudkov padli za obeť milióny nevinných ľudí. Aj preto je pochopiteľné, že obmedzenie nenávisťnej reči (*hate speech*) namierenej voči ľuďom inej farby pleti či národnosti musí byť naďalej prioritou zákonodarstva i politickej a spoločenskej praxe európskych krajín.

Obmedzenie, zákaz a trestanie nenávisťnej reči však samo osebe nie je riešením. Musí byť doplnené výchovou a vzdelávaním k ľudským právam, výchovou k tolerancii a poskytovaním dobrých príkladov zo strany politikov, političiek a iných verejne činných osôb. Súčasne musí byť sprevádzané reálnym riešením problémov, ktoré môžu byť živnou pôdou pre šírenie extrémistických a rasistických myšlienok a činov.

Právny poriadok Slovenskej republiky rozlišuje skutkovú podstatu trestného činu „podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd“ (§ 421 až 424 Trestného zákona), ktoré označuje tiež ako „trestné činy extrémizmu“ (§ 140 zákona). Paragraf 421 Trestného zákona v odseku (1) stanovuje:

Kto podporuje alebo propaguje skupinu osôb alebo hnutie, ktoré násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Ďalším dôležitým ustanovením Trestného zákona je skutková podstata popierania holokaustu a zločinov fašizmu a komunizmu, definovaná v §422d zákona. Dôležitosť tohto ustanovenia tkvie v hore uvedenom argumente o historickej skúsenosti obyvateľov Európy, ktorých utrpenie v ostatných sedemdesiatich rokoch bolo spôsobené predovšetkým zločini fašizmu a komunizmu. Popieranie holokaustu je neospravedlniteľné preto, že bol najväčším doterajším zločinom v dejinách ľudstva. Ako sme už aj v úvode tejto publikácie vysvetlili, prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv OSN, čiže definovanie nášho súčasného vnímania ľudských práv priamo súvisí s holokaustom a zločini fašizmu, a preto popieranie holokaustu môže ústiť aj do popierania zmyslu a podstaty prirodzeného charakteru ľudských práv.

Ďalšie príslušné ustanovenia Trestného zákona tiež chránia „jednotlivca alebo skupinu osôb pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu, rodu, pre ich náboženské vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania“, a to pred hanobením, podnecovaním nenávisťi voči nim alebo vyhrázaním sa násilím. Zákon tiež rozširuje osobitné motívy trestného činu extrémizmu okrem národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisťi, nenávisťi z dôvodu farby pleti aj o nenávisťi pre sexuálnu orientáciu.

Napriek uvedenému progresívnemu vývoju v legislatívnej oblasti nemožno tvrdiť, že sa príslušné štátne orgány SR, vrátane súdov, vo svojej rozhodovacej praxi plne vysporiadali s otázkou extrémizmu. Výroky politikov, či iných verejne činných osôb s jednoznačne nenávisťným podtextom voči menšinám neboli opakovane orgánmi činnými v trestnom konaní či súdmi posúdené ako extrémistické v zmysle príslušných ustanovení Trestného zákona. Naopak, kritické vyjadrenia médií na adresu predstaviteľov mocenských orgánov boli súdmi opakovane trestané a verejným činiteľom boli prisúdené značné sumy ako odškodnenie za pociťovanú ujmu na ich povesti a cti.

4.3.5. Sloboda prejavu a právo na informácie – forma a obsah

Ak uvažujeme o slobode prejavu, akosi automaticky predpokladáme, že obsah výpovede je vyjadrený v našom vlastnom jazyku. Na Slovensku sa otázka formy slobody prejavu väčšinou vzťahuje predovšetkým k pojmu „štátny jazyk“. Ústava SR vo svojom článku 6 stanovuje, že „na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk.“ Ako sa však vzťahuje tento článok k slobode prejavu tých, ktorých materinský (rodný) jazyk nie je slovenský jazyk?

Pri procesných zárukách trestného konania sme uviedli, že obvinený (ktokoľvek, bez ohľadu na to, či je alebo nie je občanom alebo občiankou štátu) musí mať právo brániť sa a obhajovať vo vlastnom jazyku, resp. prostredníctvom súdneho tlmočníka. Môže však byť formálna stránka slobody prejavu vzťahovaná len na trestné konanie?

Zamyslime sa nad tým, akým spôsobom môžu realizovať svoju slobodu prejavu a právo na informácie napríklad osoby so zdravotným postihnutím. Napríklad, hluchonemí ľudia nerozprávajú „artikulovaným prúdom zvukov“, čiže rečou, tak ako sa jazyk (či štátny jazyk) chápe v bežnom ponímaní. Ich sloboda prejavu sa realizuje posunkovou rečou.

Názorným príkladom moderného dohovoru, ktorý sa k implementácii ľudských práv stavia komplexne, je Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, prijatý v roku 2006. Slovenská republika ho ratifikovala v roku 2010. Čo uvádza tento dohovor o slobode prejavu a prístupe k informáciám osôb so zdravotným postihnutím?

Článok 21 Sloboda prejavu a presvedčenia a prístup k informáciám

Zmluvné strany prijímú všetky príslušné opatrenia, ktorými zabezpečia, aby osoby so zdravotným postihnutím mohli uplatňovať právo na slobodu prejavu a presvedčenia vrátane slobody vyhľadávať, prijímať a šíriť informácie a myšlienky na rovnakom základe s ostatnými, a to prostredníctvom všetkých foriem komunikácie podľa vlastného výberu, v zmysle definície uvedenej v článku 2 tohto dohovoru, a to tým, že

- a) osobám so zdravotným postihnutím budú poskytovať informácie určené širokej verejnosti v prístupných formátoch a technológiách vhodných pre rôzne druhy zdravotného postihnutia, a to včas a bez dodatočných nákladov;*
- b) budú akceptovať a umožnia osobám so zdravotným postihnutím používať posunkové jazyky, Braillovo písmo, augmentatívnu a alternatívnu komunikáciu, ako aj ďalšie prístupné prostriedky, spôsoby a formáty komunikácie podľa ich vlastného výberu v oficiálnej komunikácii;*
- c) budú vyžadovať od súkromných subjektov, ktoré poskytujú služby širokej verejnosti okrem iného aj prostredníctvom internetu, aby osobám so zdravotným postihnutím poskytovali informácie a služby v prístupných a použiteľných formátoch;*
- d) budú nabádať prostriedky masovej komunikácie vrátane poskytovateľov informácií cez internet, aby svoje služby sprístupnili osobám so zdravotným postihnutím;*
- e) budú uznávať a podporovať používanie posunkových jazykov.*

Štát sa pristúpením k dohovoru zaväzuje plniť ustanovenia dohovoru. Ďalej uvádzame, ako si svoje záväzky plní Slovenská republika. Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám mimo iného ukladá povinným osobám od 1. januára 2009 povinnosť poskytovať informácie osobám so zmyslovým postihnutím v im prístupných formátoch podľa ich vlastného výberu.

Podpora prístupu k informáciám pre osoby s ťažkým zdravotným postihnutím je v zákone č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia naplnená prostredníctvom poskytovania peňažného príspevku na osobnú asistenciu a peňažného príspevku na kúpu pomôcky.

Právo na slobodu prejavu a presvedčenia a prístup k informáciám sa realizuje aj prostredníctvom tlmočnickej služby upravenej zákonom č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách, v ktorej rámci sa fyzickým osobám poskytuje tlmočenie v posunkovej reči, artikulačné tlmočenie a taktilné tlmočenie. Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) zaručuje nepočujúcim deťom a žiakom právo na výchovu a vzdelávanie v posunkovej reči nepočujúcich, nevidiacim deťom a žiakom sa zabezpečuje právo na výchovu a vzdelávanie s použitím Braillovho písma a deťom a žiakom s narušenou komunikačnou schopnosťou sa zabezpečuje právo na výchovu a vzdelávanie prostredníctvom náhradných spôsobov dorozumievania. Zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách určuje povinný podiel programov sprevádzaných tlmočením do posunkovej reči nepočujúcich, hlasovým komentovaním pre nevidiacich, skrytým alebo otvoreným titulovaním.

Ak však máte vo svojej rodine, či medzi známymi osobu so zdravotným postihnutím, viete, že v praxi a v reálnom živote je situácia omnoho zložitejšia a menej jednoznačná, než ako to naznačujú citované zákony. Napríklad, je otázne, či verejnoprávna televízia poskytuje dostatok sprievodných informácií v posunkovej reči, nehovoriac o komerčných televíziách. Navyše, posunková reč je vo svojej skladbe jednoduchšia ako spisovný slovenský jazyk, preto otrocké prekladanie slovenských správ do posunkovej reči je pre hluchých a hluchonemých väčšinou nezrozumiteľné. Je otázne, či sa dostatok informácií zverejňuje slepeckým písmom, či je dostatok odborne zdatných tlmočníkov, či je dostatok pomôcok, či majú zdravotne postihnutí naozaj rovnaký prístup k informáciám, k zamestnaniu, či verejným funkciám.

Podobný problém vyvstáva aj pri uplatňovaní slobody prejavu a práva na prístup k informáciám zo strany osôb patriacich k národnostným menšinám. Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín Rady Európy (1996) rieši túto otázku vo svojich článkoch 9 a 10 nasledovne:

Strany sa zaväzujú uznať, že právo na slobodu prejavu každej osoby patriacej k národnostnej menšine zahŕňa slobodu názoru a slobodu prijímať a oznamovať informácie a myšlienky v jazyku menšiny bez zasahovania štátnych úradov a bez ohľadu na hranice. Strany v rámci svojho právneho poriadku zabezpečia, aby osoby patriace k národnostným menšinám neboli diskriminované v prístupe k médiám.

Strany sa zaväzujú uznať, že každá osoba patriaca k národnostnej menšine má právo slovom aj písmom slobodne a bez zasahovania používať svoj menšinový jazyk v súkromí aj na verejnosti.

Sloboda prejavu v jazyku národnostnej menšiny sa teda podľa uvedeného dohovoru chápe ako základné právo a nie ako doplnkové právo, či pozitívna diskriminácia. Preto je nesprávne práva národnostných menšín chápať ako „dočasné vyrovnávacie opatrenia“ v tom zmysle, ako sú charakterizované v tejto publikácii v časti Diskriminácia. Právo používať svoj jazyk v súkromí a na verejnosti prináleží osobe patriacej k národnostnej menšine bez ohľadu na to, či ovláda alebo neovláda väčšinový či štátny jazyk a nezanikne dňom, keď si osvojí jazyk väčšiny.

Používanie jazykov národnostných menšín upravuje okrem ústavy niekoľko ďalších zákonov, napríklad aj vyššie zmienený zákon o slobodnom prístupe k informáciám alebo zákon č. 184/1990 Z.z. o používaní jazykov národnostných menšín. Podľa tohto zákona sa v obciach s podielom menšiny nad 20% (od roku 2021 nad 15%) „informácie týkajúce sa ohrozenia života, zdravia, bezpečnosti alebo majetku občanov Slovenskej republiky uvádzajú na miestach prístupných pre verejnosť popri štátnom jazyku aj v jazyku menšiny.“

Ak sa však prejdete po obciach, kde žije maďarská, rusínska lebo ukrajinská menšina, zistíte, že takéto informácie sa v jazykoch menšín jednoducho neuvádzajú, dokonca ani technická norma na výrobu príslušných tabúlí nie je prijatá. Rovnako to platí aj pre informácie, ktoré sa majú povinne

zverejňovať v jazyku menšín podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám.

Často počuť argument, že takéto informácie sú nadbytočné, ich zverejňovanie stojí dodatočné peniaze. Okrem toho, bez naplnenia uvedených práv sa dá žiť, príslušníci a príslušníčky menšín aj tak vedia po slovensky, alebo ak nevedia, majú sa naučiť a ľudia majú aj tak iné problémy. Lenže takýmto spôsobom sa dajú spochybniť takmer všetky ľudské práva, a to je cesta späť. Napokon, aj komunizmus sa dal prežiť, aj bez občianskych a politických práv. Ale za akú cenu?

5. ROVNOSŤ A DISKRIMINÁCIA

Rovnosť je základná spoločenská hodnota, ktorá je podobne ako spravodlivosť a sloboda vyjadrená v normatívnom systéme spoločnosti. V časti tohto textu o pôvode, význame a charaktere ľudských práv (kapitola 2.) sme uviedli, že rovnosť je jednou z hlavných myšlienok, ktorá v počiatkoch formovala ľudskoprávne idey a že má zásadný význam vo vzťahu k univerzálnosti ľudských práv. Zdôraznili sme, že všetci ľudia sa rodia rovní v dôstojnosti a právach. Uvedme si na tomto mieste bližšie, aký je pôvod a význam rovnosti ako právnej kategórie.

5.1. Vývoj v úprave rovnosti ako základnej hodnoty

Dejiny filozofie, politického a právneho myslenia reflektujú od čias antiky rôzne teórie a koncepty rovnosti. Už Aristoteles (384-322 pr.n.l.) označoval právo ako „*zákonnosť a rovnosť*“, pričom vo vzájomných vzťahoch jednotlivcov chápal bezprávie ako porušenie rovnosti.

Až od osvieteneckej revolúcie 18. storočia sa rovnosť a sloboda všetkých ľudí bez rozdielu začína vnímať ako základný a nevyhnutný prvok politického a právneho systému spoločnosti a právneho štátu. V tom čase nebola rovnosť všeobecne uznávanou hodnotou a právo bolo stále založené na feudálnej tradícii stredoveku, pre ktorú bola príznačná nerovnosť a nedostatok slobody jednotlivca.

Z historického hľadiska možno vo vzťahu k úprave právneho princípu rovnosti zaznamenať tri vývinové fázy. Pre prvú z nich bolo charakteristické prijímanie právnych dokumentov, ktoré odstraňovali formálne prekážky vo výkone osobných, občianskych, politických ale i hospodárskych práv, najmä vo vzťahu k ženám a príslušníkom rasových alebo etnických skupín. V tejto fáze, ktorá trvala od 18. storočia a bola ukončená až začiatkom 20. storočia, došlo napríklad k zrušeniu otroctva či nevoľníctva a k priznaniu volebného práva ženám či sociálne slabším skupinám.

Spočiatku bola rovnosť všetkých osôb právne vyjadrená len vo vnútroštátnych právnych poriadkoch a od 20. storočia sa požiadavka rovnosti presadzuje aj v medzinárodných dohovoroch a deklaráciách (internacionalizuje sa). Završenie prvej fázy možno stotožniť s rokom 1948, kedy sa 51 štátov sveta v Deklarácii OSN zhodlo na tom, že „*všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti právach*“ a že „*každý je nositeľom všetkých práv a slobôd*“.

Druhá vývinová fáza bola charakteristická právnym zakotvením zákazu diskriminácie, ktoré malo prispieť k dosahovaniu rovnosti zaväzovaním verejných aj súkromných aktérov. Napríklad, v roku 1965 bol v OSN prijatý *Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie*, ktorý s odvolaním sa na Deklaráciu OSN priznáva právo na rovnakú ochranu proti akejkoľvek diskriminácii a proti každému podnecovaniu k diskriminácii osobitne z dôvodu rasy, farby pleti alebo národnostného či etnického pôvodu.

Štáty sa zaviazali prijať viaceré praktické, nielen legislatívne opatrenia na odstránenie všetkých foriem diskriminácie. Uprámime pozornosť na niektoré:

Článok 2

1. Zmluvné štáty odsudzujú rasovú diskrimináciu a zaväzujú sa, že budú vykonávať bez meškania a všetkými vhodnými spôsobmi politiku smerujúcu k odstráneniu rasovej diskriminácie vo všetkých jej formách a k rozvoju porozumenia medzi všetkými rasami. Na tento cieľ:

a) každý zmluvný štát sa zaväzuje, že nebude vykonávať rasovú diskrimináciu proti osobám, skupinám osôb alebo inštitúciám a že zabezpečí, aby všetky verejné orgány a inštitúcie - celoštátne aj miestne- konali v súlade s týmto záväzkom;

b) každý zmluvný štát sa zaväzuje, že nebude povzbudzovať, obhajovať alebo podporovať rasovú diskrimináciu vykonávanú ktoroukoľvek osobou alebo organizáciou;

c) každý zmluvný štát podnikne účinné opatrenie na preskúmanie celoštátnej i miestnej vládnej politiky a na novelizáciu alebo zrušenie všetkých zákonov a predpisov, ktoré majú za následok vznik alebo zachovanie rasovej diskriminácie, všade, kde existuje; d) každý zmluvný štát zakáže a odstráni všetkými vhodnými prostriedkami, včítane zákonodarných opatrení, rasovú diskrimináciu vykonávanú ktoroukoľvek osobou, skupinou alebo organizáciou;

e) každý zmluvný štát sa zaväzuje podporovať tam, kde to je vhodné, integračné viacrasové organizácie a hnutia a iné opatrenia na odstránenie prekážok medzi rasami a pôsobiť proti všetkému, čo smeruje k posilňovaniu rasových priehrad.

Článok 4

Zmluvné štáty odsudzujú všetku propagandu a všetky organizácie, ktoré sú založené na myšlienkach alebo teóriách o nadradenosti jednej rasy alebo skupiny osôb jednej farby pleti alebo etnického pôvodu alebo ktoré sa pokúšajú ospravedlňovať alebo povzbudzovať akúkoľvek formu rasovej nenávisti a diskriminácie, a zaväzujú sa ... najmä:

a) vyhlásiť za činy trestné podľa zákona akékoľvek rozširovanie ideí založených na rasovej nadradenosti alebo nenávisti, akékoľvek podnecovanie k rasovej diskriminácii, ako aj všetky násilné činy alebo podnecovanie k takým činom proti ktorejkoľvek skupine osôb inej farby pleti alebo etnického pôvodu, ako aj poskytovanie akejkoľvek podpory rasistickej činnosti, vrátane jej financovania;

b) vyhlásiť za nezákonné organizácie a tiež aj organizovanú a akúkoľvek inú propagandistickú činnosť podporujúcu a povzbudzujúcu rasovú diskrimináciu a vyhlásiť účasť v takých organizáciách alebo na takej činnosti za trestnú podľa zákona;

c) nedovoliť celoštátnym ani miestnym verejným orgánom alebo inštitúciám podporovať alebo podnecovať rasovú diskrimináciu.

Tento dohovor bol v roku 1979 nasledovaný *Dohovorom o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)*²³, v preambule ktorého štáty uznávajú, že „*diskriminácia žien porušuje zásady rovnosti práv a rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, je prekážkou pre účasť žien, na rovnoprávnom základe s mužmi, na politickom, spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom živote ich krajín, zabraňuje rastu blahobytu spoločnosti a rodiny a sťažuje plný rozvoj možností žien v službe pre ich krajiny a pre ľudstvo*“. Zmluvné štáty sa zaviazali zakotviť zásadu rovnoprávnosti mužov a žien vo svojich ústavách alebo iných vnútroštátnych právnych predpisoch a zabezpečovať praktické uskutočnenie tejto zásady či už aktívnym prijímaním opatrení na efektívne zabezpečenie rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v rôznych

---

²³ *Convention on Elimination of all Forms of Discrimination against Women – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.*

oblastiach, alebo zdržaním sa konania alebo praktík, ktoré diskriminujú ženy.

Aj keď by sa mohlo javiť právo na rovné zaobchádzanie na základe pohlavia ako samozrejímavá univerzálna právna požiadavka, existujú štáty, ktoré ju odmietajú s odvolaním sa na svoje tradície, kultúru či náboženstvo. Princíp rovnosti, ako základná súčasť ľudských práv, je však univerzálny a ani tradície, kultúra či náboženstvo nemôžu byť dôvodom na jeho porušovanie. Ako sa k tomu vyjadruje CEDAW, dohovor z roku 1979, ktorý je k októbru 2013 záväzným dokumentom pre 187 štátov sveta? Tieto sa v dohovore zaviazali, že prijímú všetky príslušné opatrenia „na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o správanie sa mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien“. Mladá Malala Yousafzai nežiada od štátov (a nielen od takých, akými sú Pakistan, Afganistan, Irak, Tunis či Spojené arabské emiráty) nič viac, len to, k čomu sa zaviazali.

Okrem dvoch vyššie uvedených dohovorov bolo v OSN i v regionálnych organizáciách prijatých viacero medzinárodných dokumentov upravujúcich zákaz diskriminácie z rôznych dôvodov alebo v určitých oblastiach.²⁴ Aj keď je význam právne záväzných antidiskriminačných ustanovení na medzinárodnej i vnútroštátnej úrovni nesporný, ani opatrenia prijaté v rámci druhej vývinovej fázy úpravy právneho princípu rovnosti neboli dostatočné na zabezpečenie skutočnej rovnosti v praxi. Preto bolo potrebné postúpiť do tretej fázy, ktorá odráža potrebu rozšíriť spektrum nelegálnych dôvodov a foriem diskriminácie a oblastí jej zákazu a ktorá tiež reflektuje nevyhnutnosť posilnenia a rozšírenia právnych nástrojov, ktorými bude možné bojovať proti diskriminácii. Dobrým príkladom tejto fázy sú tzv. antidiskriminačné smernice Európskej únie, ktoré sú pre členské štáty právne záväzné a ktoré vyžadujú odstránenie rôznych foriem diskriminácie na základe rozličných diskriminačných dôvodov v rôznych oblastiach života.²⁵ Tieto právne záväzné smernice musia členské štáty

---

²⁴ Napr. Dohovor o diskriminácii v povolani a zamestnaní (Medzinárodná organizácia práce, 1958), Dohovor o boji proti diskriminácii v oblasti vzdelania (UNESCO, 1960), Deklarácia o odstránení všetkých foriem neznášanlivosti a diskriminácie na základe náboženstva a viery (OSN, 1981), Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín (OSN, 1990), Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (Rada Európy, 1995), Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (OSN, 2006).

²⁵ Napr. Smernica Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa ustanovuje zásada rovnakého zaobchádzania medzi osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický

prebrať do svojho právneho poriadku. V SR sa tak stalo najmä tzv. *Antidiskriminačným zákonom*, ktorému sa ešte budeme venovať. Nateraz len uvedieme, že aj vďaka tomuto zákonu sa úprava princípu rovnosti v SR nachádza na prahu tretej vývojovej fázy.

5.2. Úprava rovnosti v Európe

Zákaz diskriminácie upravuje čl. 14 Európskeho dohovoru (Rada Európy, 1950) v zmysle ktorého *„užívanie práv a slobôd priznaných týmto dohovorom sa musí zabezpečiť bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie“*. Podstatou rovnosti podľa tohto ustanovenia je zákaz diskriminácie pri uplatňovaní práv a slobôd upravených v článkoch a protokoloch Európskeho dohovoru. Tento zákaz má len pomocný, doplnkový charakter k právam a slobodám, resp. k zárukám, garantovaným dohovorom. Nezaručuje samostatný a všeobecný zákaz diskriminácie alebo samostatné právo na rovné zaobchádzanie. Ide o tzv. akcesorickú povahu čl. 14 Európskeho dohovoru čo znamená, že dopĺňa ostatné normatívne ustanovenia tohto dohovoru a jeho protokolov. Teda sťažnosť na diskrimináciu posudzuje ESĽP podľa čl. 14 v kontexte so sťažnosťou na porušenie iného práva garantovaného iným článkom dohovoru.

S cieľom poskytnúť ďalšie záruky rovnosti prostredníctvom Európskeho dohovoru a jeho protokolov bol v roku 2000 prijatý Protokol č. 12 k Európskemu dohovorom. Čl. 1 ods. 1 tohto protokolu už upravuje širší rámec zákazu diskriminácie, podľa ktorého *„užívanie všetkých práv ustanovených zákonom sa zabezpečuje bez diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické a iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rodové alebo iné postavenie. Nikto nesmie byť diskriminovaný akýmkoľvek verejným orgánom z akýchkoľvek dôvodov, ako sú dôvody uvedené v odseku 1.“*

---

pôvod; Smernica Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorou sa ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani; Smernica Rady 2004/113/ES z 13. decembra 2004 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu; Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitosti a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania.

Hlavným dôvodom prijatia Protokolu č. 12 bola práve akcesorická povaha čl. 14 Európskeho dohovoru, ktorý neobsahuje samostatný zákaz diskriminácie, ale zakazuje ju len v súvislosti s „užívaním práv a slobôd“ zaručených dohovorom. Protokol č. 12 nemení ani neruší čl. 14 Európskeho dohovoru. Jeho zmyslom je doplniť a rozšíriť ochranu pred diskrimináciou na sféru vnútroštátneho práva členských štátov Rady Európy, ako aj medzinárodného práva, ktoré je súčasťou domácich predpisov. Aj ustanovenia tohto protokolu sa môžu stať predmetom sťažnosti ESĽP, ale len vo vzťahu k tým členským štátom, ktoré ho podpísali a ratifikovali.²⁶

Z pohľadu právneho poriadku členského štátu Európskej únie (EÚ) je princíp rovnosti jedným zo všeobecných právnych princípov EÚ; má ústavný charakter a zaväzuje EÚ ako aj jednotlivé členské štáty. Podľa čl. 2 Zmluvy o EÚ, je EÚ „založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevládla pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“. Podľa čl. 9 Zmluvy o EÚ „Únia dodržiava pri všetkých svojich činnostiach zásadu rovnosti občanov.“.

Z obsahového hľadiska možno princíp rovnosti v rámci EÚ najvšeobecnejšie vymedziť ako požiadavku rovného konania, resp. zaobchádzania, v situáciách, ktoré sú v zásade rovnaké a v ktorých neexistuje objektívny dôvod na rozdielne konanie. **Charta základných práv EÚ** chápe rovnosť ako nedeliteľnú a univerzálnu hodnotu, ktorá je duchovným a morálnym dedičstvom Európy. V snahe o komplexnejšie vyjadrenie princípu upravuje táto Charta v rámci rovnosti a nediskriminácie aj osobitné práva dieťaťa, práva starších osôb a osôb so zdravotným postihnutím.

Princíp rovnosti v rámci EÚ má viacero aspektov a netýka sa len ľudských práv fyzických osôb. Pretavuje sa do požiadavky na rovné a nediskriminačné zaobchádzanie aj s hospodárskymi subjektmi v rámci obchodných aktivít, ktoré boli základom pre formovanie EÚ.

Jedným z aspektov upravujúcich rovnosť ako ľudskoprávnu hodnotu je zásada rovného zaobchádzania, ktorá je podrobne upravená v už spomínaných tzv. antidiskriminačných smerniciach. Ich obsahu sa ešte

---

²⁶ *Doposiaľ je záväzný len pre 18 zo 47 štátov Rady Európy. Slovenská republika ho podpísala 4. novembra 2000, no do dnešného dňa ho neratifikovala, t.j. nie je pre SR záväznou medzinárodnou zmluvou.*

budeme venovať. Na tomto mieste sa však pokúsime vysvetliť, čo vlastne znamená rovnosť a aké môže mať podoby.

5.3. Čo znamená rovnosť?

Čl. 12 ods. 1 Ústavy SR proklamuje, že „*ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach.*“ Následne čl. 12 ods. 2 Ústavy SR uvádza nasledovné: „*Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.*“. Čo znamenajú tieto ustanovenia? Rozumieme všetci pod rovnosťou to isté zaobchádzanie?

Každý človek má rovnakú ľudskú dôstojnosť, ktorú musí rešpektovať štátna moc ako aj ostatné osoby. Na plnú realizáciu svojej ľudskej dôstojnosti a jedinečnej osobnosti môže každý využiť a aplikovať rovnaké práva a slobody. Znamená to, že s každým je potrebné zaobchádzať rovnako? Aj keď Ústava SR a medzinárodné dokumenty uvádzajú, že nikoho nemožno z uvedených dôvodov „*poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať*“, je možné a dokonca aj potrebné robiť určité rozdiely. Je možné odlišne zaobchádzať s určitou skupinou osôb, ak rozdielne zaobchádzanie sleduje určitý dôležitý (legitímny, oprávnený) cieľ a ak je primerané na dosiahnutie tohto cieľa. Napríklad, ak je osobám mladším ako 18 rokov znemožnený prístup na premietanie filmu z nevhodným erotickým či násilným obsahom. Legitímnym cieľom je ochrana morálky maloletých. Primeranosť znamená, že nie je nevyhnutné zakázať premietanie takéhoto filmu úplne, postačuje zamedziť prístupu detí. Nie každé rozdielne zaobchádzanie je porušením princípu rovnosti.

Je ale potrebné stanoviť, čo je rovnaké zaobchádzanie s rovnakou skupinou osôb, a kedy už ide o odlišnosť, ktorá si vyžaduje odlišné zaobchádzanie. Tento rozlišovací prvok/dôvod (komparátor) musí byť stanovený na základe určitých hodnôt, ideí, legitímneho cieľa, ktorý sa má dosiahnuť v demokratickom a právnom štáte (napr. požiadavka zabezpečenia a ochrany ľudských práv a slobôd). Ak s osobami patriacimi do rovnakej skupiny zaobchádzame rovnako bez ohľadu na ich charakteristiky, osobitosti, hodnotovo neutrálne, hovoríme o tzv. *formálnej rovnosti*. Ako typický príklad môže slúžiť situácia v USA z konca šesťdesiatych rokov 20. storočia, kedy sa právne postupne odstraňovala segregácia černochoch od belochoch. Tá sa prejavovala aj existenciou oddelených zariadení pre tieto skupiny osôb. Od jedného majiteľa plavárne bolo vyžadované, aby ju

otvoril aj pre černochoch. Ten radšej plaváreň pre všetkých zatvoril, než aby ju mal sprístupniť aj černochochom. Tým, že plaváreň bola nedostupná pre všetkých rovnako, bola dodržaná požiadavka formálnej rovnosti. Ide tu o zákonnú rovnosť (*de iure*), ktorá nehľadí na faktický stav (*de facto*), ako je napr. sociálne, etnické či iné postavenie jednotlivca.

Komparátor, ktorým rozlišujeme situácie alebo skupiny osôb, musí byť stanovený na základe určitých hodnôt, musí brať do úvahy kontext, predstavy o spravodlivosti v demokratickom a právnom štáte. Ak berieme pri stanovení požiadavky rovnosti do úvahy skutočnú situáciu jednotlivca, jeho postavenie, vzdelanie, schopnosti, možnosti a skutočný dopad daného pravidla, hovoríme o tzv. *materiálnej rovnosti*. Napríklad je bežné očakávať, že pri prijímacom konaní na strednú alebo vysokú školu majú všetci uchádzači a uchádzačky rovnaké testy; formálna rovnosť je zabezpečená. Ak však ide o dyslektika alebo osobu so slabším zrakom, je prijateľné, ak im škola poskytne primerane upravený test (s väčšími písmenami alebo v Braillovom písme), prípadne umožní inú ako písomnú formu testu. Tým bude zohľadnené ich osobitné postavenie a zdravotný hendikep, čo im umožní, rovnako ako zdravým uchádzačkám a uchádzačom, preukázať, aké sú ich vedomosti. Snaha o materiálnu rovnosť zabezpečí, aby neboli hendikepovaní ľudia bezdôvodne poškodení a znevýhodní v prijímacom konaní.

Ak je cieľom rozdielneho zaobchádzania vyrovnanie určitých rozdielov a vytvorenie rovnakých možností k dosiahnutiu nejakého cieľa, hovoríme o tzv. *rovnosti príležitostí*. Ide o druh materiálnej rovnosti a zjednodušene možno povedať, že ide o také ponímanie rovnosti, ktorá stavia všetkých na jednu štartovaciu čiaru. Vyššie uvedený príklad upravených testov pri prijímacom konaní na strednú či vysokú školu je príkladom rovnosti príležitostí. Cieľom takéhoto konania je dať všetkým rovnakú príležitosť preukázať svoje vedomosti bez ohľadu na hendikep. Ak by bolo cieľom nejakého opatrenia poskytnúť rovnosť v dosiahnutí určitého cieľa a nielen rovnakej štartovacej čiary, hovoríme o tzv. *rovnosti výsledkov*. Príkladom môže byť pravidlo stanovujúce kvóty pre určitý počet žien, ktoré by mali byť vo vrcholovom manažmente obchodných spoločností. Cieľom tohto opatrenia je priamo dosiahnuť rovné postavenie a nielen vyrovnať či eliminovať príčinu znevýhodnenia. Rovnosť výsledkov býva terčom kritiky, pretože z dlhodobého hľadiska nerieši príčiny zaostávania, znevýhodňovania, resp. diskriminácie určitej skupiny.

5.4. Zásada rovného zaobchádzania

Čl. 12 ods. 2 Ústavy SR, ako aj mnohé medzinárodné dokumenty uvádzajú určité dôvody (pohlavie, rasa, farba pleti, ...), kedy nie je možné rozlišovať pri užívaní práv a slobôd. Ako sme si ale ukázali, v určitých dôležitých (legitímnych) prípadoch je v primeranom (proporcionálnom) rozsahu prípustné zaobchádzať odlišne. Ak s odlišnými osobami zaobchádzame odlišne v neprimeranom rozsahu alebo z nelegitímneho dôvodu, takéto rozdielne zaobchádzanie alebo prístup možno označiť ako diskrimináciu.

Zákaz diskriminácie je podstatou zásady rovného zaobchádzania (*equal treatment*), ktorú upravuje *Antidiskriminačný zákon* a ktorá je jedným z prvkov na dosiahnutie rovnosti. Aj keď tento zákon používa termín „rovnaké“ zaobchádzanie ide o nesprávny preklad anglického slova *equal*, ktoré znamená „rovný“ a nie „rovnaký“ vo význame „totožný“. Ako sme už vysvetlili, nie každé „rovnaké“ zaobchádzanie musí byť aj skutočne „rovným“ zaobchádzaním.

Diskrimináciou nie je rozlišovanie z akéhokoľvek dôvodu; zákon stanovuje tzv. diskriminačné dôvody, v prípade ktorých je možné hovoriť pri rozdielnom zaobchádzaní o diskriminácii. Patrí sem pohlavie, náboženské vyznanie alebo viera, rasa, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotné postihnutie, vek, sexuálna orientácia, manželský stav a rodinný stav, farba pleti, jazyk, politické alebo iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie. Ak sa z týchto dôvodov zaobchádza s osobou menej priaznivo, ako sa zaobchádza alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii ide o tzv. *priamu diskrimináciu*. Napríklad vtedy, ak by bolo telesne postihnutej osobe znemožnené voliť vo voľbách alebo ak nie je Róm vpustený do reštaurácie.

Ak je menej priaznivé zaobchádzanie dôsledkom navonok neutrálneho pravidla, predpisu, rozhodnutia alebo praxe, ide o tzv. *nepriamu diskrimináciu*. Ak by napr. nebolo Rómovi umožnené vstúpiť do reštaurácie z dôvodu, že sa tam koná uzavretá spoločenská akcia, počas konania ktorej nie je umožnený verejnosti prístup, pričom by to nebola pravda a cieľom by bolo len znemožniť prístup Rómom, bolo by takéto správanie nepriamo diskriminačné. Diskrimináciou je aj obťažovanie, sexuálne obťažovanie, pokyn, nabádanie, presviedčanie na diskrimináciu. Diskrimináciou je aj trest alebo iný postih za to, že upozorníte na diskrimináciu, alebo že sa domáhate právnej ochrany proti diskriminácii. Napríklad, ak by sa zamestnankyňa sťažovala, že bola v práci sexuálne obťažovaná nadriadeným a následne by s ňou zamestnávateľ ukončil pracovný pomer (formálne by samozrejme uviedol iný dôvod ukončenia pracovného

pomeru), mohla by sa zamestnankyňa domáhať na súde, aby určil, že samotné prepustenie z práce bolo diskrimináciou.

Zásada rovného zaobchádzania neznamená len zákaz diskriminácie, ale aj prijímanie opatrení na ochranu pred diskrimináciou. To znamená, že nestačí len nediskriminovať, ale je potrebné aj aktívne konať, aby k diskriminácii ani nedošlo. Vo vyššie uvedenom prípade by bolo napr. vhodné, ak by zamestnávateľ predchádzal diskriminácii tým, že zorganizuje školenie o tom, aké správanie je na pracovisku vhodné a čo je už medzi kolegami a kolegyňami neprípustné.

Osobitným druhom opatrení, ktoré nepredstavujú diskrimináciu a ktoré môžu prijímať orgány verejnej správy alebo iné právnické osoby (napr. škola, zdravotnícke alebo kultúrne zariadenie) na dosiahnutie rovnosti príležitostí v praxi, sú tzv. *dočasné vyrovnávacie opatrenia* (označované aj ako „osobitné“, „špecifické“ alebo „pozitívne“ opatrenia). Ich cieľom je odstrániť alebo znížiť znevýhodnenie z určitých dôvodov, pričom slovenský Antidiskriminačný zákon obsahuje ustanovenia o dôvode rasového alebo etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, rodu, pohlavia, veku alebo zdravotného postihnutia. Vyrovnávacie opatrenia môžu byť prijaté len ak existuje preukázateľná nerovnosť, musia byť primerané a nevyhnutné na dosiahnutie cieľa a môžu trvať len do doby odstránenia tejto nerovnosti.

Ako je vyššie uvedené, táto zásada predstavuje podrobnejšie rozpracovanie princípu rovnosti v rámci jeho tretej vývinovej fázy. Oproti všeobecnej úprave obsiahnutej napr. v Ústave SR je špecifikovaná. *Povinnosť dodržiavať zásadu rovného zaobchádzania nemá len štátna moc, ale vzťahuje sa na každú osobu, fyzickú alebo právnickú* (zamestnávateľ, škola, prevádzkovateľ kina).

Antidiskriminačný zákon jasne určuje oblasti právnych vzťahov, v ktorých sa táto zásada uplatňuje (pracovnoprávne vzťahy, sociálne zabezpečenie, zdravotná starostlivosť, poskytovanie tovarov a služieb, vzdelávanie). Ak nejaká osoba poruší zásadu rovného zaobchádzania, Antidiskriminačný zákon stanovuje aj pravidlá právnej ochrany pred diskrimináciou. Osobitne umožňuje každej obeti, ktorej práva boli nedodrzaním zásady rovného zaobchádzania dotknuté, domáhať sa na súde svojich práv. Môže sa domáhať, aby ten kto nedodržel rovné zaobchádzanie upustil od svojho konania, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadosťučinenie. Úlohou monitorovať dodržiavanie zásady rovného zaobchádzania je poverené *Slovenské národné stredisko pre ľudské práva*.

To má taktiež povinnosť poskytnúť právnu pomoc obetiam diskriminácie a prejavov intolerancie.

5.5 Rodová rovnosť

Jedným z ľudskoprávných imperatívov vyplývajúcich z uznania ľudskej dôstojnosti všetkých ľudských bytostí je dosiahnutie dôstojného vzájomného postavenia rodov vrátane rovnosti medzi mužmi a ženami. Táto naliehavá požiadavka vychádza zo všeobecnej, prirodzenej, faktickej, vedecky preukázanej, vo svojej podstate nesmierne cennej a pre ľudstvo produktívnej ľudskej variability, inakosti, jedinečnosti a špeciality ľudských individuí. Prejavuje sa v očividnom móde (*je nad slnko jasné*, že sme každá, každý, všetci *iní*) i v skrytom móde, ktorý vedy presvedčivo skúmajú a potvrdzujú. Diferencia rodov, napríklad na mužský a ženský, je jedným z prejavov variability.

Európska demokratická skúsenosť učí, že čím sú demokratizačné faktory silnejšie, tým je produktivnosť obyvateľstva vo veci demokracie vyššia a spontánnejšia. Rovnako je zreteľná priama úmera medzi intenzitou a sústavnosťou uvedených demokratických výkonov a spôsobilosťou *v dobrých časoch* a ne/schopnosťou vysporiadať sa s dopadmi rôznych krízových situácií.

V demokracii platí a demokraciu osvedčuje konanie *tu a teraz*, nie (krátkozraké) a ochudobňujúce odkladanie výkonov vo svoj vlastný prospech *na inokedy*. Doslova platí, že investovanie demokracie do seba, teda predovšetkým do ľudského kapitálu, robí demokraciu tým, čím má byť. Zodpovedné krajiny, ktoré to vedia a úspešne aplikujú tento prístup, dosahujú ekonomicky vyšší, udržateľný rast, spoločenskú kohéziu a mierovú koexistenciu.

Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2011, ktorá vzorovo sleduje pre Slovensko relevantné, európske kontexty a prístupy, vo svojich hlavných zisteniach (na platnosť ktorých sa odvoláva aj následná správa za rok 2012), uvádza: „*Napriek nespornému pokroku v oblasti rovnosti žien a mužov na Slovensku pretrvávajú nerovnosti takmer vo všetkých oblastiach súkromného a verejného života. Rodové nerovnosti v pracovnom procese, ale i iných oblastiach na Slovensku spôsobuje niekoľko navzájom sa ovplyvňujúcich faktorov. Patria k nim napr. tradičné rozdelenie rodových rolí, nízka znalosť svojich práv a agendy rodovej rovnosti a*

*v neposlednom rade aj nedostatok služieb pre zosúladenie rodinného a pracovného života“.*²⁷

Správa identifikuje, že v neprospech žien u nás pôsobia viaceré faktory. V oblasti zamestnanosti regionálne rozdiely a málo pracovných miest na menšie úväzky, nižšia miera ekonomickej aktivity a miery zamestnanosti ako je tomu u mužov, vyššia miera nezamestnanosti žien rastúca s kritickou vekovou hranicou 45 rokov. V oblasti pracovného procesu sú ženy konfrontované s horizontálnou i vertikálnou segregáciou. Uplatňujú sa predovšetkým tam, kde je ich práca spojená s nižšími rozhodovacími kompetenciami a nižším príjmom ako je tomu u mužov. Pretrvávajú výrazné rozdiely v platovom ohodnotení žien a mužov, v dôsledku čoho sa životný štandard žien v penzijnom veku výrazne znižuje.

Ženy majú obmedzené možnosti podieľať sa na spolurozhodovaní tak vo sfére zamestnania ako aj vo verejnom a politickom živote. Nemajú preto možnosť ovplyvňovať strategické rozhodovanie a plánovanie, ktoré má v konečnom dôsledku dopad aj na ich životné situácie.

Starostlivosť o deti a o iných členov a členky rodiny (napr. seniorov a seniorky) zabezpečujú prevažne ženy. Chýbajúce verejné a súkromné služby a/alebo ich finančná nedostupnosť túto úlohu znásobujú. *Kríza* (ktorú intenzívnejšie vnímame od r. 2008) posilnila nepriaznivé dopady na ženy všeobecne, na príslušníčky marginalizovaných rómskych komúnít a ženy zo sociálne slabšieho prostredia zvlášť,²⁸ ako o tom podrobne informuje Správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku za rok 2012: *Situácia žien a mužov počas obdobia hospodárskej a dlhovej krízy.*²⁹

Ďalším vážnym problémom je násilie páchané na ženách a domáce násilie a absencia ich systematického riešenia. Sú exponovanými polohami, pokračovaním všetkých zmienených diskriminačných praktík, ktoré sa bežne dejú v ostatných než domácich prostrediach uplatňovania sa a života žien.

---

²⁷ Dostupné na: www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=368328).

²⁸ T.j. *kríza znásobila, 'spočítala' populácii žien (ale aj iným rodom a naprieč rodmi) dlhodobo neriešené jej vlastné problémy, jej závažné znedôstojnenie, ale aj nepripravenosť a neraz aj nemožnosť väčšiny žien čeliť im, odhalila mieru a zostrila kontúry tejto nepripravenosti a nenáležitého prístupu spoločnosti k významnej, ak nie kľúčovej zložke svojej vlastnej potenciality. Svojim spôsobom je kríza (okrem iných faktorov) impulzom pre významné spoločenské a politické spamätanie sa a strategické rozmýšľanie a konanie.*

²⁹ Pozri: http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2013/04/Suhrnna_sprava_rodovej_rovnosti_2012.pdf

Sú teda ľudské práva žien, rovnosť rodov, rovnosť medzi mužmi a ženami vyplývajúce z povahy ľudskej dôstojnosti chápané a brané tak vážne, ako je to postulované napríklad v CEDAW a ostatných odporúčaniach určených SR prostredníctvom Záverečných zistení Výboru pre odstránenie diskriminácie žien z 18. júla 2008? Aké sú možnosti nápravy, ak odpoveď nie je pozitívna?

Pokúsme sa ich sformulovať najprv všeobecne ľudskoprávne, a potom špeciálne, s ohľadom na problematiku rodovej rovnosti – ako by to mohla priniesť aj pripravovaná *Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR*.

- Ľudskoprávnu parcialitu je potrebné podriadiť ľudskoprávnej komplexnosti a nie naopak. Produktívnejšie aj spravodlivejšie je žiadať/riešiť ľudské práva všetkých, než len právo pre jednotlivca alebo skupinu. Takýto prístup je potrebné presadzovať ako spoločensko-štátny záujem vyššieho rádu, pôsobiť v tomto zmysle aj na elity aj masy, viesť ich k tomu.³⁰
- Uplatňovať súčasne *ex ante* (prevencia) aj *ex post* (sankcie) prístupy. Cieľom je taký stav, kedy predchádzanie rôznym formám znedôstojňovania ľudí nadobudne väčšiu váhu a účinnosť pri eliminovaní diskriminačných praktík než ich postihovanie.
- Legislatívne, rozpočtové, exekutívne postupy upraviť podľa prijatých ľudskoprávnych záväzkov a kľúčových odporúčaní domácich a zahraničných monitorovacích orgánov (odporúčaní adresovaných Slovenskej republike v rámci UPR, výbormi a orgánmi OSN ale aj RE, EÚ a pod.).
- Opatrenia smerom dovnútra koordinovať horizontálne aj vertikálne. Pripraviť a prioritizovať celoštátnu politiku dôslednej ochrany a podpory ľudských práv ako vec spoločenskej dohody a zodpovednosti voči demokracii; cielene tak posilňovať prestíž krajiny a jej mandát pri pôsobení smerom navonok, napr. pri pomoci s presadzovaním demokracie v iných krajinách.
- Optimálne nastaviť a posilniť celospoločenské podmienky pre kognitívnu pripravenosť (gramotnosť) spoločnosti vo veci demokracie a ľudských práv. Zvyšovať povedomie o nich,

---

³⁰ *Elity a masy sú pojmy politickej vedy, ktorá skúma rozdielne charakteristiky tých, čo vládnu a tých, ktorí sú ovládaní (prečo a ako to platí aj pre samotné demokracie, je osobitnou časťou politologického výskumu)*

uskutočňovať vzdelávanie, výchovu a tréning ako nevyhnutnú podmienku všeobecného prosperovania.

- Pre tieto účely využívať vlastné aj európske zdroje, materiálne aj nemateriálne, vrátane výdobytkov vedy a techniky.

V oblasti rodovej rovnosti, rovnosti medzi mužmi a ženami:

- Uplatniť rodové hľadisko v legislatívnych, rozpočtových, exekutívnych postupoch tak, aby produkovali rovné zaobchádzanie, rovné príležitosti a uplatnenie všetkých rodov z hľadiska ich rovnosti v dôstojnosti a právach.
- Uplatniť dočasné osobitné opatrenia v prospech operatívne zavedeného, faktického proporčného zastúpenia žien v rozhodovacích pozíciách.
- Odstraňovať sociálne a ekonomické bariéry zrovnoprávnenia žien a mužov.
- Zhromažďovať, analyzovať a evaluovať dáta o stave a vývine zrovnoprávnenia žien.
- Ratifikovať Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilí na ženách a domácejmu násilíu a o boji proti nemu a zabezpečiť jeho dôkladnú implementáciu.
- Nastaviť systém fungovania integrovaných a špecializovaných služieb pomoci ženám zažívajúcim násilie v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami podľa európskych štandardov.

5.6. Rodovo korektný jazyk ako jazyk ľudských práv

Z podstaty demokracie a ľudských práv, z nevyhnutnosti rešpektovania dôstojnosti všetkých ľudí vyplýva, že vzťahy medzi jednotlivcami (ale i jednotlivcami a inštitúciami a inštitúciami navzájom) sa majú niesť v duchu vzájomného uznania a úcty. Spôsoby, akými ľudia interagujú, vrátane prirodzeného jazyka alebo iných, umelo vytvorených dorozumievacích prostriedkov, by teda mali byť kultivované.

Jazyk je prostriedkom myslenia, komunikácie, ale aj vzájomného chápania sa zúčastnených. Ak sú základnými funkciami jazyka dorozumievacia – komunikatívna, poznávacia – kognitívna, estetická a reprezentatívna funkcia, je zrejmé, že jazyk môže byť významným prostriedkom ľudskoprávnosti. Často ním však nie je. Premýšľajme nad tým spolu.

Jazyk sa, rovnako ako spoločnosť, vyvíja a mení. Je nositeľom kultúry, predovšetkým nositeľom kultúry medziľudských vzťahov. Ak majú napríklad ženy v spoločnosti a na trhu práce horšie postavenie a imidž ako muži, podieľa sa na tom aj jazyk, 'kontrolujúc', odrážajúc a upevňujúc existujúce pomery. Rodová nerovnosť, ale aj iné formy nerovnosti úzko súvisia s diskrimináciou, v pozadí ktorej sú opakujúce sa a generáciami preberané vzorce myslenia a konania. Vyznačuje sa nimi rasizmus, sexizmus, ageizmus a pod. Napriek tomu, že jazykové prejavy týchto *izmov* sú niekedy nenápadné, predstavujú veľmi zjavnú formu nerovného zaobchádzania alebo dokonca otvoreného útlaku. Dejú sa všade tam, kde dochádza k znevažovaniu človeka alebo ľudskej skupiny, presnejšie, takých vlastností a daností, ktoré tvoria podstatnú časť ich identity a ktorú spravidla nemôžu zmeniť.

V neľudskoprávnom, diskriminujúcom jazyku ide aj o pripisovanie vyššej hodnoty jedným ľuďom a nižšej hodnoty iným ľuďom z dôvodu ich domnelých mysliteľských alebo rozhodovacích schopností alebo neschopností. Živou súčasťou jazyka sú aj jazykové stereotypy, najmä v rovine mužsko-ženských vzťahov (ale zďaleka nielen tam), v ktorých dochádza k svojvoľnému určovaniu životných pozícií a rolí, chápaných a žitých hierarchicky a mocensky. Nekorektný jazyk, napríklad ženy v určitých doménach a sférach prosto 'vynecháva', demonštrujúc vžitú predstavu akejsi prirodzenej a zákonitej určenosti alebo neurčenosti, schopnosti alebo neschopnosti, povolnosti alebo nepovolnosti žien pre konkrétne životné či sociálne role, profesie alebo funkcie. Z množstva príkladov by sa dal už zostaviť osobitný *slovník nekorektných slov*.

Negatívnym jazykovým fenoménom je nevyhnutné čeliť. Dôležité je, aby si ľudia voči nim vypestovali vnímavosť a kritičnosť. Spojenie jazyka a ľudských práv by preto malo zodpovedajúco figurovať vo výchovno-vzdelávacom procese, ale aj v celospoločenskej a politickej atmosfére. Vzorovo by sa malo uplatňovať vo vystupovaní kultúrnych, spoločenských a politických elít, predovšetkým však, a bezpodmienečne, u ľudskoprávnych inštitúcií.

Príslušné orgány SR by mali chápať tvorbu a kultiváciu jazykových a komunikačných prostriedkov ako súčasť skvalitňovania demokracie, demokratického dialógu a umenia konsenzuálnosti. Súčasťou budúcej *Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR* by mali byť preto adekvátne programy, včlenené do plánu výchovy a vzdelávania k ľudským právam, modernému občianstvu a interkulturalite.

Korektný, nediskriminujúci jazyk by mal byť považovaný za prostriedok aktívneho predchádzania diskriminácii. Bytostne významná je v tejto súvislosti rekonštrukcia ľudskoprávnej architektúry ako takej, vrátane sfunkčnenia a posilnenia mechanizmov ochrany a podpory ľudských práv.

V jazyku ľudských práv nejde len o každodennú dorozumievaciu reč a znaky, ale aj o odbornú terminológiu. Dôležité je ako ľudské práva nazývame, ako ich pojmovo uchopujeme (napríklad v prekladoch medzinárodných zmlúv a iných dokumentov z cudzích jazykov, v akademickom jazyku, a pod.) a ako následne vysvetľujeme a aplikujeme obsahy jednotlivých pojmov. Mimoriadne dôležité je, aby všetky subjekty pôsobiace v oblasti ľudských práv a zodpovedné za ne disponovali primeranými interpretačnými rámcami, diskutovali o nich a zladžovali svoje prístupy v záujme intenzívnejšej ochrany týchto práv. Pokiaľ ide o jazyk ľudských práv, evidentné je, že vývin v tejto oblasti, hlavne na európskej pôde (v súvislosti s dôrazom na ľudskú dôstojnosť a nediskrimináciu) markantne pokročil, aj preto by mu mala zmieňovaná celoštátna stratégia venovať adekvátne pozornosť.

Slovenskej republike z jej členstva v medzinárodných organizáciách a integračných zoskupeniach vyplýva povinnosť sprostredkovať verejnosti základné dokumenty v slovenskom jazyku a v jazykoch národnostných menšín. Úroveň práce, ktorá bola vykonaná na poli informovania odbornej i laickej verejnosti o medzinárodných ľudskoprávných záväzkoch SR a odporúčaní monitorovacích orgánov OSN, UNESCO, RE, EÚ, OBSE súvisí s prvou fázou adaptácie SR na demokraciu po roku 1989, ale aj s vnútroštátnou architektúrou agendy ľudských práv, tak ako sa priebežne formovala až po súčasnosť.

Diverzifikácia agendy na jednotlivé rezorty, bez ich osobitnej koordinácie a pripravenosti viedla k tomu, že ani na úrovni štátnej správy neexistoval a dodnes neexistuje jednotný prístup k prekladom základných ľudskoprávných dokumentov. Niektoré dokumenty boli preložené do slovenského jazyka napr. na rezorte práce, spravodlivosti, školstva, vnútra, alebo na úrade vlády, niektoré s podporou medzinárodných organizácií, najmä Rady Európy, iné preložili mimovládne organizácie. Na akademickej pôde sa postupne etablovali zatiaľ málopočetné pracoviská, ktoré sa venujú odbornej ľudskoprávnej produkcii, i tu však možno, v rovine odborného jazyka, vidieť rôznorodosť východísk i prístupov – iný filozofický, politologický, právnický, sociologický jazyk. Úsilie, napr. UNESCO centra pre výchovu k ľudským právam na Univerzite Komenského v Bratislave, zmapovať a k spolupráci priviesť príslušné

vysokoškolské, akademické ale i mimovládne pracoviská a stimulovať širšiu spoluprácu (vrátane lingvistických, masmediálnych a pod.pracovísk), by si zaslúžila zásadnú podporu.

V súčasnosti nemáme k dispozícii ucelenú databázu všetkých ľudskoprávných dokumentov, ich terminologicky zjednotených prekladov do slovenského jazyka a jazyka národnostných menšín a odborných komentárov. Prax sa aj preto potýka s problémom interpretácie ľudskoprávných pojmov, dokumentov a záväzkov, z čoho vyplývajú nemalé aplikačné a implementačné problémy.

Je preto potrebné, osobitne na vládnej úrovni:

- podporiť vytvorenie multidisciplinárneho tímu, ktorý súbežne s procesom tvorby celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv pripraví návrhy základných manuálov pre používanie jazyka ľudských práv a rozvinie širokú diskusiu k nim prostredníctvom Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, jej výborov a pracovných skupín;
- zabezpečiť, aby boli odborne preskúmané a upravené preklady dokumentov ľudských práv, predovšetkým záväzkov SR (paktov, dohovorov, deklarácií, odporúčaní monitorovacích orgánov, súdnych a kvázi-súdnych orgánov);
- zabezpečiť zostavenie a všeobecnú prístupnosť databázy dokumentov ľudských práv, ich terminologicky zjednotených prekladov a odborných komentárov;
- včleniť ľudskoprávne vzdelávanie a školenie o jazyku ľudských práv do príslušných stupňov vzdelávania štátnych zamestnancov, zamestnankýň a všade tam, kde to multidisciplinárny tím resp. výbory rady a rada odporúčia ako potrebné;
- uložiť orgánom verejnej správy, aby upravili svoje vnútorné predpisy v kontexte odporúčaných jazykových a vecných opatrení a aby ich rešpektovali pri tvorbe legislatívy a verejných politík.

6. SLOBODA A ROVNOSŤ. PRÁVA DRUHEJ GENERÁCIE

Ako sme už uviedli, niektorí autori spájajú pojem sloboda s občianskymi a politickým právami, kým pojem rovnosť s právami hospodárskymi, sociálnymi a kultúrnymi. Zároveň niektorí autori tvrdia, že sloboda a rovnosť sa vylučujú: ak štát prijíma opatrenia na zabezpečenie rovnosti svojich obyvateľov a obyvateľiek, tým vlastne obmedzuje slobodu tých, ktorí sú schopní, šikovní, podnikaví a samostatní.

V ďalších argumentáciách môžeme čítať, že základnými právami a slobodami – keďže sú neodňateľné a prirodzene dané človeku už narodením, môžu byť len také oprávnenia, ktoré štát môže garantovať a rešpektovať takpovediac okamžite. Právo na bývanie a právo na prácu ako sociálne práva však štát nemôže garantovať každému, vždy, všade a okamžite. Rovnosť, ktorá je v súlade so slobodou, môže byť preto len *rovnosť pred zákonom (procedurálna spravodlivosť)*, ktorá je obsiahnutá v prvej generácii ľudských práv v podobe práva na spravodlivý proces, práva na účinný prostriedok nápravy a v podobe ochrany života a dôstojnosti každého človeka. Tzv. *distribučná spravodlivosť*, ktorá sa snaží o relatívne rovnomerné prerozdelenie statkov v spoločnosti, bez ohľadu na skutočný vklad jeho jednotlivých členov do spoločného bohatstva, je popieraním slobody, a preto je vo svojej podstate aj nespravodlivá.

Ako sme však poukázali v časti Rovnosť a diskriminácia tejto publikácie, takýto pohľad je veľmi zjednodušený a skreslený. Niektoré skupiny obyvateľstva jednoducho z objektívnych príčin, napríklad preto, že niekoľko generácií tu boli nepriaznivé okolnosti, nedokážu rozvinúť svoj vnútorný tvorivý potenciál. Nemajú k tomu šancu, a preto im *rovnosť šancí* musí byť poskytnutá, aby aj oni mohli byť slobodnejší. Ak uznáme, že sloboda je univerzálny princíp a že je základom ľudských práv, tak musí byť univerzálna prístupná každému. Na druhej strane, existujú ľudia, ktorí svoju slobodu (napríklad *slobodu podnikania*) môžu neobmedzene užívať nielen vďaka svojim schopnostiam, ale aj vďaka zhode rôznych okolností (či predovšetkým vďaka nim). Tým sú vlastne už od počiatku objektívne zvýhodnení.

Vzťah medzi procedurálnou spravodlivosťou a distribučnou spravodlivosťou je však veľmi citlivý, nemôže byť len výsledkom mechanických opatrení, ale aj posilňovania ducha *tolerancie, empatie a solidarity* medzi členmi a členkami daného spoločenstva.

Je pravda, že hospodárske, sociálne a kultúrne práva majú trochu iný charakter ako občianske a politické práva. Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach definuje charakter týchto práv vo svojom článku 2 takto:

1. Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou paktu, sa zaväzuje podniknúť pri maximálnom využití svojich zdrojov samostatne aj prostredníctvom medzinárodnej súčinnosti a spolupráce hospodárske a technické kroky na postupné dosiahnutie plného uskutočnenia práv uznaných v tomto pakte, a to všetkými vhodnými prostriedkami, včítane prijatia zákonodarných opatrení.

2. Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú, že zaručia, že práva formulované v tomto pakte sa budú uskutočňovať bez akéhokoľvek rozlišovania podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania národnostného a sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.

Tento článok uvádza dva druhy záväzkov štátov vo vzťahu k uvedeným právam: tzv. *progresívne záväzky* a *okamžité záväzky*. Progresívne záväzky definuje odsek 1 príslušného článku a okamžité záväzky jeho odsek 2. Štáty sa v zmysle paktu zaväzujú podniknúť kroky na *postupnú realizáciu* všetkých práv uznaných paktom. To znamená, že *musia vykonávať konkrétne a dostatočne účinné kroky* napríklad na to, aby každé dieťa malo prístup ku kvalitnému vzdelaniu.

Keďže výkon týchto hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv (niektorí autori tieto práva nazývajú *pozitívnymi slobodami*, pretože vyžadujú aktívnu materiálnu, finančnú a organizačnú ingerenciu štátu) závisí aj od objektívnych, niekedy ťažko ovplyvniteľných okolností, nie sú (nemôžu byť) záväzky štátu okamžité. To však zároveň neznamená, že existenciu objektívnych prekážok a ťažkostí môže štát využívať ako argument ospravedlňujúci jeho nekonanie v príslušnej oblasti. Záväzok podľa odseku 2 citovaného článku je však okamžitý. Štáty sa *zaväzujú, že zaručia* výkon uvedených práv bez akejkoľvek diskriminácie podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania národnostného a sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.

6.1. Hospodárske a sociálne práva. Zamestnanecké práva

Podľa katalógu práv obsiahnutých vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv OSN, hospodárske, sociálne a kultúrne práva identifikujeme v jej článkoch 22 až 27. Naša ústava zakotvuje uvedené práva v článkoch 35 až 42, v trochu inej štruktúre a poradí ako sú uvedené v pakte OSN. Články 35 až 38 uvádzajú tzv. zamestnanecké práva (*labour rights*):

Čl.35

(1) Každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť. [...]

(3) Občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať. Podmienky ustanoví zákon. [...]

Čl.36

Zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä

- a) právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň,
- b) ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní,
- c) ochranu bezpečnosti a zdravia pri práci,
- d) najvyššiu prípustnú dĺžku pracovného času,
- e) primeraný odpočinok po práci,
- f) najkratšiu prípustnú dĺžku platenej dovolenky na zotavenie,
- g) právo na kolektívne vyjednávanie.

Čl.37

(1) Každý má právo sa slobodne združovať s inými na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov.

(2) Odborové organizácie vznikajú nezávisle od štátu. Obmedzovať počet odborových organizácií, ako aj zvýhodňovať niektoré z nich v podniku alebo v odvetví, je neprípustné. [...]

(4) Právo na štrajk sa zaručuje. Podmienky ustanoví zákon. Toto právo nemajú sudcovia, prokurátori, príslušníci ozbrojených síl a ozbrojených zborov a príslušníci a zamestnanci hasičských a záchranných zborov.

Čl.38

(1) Ženy, mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky.

(2) Mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc pri príprave na povolanie. [...]

Ústava pri jednotlivých článkoch uvádza aj zákonné obmedzenia výkonu uvedených práv, tie sme do rámčeka neprebrali, ale môžete si ich pozrieť v samotnom texte ústavy.

Hore uvedené práva sú podrobnejšie upravené v iných zákonoch, predovšetkým v *Zákonníku práce*. Jeho konkrétne aktuálne znenie je vždy výsledkom kompromisov nielen medzi predstaviteľmi vlády a opozície v parlamente, ale aj medzi predstaviteľmi vlády, zamestnávateľských zväzov a odborárskych organizácií (tripartity). Ak si pozorne všimame dikciu uvedených článkov Ústavy SR, je zrejmé, že aj náš zákonodarca vníma svoje záväzky voči niektorým sociálnym právam progresívne (napr. v čl. 35 sa používa termín „v primeranom rozsahu“) a niektoré vníma ako okamžité (napr. čl. 38, ods. 1).

Na medzinárodnej úrovni sa tzv. zamestnaneckým právam venuje jedna zo špecializovaných organizácií OSN – Medzinárodná organizácia práce (*International Labour Organisation – ILO*). *ILO* je jednou z najstarších medzinárodných organizácií, vznikla už v roku 1919 a súčasťou systému OSN sa stala po jej vzniku v roku 1945. Prijíma dôležité medzinárodné dohovory týkajúce sa sociálnych práv. Takýmito sú napríklad *Dohovor o slobode združovania a ochrane práva organizovať sa* (1948), *Dohovor o rovnakom odmeňovaní mužov a žien za prácu rovnakej hodnoty* (1951), *Dohovor o zrušení nútenej práce* (1957), *Dohovor o diskriminácii, pokiaľ ide o zamestnanie a povolanie* (1958), *Dohovor o bezpečnosti a zdraví pri práci a o pracovnom prostredí* (1981), *Dohovor o podpore kolektívneho vyjednávania* (1981), *Dohovor o zákaze a o okamžitých opatreniach na odstránenie najhorších foriem detskej práce* (1999).

6.2. Sociálne a kultúrne práva.

Články 39 až 42 Ústavy SR upravujú ďalšie sociálne a kultúrne práva, pričom vidíme, že niektoré práva (právo na vzdelanie, ochrana rodiny, sloboda vedeckého bádania) majú zároveň aj aspekt práv prvej generácie. Sú zahrnuté aj v Európskom dohovore o ľudských právach.

Čl.39

(1) Občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa.

(2) Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok. [...]

Čl.40

Každý má právo na ochranu zdravia. Na základe zdravotného poistenia majú občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky za podmienok, ktoré ustanoví zákon.

Čl.41

(1) Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých.

(2) Žene v tehotenstve sa zaručuje osobitná starostlivosť, ochrana v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky.

(3) Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.

(4) Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov; deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona.

(5) Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu. [...]

Čl.42

(1) Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.

(2) Občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách.

(3) Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu.

Čl.43

(1) Sloboda vedeckého bádania a umenia sa zaručuje. Práva na výsledky tvorivej duševnej činnosti chráni zákon. [...]

Práva podľa čl. 39 Ústavy SR ďalej upravuje napríklad zákon o sociálnych službách, zákon o sociálnom poistení a zákon o hmotnej núdzi. Práva podľa čl. 41 upravuje najmä zákon o zdravotnej starostlivosti, podľa čl. 41 najmä zákon o rodine, práva podľa čl. 42 najmä školský zákon, vysokoškolský zákon a ostatné zákony upravujúce organizáciu systému výchovy a vzdelávania. Sloboda vedeckého a umeleckého bádania upravená v čl. 43 sa prelína so slobodou myslenia a slobodou prejavu.

Ak porovnáme znenie uvedených článkov Ústavy SR so znením Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych (ICESCR) právach, rozdiel vidíme najmä medzi dikciou čl. 39, ods. 2 našej ústavy a čl. 11 ICESCR. Ten znie:

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahrňujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt, a na neustále zlepšovanie životných podmienok. [...]

Vidíme, že naša ústava je v tejto časti značne „zdržanlivejšia“ ako ICESCR. Náš zákonodarca sa totiž priamo nezaviazal ústavne garantovať *právo na bývanie*. Dozaista, právo na bývanie je jedným z najdiskutovanejších sociálnych práv. Na jednej strane je zrejmé, že toto právo nemôže znamenať okamžitý právny nárok každého na vlastný byt, či vlastný dom, garantovaný štátom. Na druhej strane, primerané bývanie je vskutku jedným zo základných predpokladov toho, aby človek mohol žiť dôstojný život a aby si mohol uplatňovať svoje základné práva a slobody. SR rieši túto dilemu jednak „príspevkom na bývanie“ pre osoby v hmotnej núdzi (jeho výška je pomerne nízka), resp. miestne samosprávy riešia tento problém výstavbou tzv. sociálnych bytov alebo útulkov pre bezdomovcov.

6.3. Právo na vzdelanie

Medzi najdôležitejšie sociálne a kultúrne práva patrí *právo na vzdelanie*. Aj právo na vzdelanie má na jednej strane charakter kultúrneho práva, na druhej strane má však aj charakter základnej slobody. Výbor pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva OSN sa podrobne zaoberal právom na vzdelanie a vypracoval k nemu známy všeobecný komentár č. 13. Komentár sa najprv venuje prvému odseku článku 13 dohovoru ICESCR, ktorý definuje zmysel a podstatu práva na vzdelanie. Čl. 13 znie takto:

1. Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na vzdelanie. Súhlasia, že vzdelanie bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám.

Súhlasia, že vzdelanie má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti, napomáhať vzájomné porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, ako rozvoj činnosti Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.

Ak porovnáme tento článok s článkom 29 Dohovoru o právach dieťaťa, ktorý sme citovali v úvode tejto publikácie, tak môžeme konštatovať, že článok 29 je rozvinutím článku 13 ICESCR.

Všeobecný komentár č. 13 sa následne podrobne venuje podmienkam prístupu k vzdelaniu a konštatuje, že štát by mal pri zabezpečení práva na (povinné) vzdelanie dodržiavať niekoľko nevyhnutných, vzájomne prepojených princípov. Podľa anglických názvov sa tieto princípy označujú ako 4A: *availability* (dostupnosť), *accessibility* (prístupnosť), *acceptability* (vhodnosť, prijateľnosť), *adaptability* (prispôsobivosť).

Dostupnosť ukladá, aby bola v štáte vybudovaná dostatočná sieť školských zariadení vybavených na primeranej úrovni a s primeranou variabilitou študijných programov. *Prístupnosť* znamená, že všetky tieto zariadenia a programy by mali byť prístupné pre všetkých bez diskriminácie, založenej na rasovom základe, fyzickej neprístupnosti, alebo ekonomickej neprístupnosti.

Prijateľnosť znamená, že „forma a obsah vzdelávania, vrátane učebných osnov a vzdelávacích metód, musia byť prijateľné (t.j. relevantné, kultúrne primerané a v dobrej kvalite) pre žiakov, a [...] pre ich rodičov“. Napokon, zásada *prispôsobivosti* vyjadruje, že „vzdelávanie by malo byť schopné pružne sa adaptovať k potrebám meniacej sa spoločnosti a miestnej komunity a malo by byť schopné reagovať na potreby žiakov z rôznorodého sociálneho a kultúrneho prostredia.“

6.3.1. Právo na vzdelanie a sloboda svedomia a náboženstva

Napokon, výbor CESCR sa vo svojom komentári venuje aj slobode vzdelávania. Ustanovenie o slobode vzdelávania sa nachádza aj v ICESCR, ale aj v Európskom dohovore o ľudských právach (EDĽP). Obe ustanovenia si tu pripomenieme. Článok 2 dodatkového protokolu k EDĽP z roku 1952 znie nasledovne:

Nikomuto nemožno odoprieť právo na vzdelanie. Pri výkone akýchkoľvek funkcií v oblasti výchovy a výučby, ktoré štát vykonáva, bude rešpektovať právo rodičov zabezpečovať túto výchovu a vzdelávanie v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.

Analogické ustanovenie Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (čl. 13, ods. 3) znie takto:

Štáty, zmluvné strany paktu, sa zaväzujú rešpektovať slobodu rodičov, prípadne poručníkov zvoliť svojim deťom iné školy než zriadené verejnými orgánmi, ktoré zodpovedajú takej minimálnej úrovni vzdelania, akú stanovil alebo schválil štát, a zabezpečovať náboženskú a morálnu výchovu ich detí v zhode s ich vlastným presvedčením.

Podľa výboru CESCR záväzok štátu zabezpečovať náboženskú a morálnu výchovu detí v zhode s vlastným presvedčením ich rodičov predpokladá, že vo verejných školách sa predmety všeobecné dejiny, dejiny náboženstva, náuka o spoločnosti a etika budú vyučovať nezaujatým a objektívnym spôsobom, rešpektujúc slobodu myslenia, svedomia a prejavu. Výbor pripomína, že verejné (povinné) vzdelávanie, ktoré v sebe zahŕňa výučbu niektorého konkrétneho náboženstva alebo viery nie je v súlade s čl. 13, ods. 3, pokiaľ sa nezavedú výnimky alebo alternatívne formy výučby podľa želania rodičov alebo poručníkov.

Sloboda vzdelávania je samozrejme možná len vtedy, ak štát ponúka rôzne alternatívy, ak je výchovno-vzdelávací systém postavený na akceptácii plurality. Pluralita podľa ICESCR a podľa EDLP neznamena len povolenie existencie súkromných a cirkevných škôl. Keďže táto téma je veľmi citlivá a opradená množstvom predsudkov a mýtov, považujeme tu za vhodné odvolať sa aj na známe precedентné rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva v kauze Kjeldsen proti Dánsku.³¹

Podľa ESĽP účelom druhej vety (vyššie citovaného) článku EDLP o práve na vzdelanie je „chrániť pluralizmus v školstve a tak zápasit s nebezpečenstvom indoktrinácie, teda vnucovaniu nejakej konkrétnej doktríny alebo učenia bez poskytnutia alternatív, bežným v totalitných režimoch. Vzťahuje sa na štátne školy a na školy, kde má štát kontrolu nad osnovami. [...] Filozofické (a náboženské) presvedčenie rodičov musí byť také, ktoré si v demokratickej spoločnosti zasluhuje úctu a nie je nezlučiteľné s ľudskou dôstojnosťou a základným právom dieťaťa na vzdelanie. Nestačí však, keď majú rodičia subjektívny pocit, že vzdelávanie dieťaťa je nezlučiteľné s ich presvedčením. Je potrebné, aby vyučovanie nedodržiavalo *štandardy objektívnosti a pluralizmu* a ústilo do nejakého druhu indoktrinácie. Súd preto zamietol sťažnosť dánskych rodičov, namietajúcich, že sexuálna výchova (výchova k reprodukčnému zdraviu a plánovanému rodičovstvu) je porušením príslušného článku EĽDP.

Pluralita, alternatíva teda musí byť zaručená aj v rámci verejného školstva. Verejné školstvo v našom priestore žiaľ zažilo v ostatnom storočí rôzne verzie indoktrinácie – rasovou a fašistickou ideológiou, komunistickou ideológiou, etnocentrizmom a nacionalizmom. Je potrebné pripomenúť – v súlade so všeobecným komentárom č. 13 výboru CESCR, a v súlade s judikatúrou ESĽP, že aj vnucovanie náboženských predstáv jednej konkrétnej denominácie nesie v sebe charakter ideologickej indoktrinácie.

V tejto súvislosti je potrebné citlivo rozlišovať medzi indoktrináciou a rešpektom ku kultúrnym a náboženským tradíciám. Je správne, keď sa v Európe zachovávajú kresťanské tradície, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou nášho kultúrneho a hodnotového priestoru. Napríklad zakazovanie nosenia krížov (krížových príveskov), alebo iných kresťanských symbolov na verejnosti je zásahom do svedomia a náboženského presvedčenia osoby. Tento fakt tiež potvrdil Európsky súd svojimi rozhodnutiami, napr. Eweida proti Spojenému kráľovstvu³². Letuška

---

³¹ Prípád *Kjeldsen, et. al. vs. Dánsko* zo 7. decembra 1976, Séria A č. 23.

³² Prípád *Eweida a ostatní vs. Spojené kráľovstvo*, 15. januára 2013.

Britských aerolínií Nadia Eweida dostala zákaz nosiť krížový prívesok na viditeľnom mieste, pretože tým vraj môže uraziť náboženské presvedčenie či svedomie cestujúcich, ktorí nie sú kresťania. Zákaz dostala pod hrozbou prepustenia zo zamestnania. Súd rozhodol, že zákaz nie je v súlade s čl. 9 EDLP o slobode myslenia, svedomia a náboženstva.

Školstvo však musí rešpektovať slobodu myslenia, svedomia a náboženstva všetkých žiakov, žiakov a ich rodičov. Tento princíp musí platiť pre všetky denominácie, nie len pre jednu, musí platiť aj pre ľudí bez vyznania, musí platiť aj pre žiakov a rodičov patriacich k národnostným, etnickým a iným menšinám. Štátne a školské vzdelávacie programy, metodické a didaktické prístupy učiteľov a učiteľiek musia byť dostatočne otvorené voči identite, sebaúcte a potrebám príslušníčok a príslušníkov všetkých skupín a vrstiev spoločnosti. To zároveň znamená, že každý má právo zachovávať si svoje tradície, ale nie na úkor iných.

6.3.2 Integrované a inkluzívne vzdelávanie

Školstvo, výchova a vzdelávanie musí byť v dostatočnej miere *inkluzívne*. Pojmy integrácia a inklúzia sa v ostatnom čase často používajú vo v diskusiách o školstve. Samotná integrácia, čiže (mechanické) spájanie detí s rôznych etnických, náboženských komunit a detí so zdravotným znevýhodnením do spoločných tried samo osebe ešte nemusí napĺňať ciele vzdelávania, popísané v čl. 29 Dohovoru o právach dieťaťa a v čl. 13 ICESCR. Tieto ciele napĺňa len skutočne *inkluzívne vzdelávanie*. V rokoch 2010-2011 pôsobila v rámci Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť *Pracovná skupina pre problematiku inkluzívneho vzdelávania*. pracovná skupina. Pripomeňme si závery z jej druhého rokovania dňa 14. júna 2011, v ktorých definovala podstatu, ciele a predpoklady inkluzívneho vzdelávania:

- Koncept inkluzívneho vzdelávania je širší a obsažnejší ako koncept integrovaného vzdelávania. Kým pri integrácii ide predovšetkým o fyzické začleňovanie detí so znevýhodnením do „bežných“ škôl, pri inklúzii ide najmä o naplnenie základného práva na prístup všetkých ku vzdelávaniu čo najvyššej kvality, ktoré vo svojej obsahovej zložke zahrňuje aj hodnotový aspekt, a v prístupe ku skupinám a osobám so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami rešpektuje *princípy spravodlivosti (férovosti) a rovnosti šancí*. Inkluzívne vzdelávanie je možné pochopiť len v komplexnosti a celistvosti, v ktorej sa vzájomne dopĺňajú a prelínajú jednotlivé stupne (od predškolskej starostlivosti po ďalšie vzdelávanie), a kde je v rovnováhe vedomostná, výkonová

a hodnotová zložka vzdelávacích štandardov. Vo vzťahu k osobám so špeciálnymi potrebami, resp. osobám iným (odlišným od väčšiny na základe ľubovoľných znakov), dôležitejšie ako fyzická integrácia je *vzájomné* spoznávanie, budovanie rešpektu, uznania a rozvíjanie vzájomných sociálnych kontaktov, vrátane vytvárania inkluzívneho prostredia v celej spoločnosti. Plne inkluzívne vzdelávanie je cieľ, ku ktorému by mala spoločnosť smerovať postupnou tvorbou ľudských zdrojov, materiálnych podmienok a inštitucionálneho zázemia.

- Za kľúčový faktor kvality vzdelávania považuje PS *riešenie sociálneho statusu učiteľa*, zvýšenia prestíže učiteľského povolania a adekvátnej úpravy odmeňovania učiteľov. Toto úsilie však musí ísť ruka v ruke so zvyšovaním kvality pregraduálneho a kontinuálneho vzdelávania učiteľov. Pri ňom by sa zároveň mali zohľadniť aj princípy inkluzívneho vzdelávania, aby ich učitelia mohli efektívne uplatniť vo svojej vlastnej učiteľskej praxi.
- PS odporúča, aby príslušné inštitúcie *zdokonalili metodiku hodnotenia kvality škôl*. Tá by mala zohľadniť aj princípy inkluzívneho vzdelávania, vrátane možnosti vypracovania tzv. indexu inklúzie pre každú školu.
- PS navrhuje, aby sa vypracovali konkrétne *modely inklúzie pre rôzne situácie a cieľové skupiny*, a aby sa v budúcnosti vypracoval všeobecný model inkluzívnej školy. PS identifikovala niekoľko cieľových skupín, ktorých osobitosti by sa mali prioritne zohľadniť pri vytváraní inkluzívneho školského prostredia: Rómovia, osobitne osoby žijúce v marginalizovanom prostredí sociálneho vylúčenia; osoby so zdravotným postihnutím; príslušníci národnostných menšín; cudzinci a migranti.
- Vo vzťahu k niektorým cieľovým skupinám pracovná skupina sformulovala niekoľko konkrétnych odporúčaní: U detí s viacnásobným znevýhodnením, napr. detí žijúcich v marginalizovaných rómskych komunitách a detí so zdravotným postihnutím, je potrebné *vyriešiť otázku inštitucionalizácie kvalitnej predškolskej starostlivosti*. U detí so zdravotným postihnutím je dôležité okrem predškolskej výchovy podporovať aj ranú starostlivosť od narodenia dieťaťa. U rómskych detí je potrebné citlivo zvažovať a podporovať uplatnenie práva na vzdelávanie v materinskom jazyku, čo si vyžaduje potrebu rozvoja rómskeho jazyka a zabezpečenie dostatku kvalifikovaných pedagogických zamestnancov ovládajúcich rómčinu.

- Vo vzťahu k deťom z marginalizovaných rómskych komunit je potrebné *skvalitniť diagnostiku pri ich zaradovaní do špeciálnych škôl*, a v prípade objektívne posúdenej potreby vzdelávať ich v špeciálnych školách umožniť im v ktoromkoľvek bode ich vzdelávacej cesty prechod do bežnej školy ako aj následný postup na vyššie vzdelávacie stupne. V prípade týchto detí je nutné *uvoľniť uzavretosť systému* a otvoriť im možnosť plnej sociálnej inklúzie a plnohodnotného začlenenia do trhu práce.
- Pri výchove a vzdelávaní detí národnostných menšín je potrebné vo vzdelávacích štandardoch vo väčšej miere *zohľadniť a rešpektovať ich kultúru a iné špecifiká*. Osobitá kultúra a špecifiká národnostných menšín by sa mali vo väčšej miere zohľadniť aj pri príprave a kontinuálnom vzdelávaní pedagogických a odborných zamestnancov pre národnostné školy (školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín/ školy s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny), pri tvorbe učebníc, najmä spoločenskovedných a humanitných disciplín, ako aj pri metodike vyučovania slovenského jazyka a spoznávania slovenskej kultúry. Osobitnú otázku tvorí výchova a vzdelávanie detí s materinským jazykom iným ako slovenským, ktoré majú iné (napr. zdravotné) znevýhodnenie. Možnosť ich vzdelávania v materinskom jazyku v súčasnosti takmer nejestvuje. (Princíp zohľadnenia kultúrnych špecifik, pokiaľ je to možné – vzhľadom na ich pomerne malú početnosť a veľký priestorový rozptyl –, a pokiaľ o to majú záujem, by bolo vhodné aplikovať aj pri vzdelávaní príslušníkov nových menšín a cudzincov.)
- Aspekt *interkultúrneho vzdelávania* (spoznávania menšín žijúcich v SR a vytvárania úcty k nim) by sa mal viacej zohľadniť aj pri výchove a vzdelávaní detí a žiakov navštevujúcich školu s vyučovacím jazykom slovenským. Je to opakujúce sa odporúčanie Rady Európy i monitorovacích výborov OSN. Tieto opatrenia je nutné vykonať v záujme zvyšovania sociálnej kohézie spoločnosti.

Autori a autorky tejto publikácie sú toho názoru, že len takýmto spôsobom bude môcť školstvo naplňať hlavný cieľ vzdelávania: *vzdelanie má smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám, má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti a má napomáhať vzájomné porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami.*

7. PRÁVA MENŠÍN A ZRANITELNÝCH SKUPÍN

Pokiaľ sa na Slovensku hovorí o menšinách, väčšinou majú ľudia na mysli národnostné menšiny a etnické skupiny, najmä Maďarov a Rómov, a v ostatnom čase aj menšinu LGBTI ľudí (osôb s odlišnou ako heterosexuálnou orientáciou). Vo všeobecnosti však v ľudskoprávnom odbornom diskurze poznáme dve základné kritériá menšinového statusu. Jedným kritériom je početnosť.

Menšiny sú teda také skupiny, ktoré sú vďaka nejakému svojmu objektívnemu, osobitému odlišovaciemu znaku v početnej menšine oproti ostatným, ktorí takú odlišovaciú charakteristiku nemajú. V tomto zmysle sú menšinou samozrejme národnostné menšiny a etnické skupiny, jazykové menšiny, náboženské menšiny, ale aj zdravotne postihnuté osoby, deti, seniori a seniorky, LGBTI ľudia, cudzinci, utečenci, migranti a azylanti. Všetci a všetky sú v početnej menšine oproti tým, ktorí disponujú príslušnou charakteristikou vo väčšom počte.

Osôb patriacich k národnostným a jazykovým menšinám je menej ako príslušníkov a príslušníčok väčšinového národa, židov je menej ako kresťanov, protestantov je menej ako katolíkov, ľudí so zdravotným postihnutím je menej ako tých zdravých, starších ľudí nad 60 rokov je (zatiaľ) menej ako ľudí v produktívnom veku, detí je menej ako dospelých, prisťahovalcov je menej ako „domácich“, LGBTI ľudí je menej ako heterosexuálov. Ak sa nad tým hlbšie zamyslíme, zistíme, že vlastne každý a každá z nás je, v určitom zmysle, v určitom spoločenskom či ľudskom vzťahu, menšinou.

Druhým kritériom posúdenia „menšinovosti“ je však vzťah dominancie, podriadenosti a nadriadenosti, mocenského vzťahu medzi skupinami ľudí. V Juhoafrickej republike a Rodézii panoval po desaťročia apartheid. Bieli obyvatelia boli síce v početnej menšine, ale aj tak vládli väčšine ostatných s farebnou pleťou. Farební obyvatelia a obyvateľky boli v menšine z hľadiska mocenského postavenia a z hľadiska možnosti presadiť svoje záujmy, potreby a práva.

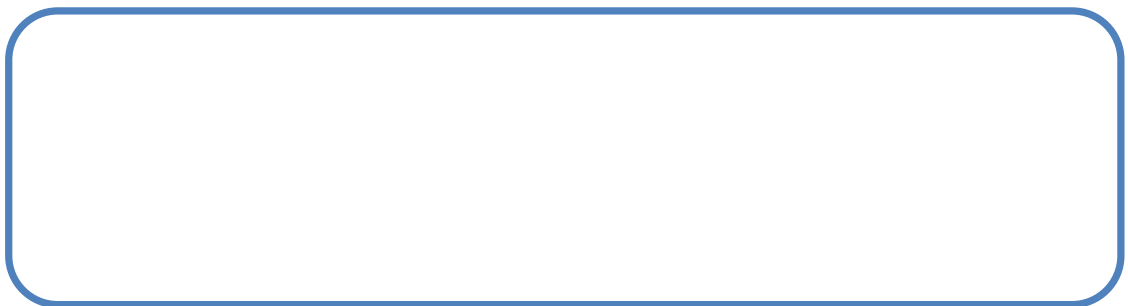
Obdobne: žien bolo tradične štatisticky viac ako mužov, ale vzhľadom na nastavenie spoločenských vzťahov boli vlastne v menšine: takmer o všetkom rozhodovali vždy muži. Je tomu tak aj dnes: zastúpenie žien v NR SR je len 16%, t.j. aj o záležitostiach, ktoré sa týkajú výhradne žien (a sú také záležitosti), rozhodujú v podstate muži.

Spravidla sa však tieto dve kritériá zlievajú: menšiny, ktoré sú početnosťou „v menšine“ sú tiež v mocensky inferiornom (menejcennom) postavení, a preto nemôžu efektívne presadiť svoje práva a legitímne záujmy. Otázka rešpektovania práv (akýchkoľvek) menšín je teda kľúčovou, kardinálnou otázkou modernej demokracie. Demokracia znamená vládu ľudu. V demokracii platia určité procedurálne pravidlá rozhodovania – rozhoduje väčšina. Lenže ak rozhoduje väčšina, môže sa stať, že akákoľvek menšina (jazyková, zdravotne postihnutých, žien, detí) sa nikdy nedovolá spravodlivosti.

Moderná demokracia na tento problém nachádza riešenie. Riešenie je v tom, že samozrejme v otázkach všeobecného, verejného, spoločného záujmu rozhoduje všeobecná väčšina. Avšak pri rozhodovaní o otázkach, ktoré sa bytostne týkajú menšiny (akejkoľvek menšiny), má menšina rovnocenné právo sa zúčastniť rozhodovania. K tomu demokratický systém vytvára osobitné participatívne mechanizmy. Tie môžu spočívať v tom, že menšiny (ich reprezentatívni zástupcovia a zástupkyne) sú prinajmenej vypočuté, majú právo pripomienkovať právne predpisy a opatrenia, ktoré sa ich priamo týkajú, pričom ich názory a pohľady sa berú s patričnou váhou do úvahy, prípadne v niektorých špecifických otázkach môžu rozhodovať úplne sami za seba.

Moderné ľudskoprávne dohovory takúto menšinovú participáciu aj priamo predpokladajú. Uvedieme tu niekoľko príkladov. Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín vo svojom článku 15 stanovuje:

Poradný výbor Rámcového dohovoru vydal v roku 2007 obsiahly komentár k tomu ako je potrebné tento článok interpretovať a vytvorenie akých rôznych participatívnych mechanizmov môžu štáty pre svoje menšiny zvažovať. Dôraz sa pritom kladie na slovo „efektívna účasť“, efektívna participácia. Efektívnou napríklad nie je účasť, keď sa formálne predstaviteľom menšín predloží nejaké rozhodnutie, a aj keď majú voči nemu vážne výhrady, rozhodnutie sa prijme s tým, že predsa bolo s dotknutými prekonzultované.

Analogické ustanovenie, ako sa nachádza v článku 15 Rámcového dohovoru, obsahuje aj Ústava SR. Čl. 34, ods. 2, písm. c), podľa ktorého „občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanoveným zákonom zaručuje právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.“

Ako argument potvrdzujúci naplnenie tohto práva sa veľmi často uvádza fakt, že v Národnej rade SR sú zastúpení niekoľkí poslanci maďarskej národnosti. Tento argument má dve chyby. Po prvé: ako je to s ostatnými menšinami? Po druhé: ako aj hore menovaný orgán Rady Európy vo svojom komentári vysvetlil, „efektívna“ participácia neznamená iba fyzickú prítomnosť, znamená reálnu možnosť ovplyvňovať záležitosti, ktoré sa menšiny týkajú.

Obdobné osobitné participačné práva, aké zakotvuje dohovor o národnostných menšinách, zakotvujú aj Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien a aj Dohovor o právach dieťaťa.

Objektívne a vecne je potrebné konštatovať, že skutočne efektívne participačné mechanizmy pre menšiny (či už sú tu národnostné menšiny, ženy, zdravotne postihnutí či deti), na Slovensku zatiaľ neboli vytvorené. Túto úlohu by mohla zohrávať Rada vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a jej odborné výbory, ale k tomu by sa jej súčasné postavenie a právomoci museli posilniť.

7. 1. Práva detí

„Súčasná ekonomická kríza je príležitosťou a zároveň testom politickej vôle ochrany práv detí“, píše sa v záverečných dokumentoch svetového stretnutia odborníkov, politikov a detí pri príležitosti 20. výročia prijatia Dohovoru OSN pre práva dieťaťa. Posolstvo zo Ženevského stretnutia nielen hodnotí a nastavuje zrkadlo, ale hlavne ukazuje cestu do budúcnosti. Na čo majú krajiny zamerať pozornosť, aby bol Dohovor reálne implementovaný, aké prostriedky, metódy, politiky majú použiť, aké sú priority ochrany detí?

Priority sa dajú zhrnúť do troch kľúčových slov: dôstojnosť – rozvoj – dialóg, symbolických 3 D (*Dignity, Development, Dialogue*). Každá z týchto oblastí je kľúčom k pochopeniu poslania Dohovoru a návodom na konkrétne opatrenia jeho implementácie v každej krajine. Prejsť od deklarativnosti k akčnosti je výzva aj pre Slovensko.

Keďže hovoríme o právach detí, bolo by vhodné a určite inšpiratívne začať s tým, čo si o svojich právach myslia samotné deti, ako ich vnímajú a hodnotia. Z viacerých prieskumov v posledných rokoch vyplýva, že *deti o svojich právach vedia málo*, informácie sú často *skreslené* a hlavne dozvedajú sa o svojich právach *neskoro*. Tento dlhodobý trend potvrdil aj posledný prieskum UNICEF, v ktorom sa koncom minulého roku stretli vybrané deti vo veku 12 – 15 rokov z celého Slovenska a počas troch dní diskutovali tému svojich práv v rôznych oblastiach života (rodina, zdravie, škola, voľný čas...).

Z hľadiska výchovy k ľudským právam sa môžeme bližšie pozrieť na hodnotenie vplyvu a úlohy školy. Žiaľ, nevyznieva pozitívne a navyše potvrdzuje zistenia reprezentatívneho výskumu z r. 2007, čo znamená, že zmeny k lepšiemu sa vo výučbe ľudských práv presadzujú len málokedy alebo sa nepresadzujú vôbec. Deti označujú rozsah výučby o ľudských právach a špeciálne právach detských ako nedostatočný, charakteristický slabou úrovňou, povrchnou informovanosťou a nezáživnou formou. V ich výpovediach sa zdôrazňuje hlavne neochota diskutovať na túto tému.

Škola v tomto smere postupne stráca informačnú prioritu a preberá ju internet. Hodnotenie participácie detí vyznieva ako nedostatočné, práca školských rád a parlamentov je väčšinou hodnotená ako formálna, bez väčšieho vplyvu na chod školy a so slabou spätnou väzbou. Pozitívne je hodnotený zvyšujúci sa rešpekt učiteľiek a učiteľov k potrebám a záujmom detí a pomerne vysoká citlivosť na diskriminačné správanie, či už zo strany vyučujúcich alebo samotných detí.

Z hľadiska informovanosti a uplatňovania ľudských práv je možno konštatovať výrazné rozdiely medzi školami. Existuje (len malá) časť škôl s dobrou úrovňou výučby a s dobrou atmosférou, ktoré by mohli slúžiť ako príklady dobrej praxe. Väčšina z nich sa zapája aj do Olympiády ľudských práv. Práve o týchto školách je potrebné viac hovoriť a zverejňovať ich skúsenosti a úspechy.

Celkovo je možné povedať, že deti nemajú vo svete dospelých a rovnako v škole také miesto a rešpekt, aké by chceli mať, a aké by si vedeli obhájiť napriek tomu, že sú schopné formulovať predsudkami menej zaťažené stanoviská a nápady. Práve oni sú predpokladmi riešení, ktoré by mohli viesť k spokojnosti detí i dospelých.

Podobné problémy, s akými sa stretávame pri uplatňovaní práv detí na Slovensku, môžeme vidieť aj v iných krajinách, v ktorých sa uplatňujú

pomerne slušné štandardy a garancie ľudských práv. Ide o mnohé vyspelé krajiny Európy, ale aj Austrálie, Kanady, či Latinskej Ameriky.

Dohovor o právach detí má už viac ako 23 ročnú históriu a zároveň je najširšie ratifikovaným ľudskoprávnym dohovorom OSN, ku ktorému sa hlási 193 krajín sveta. Inými slovami, okrem Spojených štátov amerických (kde je ratifikácia podmienená súhlasom všetkých federálnych štátov, čo stále spôsobuje problémy) a niekoľkých nových a vojnou rozvrátených štátov (Somálsko, Južný Sudán, Timor...) je Dohovor platný na celom svete. Prirodzene, sú obrovské rozdiely v jeho implementácii vzhľadom na aktuálnu sociálno-politickú situáciu tej-ktorej krajiny, históriu, tradície, náboženstvo.

Všeobecne však možno konštatovať, že najmä v stabilnejších a vyspelejších krajinách (podobne ako na Slovensku) môžeme vidieť na jednej strane snahu o dodržiavanie a progres v jednotlivých článkoch Dohovoru – napr. pri práve na bezplatné základné vzdelanie, práve na zdravotnú starostlivosť, práve na meno, identitu, registráciu, práve na rodinu a pod., na druhej strane, najväčšie nedostatky a problémy zostávajú v pochopení základných princípov Dohovoru, jeho ducha a základného posolstva. Pre lepšie pochopenie si môžeme v stručnosti uviesť základnú štruktúru a obsah Dohovoru.

Dohovor sa skladá z preambuly a 54 článkov, z ktorých je 41 obsahových a hovoria o jednotlivých právach detí. Zostávajúce články sa týkajú administratívnych a organizačných stránok kontroly a vymožitelnosti Dohovoru. Spomínaných 41 článkov definuje jednotlivé práva, z ktorých štyri sú nielen právami, ale zároveň aj základnými princípmi Dohovoru – sú to články 2, 3, 6 a 12. Tieto štyri princípy sú piliermi Dohovoru. Keď si predstavíme Dohovor ako stôl, na ktorom leží 41 práv detí, tak tieto štyri princípy sú nohami stola, sú nevyhnutné pre jeho stabilitu a komplexné vysvetlenie. Sú implicitne obsiahnuté vo všetkých právach. Ide o princíp nediskriminácie (čl. 2), princíp najlepšieho záujmu (čl. 3), princíp života a rozvoja (čl. 6) a princíp participatívnosti (čl. 12).

Princíp nediskriminácie definuje široké spektrum dôvodov (vek, pohlavie, rasa, etnicita, náboženské presvedčenie...), na základe ktorých nesmie byť žiadne dieťa diskriminované. Väčšina z nich je zakotvená aj v európskej

antidiskriminačnej legislatíve a smerniciach. U nás ich nájdeme v ustanoveniach tzv. „antidiskriminačného zákona“.³³

Dohovor však ide nad rámec týchto zákonov: zakazuje diskrimináciu nielen na základe individuálnych charakteristík dieťaťa, ale garantuje mu nediskrimináciu aj na základe postavenia a charakteristík jeho rodičov, či rodinných príslušníkov. Napr., dieťa nesmie byť následky, ak jeho otec je trestne stíhaný, matka je príslušníčkou zakázanej sekty a pod. Je to veľmi dôležité ustanovenie, najmä v prípadoch migrácie detí a detí bez sprievodu. Článok 2 dohovoru znie takto:

Článok 2

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou tohto Dohovoru, sa zaväzujú rešpektovať a zabezpečiť práva ustanovené týmto Dohovorom každému dieťaťu nachádzajúcemu sa pod ich jurisdikciou bez akejkoľvek diskriminácie podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného, etnického alebo sociálneho pôvodu, majetku, telesnej alebo duševnej nespôsobilosti, rodu a iného postavenia dieťaťa alebo jeho rodičov alebo zákonných zástupcov.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, urobia všetky potrebné opatrenia na to, aby bolo dieťa chránené pred všetkými formami diskriminácie alebo trestania, ktoré vyplývajú z postavenia, činnosti, vyjadrených názorov alebo presvedčenia jeho rodičov, zákonných zástupcov alebo členov rodiny.

Princíp najlepšieho záujmu dieťaťa je jeden z centrálnych pojmov celého Dohovoru a je veľmi výrazným posunom v chápaní práv dieťaťa. Garantuje dieťaťu, že pri rozhodovaní o ňom, alebo o tom, čo sa ho dotýka, je najdôležitejšie zohľadniť jeho záujem a nie záujem dospelých. Tieto prípady sú veľmi časté napr. pri rozvodoch, zverení dieťaťa do výchovy, ale aj výbere školy a pod. Princíp najlepšieho záujmu dieťaťa je chápaný nie ako konečné rozhodnutie, ale ako *proces* rozhodovania, v ktorom sa zvažujú

---

³³ *Predpis č. 365/2004 Z. z., Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)*

rôzne pohľady a možnosti a v ktorom nesmie chýbať názor samotného dieťaťa.

Článok 3

(1) Záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí, nech už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi.

Princíp zachovania života a rozvoja dieťaťa sa väčšinou interpretuje len cez právo na život, čo je jeho zúžené chápanie. Prirodzené právo dieťaťa na život je tu chápané v zmysle zachovania a rozvoja kvality tohto života a osobnosti dieťaťa. Život a rozvoj tvoria ucelenú jednotu. V tejto súvislosti treba zdôrazniť skutočnosť, že Dohovor hovorí o garancii práva na život od momentu narodenia dieťaťa a nezaoberá sa otázkami prenatálneho štádia vývoja ľudského plodu.

Článok 6

- 1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú, že každé dieťa má prirodzené právo na život.*
- 2. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečujú v najvyššej možnej miere zachovanie života a rozvoj dieťaťa.*

Princíp participatívnosti alebo právo dieťaťa byť vypočuté je v celom vývoji spoločnosti najväčšou, môžeme povedať až „revolučnou“ zmenou. Týmto princípom sa dieťa stáva plnohodnotným partnerom dospelých pri rozhodovaní o záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú. V týchto súvislostiach zohráva významnú úlohu vek a vyspelosť dieťaťa. Spoluúčasť pri rozhodovaní prirodzene musí zohľadňovať tieto dva dôležité faktory. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že dieťa je schopné od raného detstva vyjadriť svoj postoj, názor, náladu (napr. kresbou, pohybom a pod.) a je úlohou dospelých tomuto posolstvu porozumieť a neukladať dieťaťu, akým spôsobom sa má vyjadriť.

Z tohto dôvodu Výbor pre práva dieťaťa neodporúča stanovovať vekové hranice, odkedy sa dieťa môže vyjadrovať, či odkedy môže byť vypočuté. Vo viacerých krajinách je to napr. hranica desiatich rokov alebo hranica veku trestnej zodpovednosti a pod.

Ďalšou veľmi dôležitou podmienkou uplatňovania tohto princípu je povinnosť venovať (dávať) názoru dieťaťa aj náležitú váhu pri rozhodovaní o ňom. Inými slovami, nestačí len urobiť formálny rozhovor s dieťaťom, zápis a pod., ako sa to často deje na súdoch, odboroch sociálnej starostlivosti, polícii a ďalších miestach vrátane školy, ale tento názor treba rešpektovať a plne zohľadňovať v rozhodovacom procese.

Článok 12

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečujú dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť zodpovedajúca jeho veku a úrovni.

2. Za tým účelom sa dieťaťu poskytuje najmä možnosť, aby sa vypočulo v každom súdnom alebo správnom konaní, ktoré sa ho dotýka, a to buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcu alebo príslušného orgánu, pričom spôsob vypočutia musí byť v súlade s procedurálnymi pravidlami vnútroštátneho zákonodarstva.

Pochopenie a implementácia týchto štyroch pilierov Dohovoru je problémom vo väčšine krajín. Celkovo je možné povedať, že legislatívne upraviť a zaviesť do praxe parciálne práva a požiadavky plynúce z Dohovoru je jednoduchšie ako uviesť do života základného „ducha“ a odkaz Dohovoru, ktorý vyžaduje zmenu myslenia, hodnôt a postojov vo vzťahu k deťom. Prejavuje sa to najmä v troch oblastiach. Prvá sa týka zmeny postavenia dieťaťa v rozhodovacích procesoch. Na základe čl. 3 a čl. 12 sa dieťa posúva z úlohy alebo pozície *objektu práva* a objektu našej starostlivosti do pozície *subjektu práva* – stáva sa aktívnym a rovnocenným hráčom pri rozhodovaní o záležitostiach, ktoré sa ho týkajú. Dieťa je na základe tohto Dohovoru *nositeľ práv (rights holder)* a akceptovať dospelými toto historicky nové postavenie dieťaťa je problémom nielen v silne tradičných rozvojových krajinách, ale aj v mnohých demokratických krajinách sveta, vrátane Slovenska.

Druhým problémom je správne pochopenie jednotlivých práv, konkrétne, 41 obsahových článkov Dohovoru, ich vzájomného vzťahu. Výbor pre práva dieťaťa jednoznačne interpretuje práva zakotvené v Dohovore ako celostné, vzájomne komplementárne a rovnocenné, t.j. nemôže byť a nie je jedno právo dôležitejšie ako iné a neexistuje žiadna hierarchia práv. Ako

sme už uviedli, štyri práva sú zároveň princípmi a tie sú implicitne³⁴ obsiahnuté vo všetkých ostatných právach bez toho, aby pri ich formulácii boli explicitne³⁵ menované.

Tretím problémom je ponímanie práv dieťaťa ako niečoho, čo dospelí či spoločnosť dávajú deťom podľa svojej vôle alebo rozhodnutia ako niečo navyše. Ponímanie detských práv ako odmeny či „darčeka“ je pochopiteľne nesprávne. Práve naopak, každá krajina, ktorá ratifikovala Dohovor je povinná poskytovať deťom všetky práva v ňom uvedené a jej základnou povinnosťou je prostredníctvom vládnych, správnych a administratívnych štruktúr tieto práva a ich uplatňovanie garantovať.

Za účelom správnej interpretácie jednotlivých článkov Dohovoru Výbor OSN pre práva dieťaťa pripravuje tzv. „všeobecné komentáre“ (*General Comments*), v ktorých detailne rozoberá zmysel a posolstvo jednotlivého článku a jeho správnu interpretáciu. Všeobecné komentáre tvorí zvyčajne tím svetových odborníkov a odborníkov na danú oblasť a jeho príprava trvá niekoľko rokov, vyžaduje diskusiu v regiónoch, konzultácie a pripomienky od mimovládnych organizácií a pod. Výbor OSN pre práva dieťaťa vydal zatiaľ 17 Všeobecných komentárov. Žiaľ, na Slovensku sa s nimi málo pracuje, lebo zatiaľ väčšina nebola preložená do slovenčiny. Nový Národný akčný plán pre deti na roky 2013 - 2017 už formuluje úlohu a zodpovednosť jednotlivých rezortov prekladať a zverejňovať tieto Všeobecné komentáre.

Všetky Všeobecné komentáre sú dostupné na stránke Výboru pre deti a mládež³⁶, kde do konca roku 2013 pribudne aj preklad veľmi dôležitého komentára č. 14, vysvetľujúceho pojem najlepšieho záujmu dieťaťa.

Dohovor o právach dieťaťa nebol formulovaný ako uzatvorený dokument a na základe aktuálnych spoločenských zmien a pravidelnej diskusie so zmluvnými štátmi Dohovoru je možné ho aktualizovať, rozširovať a to prostredníctvom opčných protokolov k tomuto Dohovoru. Opčné protokoly majú rovnakú právnu silu a záväznosť ako samotný Dohovor a je ich potrebné aj samostatne ratifikovať. Zatiaľ boli prijaté tri opčné protokoly.

Prvé dva boli prijaté v roku 2000 a reagovali na svetový vývoj a ohrozenia detí, a to najmä v mnohých vojnových konfliktoch a na rýchly rozvoj nových technológií, hlavne internetu ako aj na zvýšenú mobilitu svetového

---

³⁴ *Implicitný - rozumej: samo sebou; v niečom obsiahnutý, hoci priamo nevyjadrený*

³⁵ *Explicitný – vyjadrený, výslovný*

³⁶ *Výbor pre deti a mládež Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; pozri: <http://www.employment.gov.sk/vybor-pre-deti-a-mladez-dokumenty.html>*

obyvateľstva vrátane detí. Konkrétne ide o *Opčný protokol o účasti detí v ozbrojených konfliktoch* a *Opčný protokol o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii*. Slovenská republika ratifikovala obidva opčné protokoly a v januári 2013 predkladala o ich plnení prvýkrát vládne správy Výboru OSN pre práva dieťaťa. Zároveň bola koalíciou mimovládnych organizácií pracujúcich s deťmi v SR vypracovaná alternatívna správa a poskytnutá Výboru OSN pre práva dieťaťa ako možnosť lepšie a objektívnejšie posúdiť situáciu na Slovensku.

Všetky opčné protokoly nadväzujú na existujúce články Dohovoru, ktoré sa ukázali v priebehu vývoja ako nedostatočné a príliš všeobecné, ďalej ich podrobne rozpracúvajú, stanovujú explicitné pravidlá a definície (napr. čo je predaj detí, kedy ide o detskú pornografiu). V oblasti účasti detí v ozbrojených konfliktoch je formulovaný jednoznačný zákaz odvodov, verbovania a účasti detí do 18 rokov v ozbrojených silách štátu, ale aj vo všetkých ďalších formálnych či neformálnych ozbrojených zložkách.

V decembri 2011 bol Valným zhromaždením OSN prijatý tretí opčný protokol o komunikačných procedúrach. Jeho prípravu aktívne viedla Slovenská republika a v marci roku 2012 pri otvorení protokolu na podpis sme boli aj prvou krajinou, ktorá ho podpísala. Opčný protokol umožňuje deťom alebo ich zástupcom posielat' dotazy a sťažnosti ohľadom porušovania detských práv priamo do Výboru OSN pre práva dieťaťa v Ženeve. Prirodzene, vyžaduje sa, aby boli predtým využité všetky vnútroštátne prostriedky nápravy.

Týmto ustanovením opčný protokol priamo podporuje vznik nezávislých orgánov pre práva detí – ombudsmanov pre deti v jednotlivých štátoch. Keďže na Slovensku takýto ombudsman napriek dlhoročnému úsiliu zatiaľ nevznikol, ratifikácia tohto opčného protokolu vytvára priestor pre jeho skoré zriadenie a plnenie úloh pomoci, podpory a ochrany práv detí v našej krajine.

Monitorujúcim orgánom plnenia opčných protokolov ako aj samotného Dohovoru je *Výbor OSN pre práva dieťaťa* v Ženeve. Skladá sa z 18-tich odborníčov a odborníkov zmluvných krajín, volených konferenciou zmluvných strán Dohovoru. Každý štát, ktorý ratifikoval Dohovor alebo Opčný protokol, je povinný do dvoch rokov predložiť Výboru správu o jeho plnení. Správa je prerokovaná na jednodňovom stretnutí vládných predstaviteľov s členkami a členmi Výboru.

Periodicita správ je päťročná. Výsledkom hodnotenia a vzájomnej diskusie sú tzv. záverečné odporúčania (*concluding observations*) Výboru, v ktorých

jeho členky a členovia zhrnú základné problémy pri implementácii týchto dokumentov v danej krajine a zároveň navrhnu spôsoby a konkrétne opatrenia ako danú situáciu riešiť.

Slovenská republika predložila v roku 2013 tretiu a štvrtú kumulatívnu správu o plnení Dohovoru o právach dieťaťa. Ostatný raz sa zúčastnila diskusie v Ženeve v máji 2007. Hlavné opatrenia navrhované v záverečných odporúčaniach Výboru, o ich plnení ktorých bude musieť SR na nasledovnom stretnutí referovať, si môžeme v stručnosti vymenovať:

- zabezpečiť všetky práva deťom národnostných menšín a zaviesť podľa potreby pozitívne opatrenia najmä pre rómske deti;
- zabezpečiť nezávislý mechanizmus monitorovania práv detí a podávania sťažností, t.j. úrad detského ombudsmana;
- zabezpečiť výslovný zákaz telesných trestov detí vo všetkých prostrediach vrátane rodiny;
- zabezpečiť zastavenie programu „hniezd záchran“;
- zabezpečiť podmienky pre inkluzívne vzdelávanie na všetkých školách;
- zabezpečiť zriadenie špecializovaného súdnictva pre deti – tzv. *juvenile justice*;
- zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie o právach detí pre odborníčky a odborníkov, ktorí pracujú s deťmi a rozhodujú o deťoch (sociálni pracovníci, sudcovia, učitelia, polícia,...)

Ako možno vidieť, viaceré z týchto odporúčaní neboli v priebehu minulých rokov splnené, alebo boli plnené len čiastočne. Výbor pre deti a mládež preto inicioval prípravu Národného akčného plánu pre deti na roky 2013 - 2017, do ktorého včlenil urýchlenú realizáciu všetkých navrhovaných opatrení. Vláda SR tento materiál prijala a schválila. Jeho uvádzanie do života môžu a mali by sledovať nielen odborníčky a odborníci, ale celá občianska spoločnosť, ktorej záleží na právach detí.

Rešpekt k názoru dieťaťa či jeho zástupcu, ktorý koná v jeho záujme, si vyžaduje nielen potrebnú politickú vôľu na všetkých úrovniach rozhodovania, ale aj podstatnú zmenu spoločenského vedomia spojenú s prekonávaním mnohých stereotypov správania a výchovy, ktoré brzdili vývoj detí a tým aj vývoj nás všetkých.

7. 2. Práva národnostných menšín a etnických skupín

Ak upriamime pozornosť na Všeobecnú deklaráciu ľudských práv OSN (VDĽP), vidíme, že právu na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva je venovaný rozsiahly a veľmi podrobný osobitný článok č. 18:

Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva; toto právo zahŕňa slobodu zmeniť svoje náboženstvo alebo vieru a slobodu sám či spoločne s inými, verejne alebo súkromne, prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru vo výučbe, v praktickom živote, bohoslužbe a obradoch.

Práva osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám sa však vo VDĽP osobitne neriešia. Nachádzajú sa v nej len dve všeobecné ustanovenia, o ktorých môžeme nepriamo usudzovať, že sa týkajú aj práv národnostných menšín. V článku 26 sa nachádza veta: [Vzdelanie] „musí podporovať porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi, rasovými a náboženskými skupinami“, a podľa článku 27 „každý má právo slobodne sa zúčastňovať na kultúrnom živote spoločnosti, tešiť sa umeniu a podieľať sa na vedeckom pokroku a jeho prínosoch.“

Prečo VDĽP právam národnostných menšín venuje tak málo priestoru? Po 1. svetovej vojne sa radikálne zmenila mapa Európy, ale aj Blízkeho Východu. Na ruinách mnohonárodných impérií vznikli nové štáty s ambíciou byť štátmi „národnými“ (napríklad, Československo malo byť štátom „československého“ národa). Na území týchto štátov však tiež žili početné národnostné menšiny. Prvú svetovú vojnu ukončila séria medzinárodných zmlúv dvoch typov. Jedny boli mierové zmluvy s porazenými štátmi – Nemeckom, Bulharskom a následníckymi štátmi Rakúsko-Uhorskej monarchie a Osmanskej ríše, čiže Rakúskom, Maďarskom a Tureckom. Druhé boli zmluvy jednak s víťaznými štátmi, jednak ustanovenia samotnej zakladajúcej listiny Spoločenstva národov, ktoré garantovali práva novovzniknutým národnostným menšinám. S Československom uzavreli 10. septembra 1919 Spojené štáty americké, Britské impérium, Francúzsko, Taliansko a Japonsko (čiže hlavné víťazné mocnosti) tzv. *malú Saintgermainskú zmluvu*, v ktorej sa československý štát zaviazal rešpektovať práva osôb patriacich k národnostným menšinám.

Kľúčové ustanovenia zmluvy sú nasledovné (čl. 7 až 9):

Článok 7

Všetci československí štátni občania si budú rovní pred zákonom a budú užívať rovnaké občianske a politické práva bez ohľadu na rasu, jazyk alebo náboženstvo. [...] nebude im ukladané žiadne obmedzenie, pokiaľ ide o slobodné používanie akéhokoľvek jazyka, či už v súkromných alebo obchodných vzťahoch, alebo vo veciach týkajúcich sa náboženstva, tlače alebo verejných prejavov akéhokoľvek druhu, či na verejných zhromaždeniach. Ak by československá vláda zaviedla nejaký úradný jazyk, bude inojazyčným občanom poskytnutá primeraná možnosť, aby pred súdmi používali svoj jazyk tak ústne, ako aj písomne.

Článok 8

S československými príslušníkmi patriacim k menšinám etnickým, náboženským alebo jazykovým sa bude podľa práva a v skutočnosti zaobchádzať rovnako ako s ostatnými príslušníkmi štátu. Obzvlášť budú mať rovnaké právo, aby vlastným nákladom zakladali, riadili a dozerali na inštitúcie charitatívne, náboženské alebo sociálne, školy a iné výchovné zariadenia, s právom slobodne v nich používať vlastný jazyk a praktizovať svoje náboženstvo.

Článok 9

Pokiaľ ide o verejné školstvo, poskytne československá vláda v mestách a okresoch, v ktorých žije značný podiel štátnych príslušníkov iného jazyka ako českého (a slovenského), primerané možnosti zabezpečujúce, aby sa deťom týchto občanov dostalo vyučovania v ich vlastnom jazyku. [...] V mestách a okresoch, v ktorých žije značný podiel štátnych príslušníkov patriacich k menšinám etnickým, náboženským, zabezpečí sa týmto menšinám slušný podiel v požitkoch a v použití čiasťok, ktoré majú byť vynaložené na výchovu, náboženstvo alebo charitu z verejných zdrojov podľa štátneho rozpočtu, obecných alebo iných rozpočtov.

System mierových zmlúv z Versailles sa však v tridsiatych rokoch 20. storočia rozsypal ako domček z karát a mocnosti po 2. svetovej vojne stratili dôveru aj v systém garantovania kolektívnych práv pre menšiny podľa vzoru saintgermainskej zmluvy s Československom. Riešenie dôstojného zaobchádzania so všetkým ľuďmi si predstavovali na báze nediskriminácie, zaručenia rovnosti pred zákonom a garantovania občianskych a politických práv.

Osobitné ustanovenia o právach menšín neobsahuje ani Európsky dohovor o ľudských právach. Medzinárodný pakt o občianskych a politických

právach obsahuje jediný článok o menšinách, ten je však formulovaný ako „negatívna“ sloboda, nie ako pozitívny záväzok štátu:

Článok 27

V štátoch, kde existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, nebude sa im príslušníkom upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo alebo používali svoj vlastný jazyk.

V podstate totožnú formuláciu preberá aj Dohovor OSN o právach dieťaťa (1989) vo svojom článku 30:

Článok 30

V tých štátoch, v ktorých existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny alebo osoby domorodého pôvodu, nesmie sa dieťaťu patriacemu k takejto menšine alebo domorodému obyvateľstvu odopierať právo spoločne s príslušníkmi svojej skupiny používať vlastnú kultúru, vyznávať a praktizovať svoje vlastné náboženstvo a používať svoj vlastný jazyk.

Na pôde OSN vzniklo niekoľko iniciatív prijať aj komplexný medzinárodný dohovor o právach príslušníkov národnostných menšín, avšak výsledkom snáh bola len už spomínaná politická *Deklarácia o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám* z roku 1992. Táto deklarácia síce obsahuje pomerne progresívne ustanovenia, ale nie je právne záväzná.

Po páde komunizmu v Európe v roku 1989 sa čoskoro ukázalo, že pod pláštikom tzv. socialistického, či proletárskeho internacionalizmu sa dlhé desaťročia ututľávali neriešené národnostné spory a vášne. Preto aktivitu v oblasti riešenia problematiky národnostných menšín prebrali európske regionálne organizácie, najmä Rada Európy (RE) a OBSE. V rámci RE vznikla iniciatíva prijať ďalší dodatkový protokol k Európskemu dohovoru o ľudských právach. V roku 1991 Parlamentné zhromaždenie RE prijalo Odporúčanie č. 1201, ktoré malo byť východiskom pre budúci protokol. Toto odporúčanie je jedným z mála medzinárodných dokumentov, ktoré obsahuje definíciu národnostnej menšiny:

Článok 1

Pre účely tohto Dohovoru, výraz „národnostná menšina“ (national minority) označuje skupinu osôb v danom štáte, ktorí :

- a. sa zdržiavajú na území štátu a sú jeho občanmi;*
- b. udržiavajú dlhotrvajúce, pevné a trváce väzby s daným štátom;*
- c. vyznačujú sa osobitnými etnickými, kultúrnymi, náboženskými alebo jazykovými znakmi;*
- d. sú dostatočne zastúpení, hoci v menšom počte ako zvyšok obyvateľstva v populácii štátu, alebo určitého regiónu;*
- e. sú motivovaní záujmom spoločne zachovávať [hodnoty] tvoriace ich spoločnú identitu, vrátane svojej kultúry, svojich tradícií, svojho náboženstva a svojho jazyka.*

Uvedené odporúčanie v sebe zahŕňalo všetky známe menšinové práva, ktoré obsahuje aj vyššie uvedená Deklarácia OSN, avšak jeho najdiskutovanejším ustanovením sa stal článok 11, ktorý znie takto:

Článok 11

V tých regiónoch, kde osoby patriace k národnostným menšinám tvoria väčšinu, by mali mať právo na vhodné miestne alebo regionálne orgány alebo by mali mať taký osobitný status, ktorý zodpovedá špecifickej historickej a územnej situácii a ktorý je v súlade s vnútroštátnymi zákonmi.

Toto odporúčanie však v podobe dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o ľudských právach prijaté nebolo.³⁷

---

³⁷ *Potrebné je pripomenúť, že tak Deklarácia OSN, ako aj Odporúčanie č. 1201 Rady Európy boli zahrnuté do Zmluvy o priateľstve a dobrej spolupráci medzi Slovenskou*
158

Rada Európy zvolila inú cestu. V roku 1992 prijala *Európsku chartu regionálnych a menšinových jazykov*. Tento dokument síce nemá charakter ľudskoprávnej zmluvy (nezaručuje *individuálne jazykové práva* príslušníkom a príslušníčkam menšín), ale chráni menšinové jazyky, čím vlastne nepriamo pôsobí aj ako ochrana jazykovej identity nositeľov týchto jazykov. Charta explicitne definuje regionálne a menšinové jazyky ako jazyky „historické“, tradičné, čiže nevzťahuje svoje ustanovenia na jazyky nových menšín a migrantov. Zároveň charta rozlišuje medzi „*jazykmi tradične viazanými na určité územie*“ a „*jazykmi bez územia*“. Medzi jazyky bez územia sa v Európe považuje napríklad jidiš (jazyk aškenázskych, východoeurópskych Židov), alebo jazyk Rómov, Sinti a iných „putujúcich národov“ (*travellers*).

Pri pohľade na etnickú mapu Slovenska, vidíme, že v súčasnosti tu existujú len tri typické jazyky viazané na územie: maďarský, rusínsky a ukrajinský. Maďarský sa používa na súvislom páse južného Slovenska, rusínsky a ukrajinský na severovýchode krajiny. Slovenská republika pri ratifikácii charty v roku 2001 neurčila, ktoré jazyky považuje za „viazané na územie“ a ktoré na „jazyky bez územia“. Za regionálne alebo menšinové jazyky v Slovenskej republike určila deväť jazykov: bulharský, český, chorvátsky, maďarský, nemecký, poľský, rómsky, rusínsky a ukrajinský. Zároveň však vyhlásila, že „*pojem územie, na ktorom sa používa regionálny alebo menšinový jazyk, sa vzťahuje na obce podľa nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 221/1999 Z.z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva*“. Výsledok je mierne kontroverzný: určením hranice 20% sa de facto vyčlenili tri menšiny, ktoré jej zodpovedali, maďarská, rusínska a ukrajinská.

Rovnaká hranica je stále platná aj v prípade Zákona o používaní jazyka menšín z roku 1999. Práva ostatných jazykových menšín sú v podstate len virtuálne. To isté sa však v určitom zmysle vzťahuje aj na tri „väčšie“ menšiny. Maďari, Rusíni a Ukrajinci žijúci v obciach pod 20% obyvateľstva akoby už neboli považovaní za príslušníkov menšín napriek tomu, že ich počet je stále značne vyšší ako *celkový počet* príslušníkov a príslušníčok všetkých ostatných menejpočetných menšín definovaných pri ratifikácii jazykovej charty, či v zákone o jazykoch menšín.³⁸ Zrejme je, že

---

republikou a Maďarskou republikou z roku 1996, a teda svojím spôsobom sa stali súčasťou slovenského právneho poriadku.

³⁸ *Celkový počet Maďarov, Rusínov a Ukrajincov žijúcich v obciach s podielom menším ako 20% menšiny, je asi 100 tisíc až 120 tisíc. Celkový počet príslušníkov*

zákonodarca tu riešil dilemu vzťahu individuálnych a kolektívnych práv, avšak nie je isté, či ju vyriešil spravodlivo. Pokiaľ ide o rómsky jazyk, jeho aplikácia vo vzťahu k charte je veľmi problematická, keďže, žiaľ, neexistuje na Slovensku rozvinutá kultúra pestovania tohto jazyka a vo verejnom styku sa prakticky vôbec nepoužíva.

Medzitým pokračoval vývoj aj v rámci OBSE. V roku 1992 OBSE zriadila funkciu *Vysokého komisára pre národnostné menšiny*. Jeho hlavnou úlohou bolo pôsobiť v smere predchádzania a riešenia medzištátnych napätí a konfliktov spôsobených etnickými príčinami. Všetci doterajší vysokí komisári a ich úrady prispeli svojou poradenskou a expertnou činnosťou aj k zvyšovaniu povedomia o právach národnostných menšín a vydali niekoľko významných politických odporúčaní. Medzi najvýznamnejšie odporúčania pre verejné politiky v oblasti práv národnostných menšín patria: *Haagske odporúčania o vzdelávaní menšín* (1996), *Odporúčania z Oslo o používaní jazykov menšín* (1998), *Lundské odporúčania o účasti menšín vo verejnom živote* (1999), *Smernice o používaní menšinových jazykov v médiách* (2003), *Odporúčania k činnosti polície v multietnických spoločnostiach* (2006), *Bolzanské odporúčania o národnostných menšinách v medzištátnych vzťahoch* (2008), *Lublanské smernice o integrácii v etnicky rôznorodých spoločnostiach* (2012). Všetky tieto odporúčania sú cenným zdrojom informácií a rád ako citlivo a so zohľadnením všetkých okolností riešiť situáciu postavenia a práv národnostných menšín v takých multietnických krajinách, akou je aj Slovensko. Väčšina z týchto odporúčaní je prístupná aj v slovenskom jazyku na stránke vysokého komisára www.osce.org/hcnm.

Vývoj v rámci Rady Európy po prijatí Charty regionálnych a menšinových jazykov nepokračoval smerom k prijatiu dodatkového protokolu k EDLP, ale v smere vypracovania Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín.

Na rozdiel od charty je dohovor ľudskoprávnou zmluvou, čo jasne definuje svojím prvým článkom:

Článok 1

Ochrana národnostných menšín a práv a slobôd osôb patriacich k týmto menšinám tvorí integrálnu súčasť medzinárodnej ochrany ľudských práv a patrí do rámca medzinárodnej spolupráce.

---

ostatných menšín je asi 40 000, vrátane Čechov. Ich jazyk je však podľa zákona o štátnom jazyku takmer úplne rovnocenný s jazykom slovenským (štátnym), čiže je v zásade zvýhodnený oproti ostatným menšinovým jazykom.

Nie je to však zmluva, ktorá by spadala pod jurisdikciu Európskeho súdu pre ľudské práva. Mechanizmy jej implementácie a kontroly sú teda odlišné. Na monitorovanie dodržiavania dohovoru bol zriadený *monitorovací výbor*, v ktorom majú zastúpenie nezávislí experti a expertky všetkých zmluvných strán dohovoru. Slovenská republika, rovnako ako v prípade ľudskoprávných dohovorov OSN, predkladá Rade Európy v štvorročných cykloch periodické správy o implementácii dohovoru, o plnení záväzkov z neho vyplývajúcich a o zohľadnení odporúčaní monitorovacieho výboru (obdobná procedúra sa vzťahuje aj na Chartu regionálnych alebo menšinových jazykov).

Uvedieme tu niekoľko ustanovení dohovoru, ktoré považujeme za najdôležitejšie. Článok 3, ods. 2 uvádza:

Osoby patriace k národnostným menšinám môžu uplatňovať práva a využívať slobody vyplývajúce zo zásad zakotvených v tomto rámcovom dohovore ako individuálne, tak aj spoločne s inými.

Dohovor sa teda dotýka vzťahu medzi *individuálnymi právami* a skupinovými či *kolektívnymi právami*. Ľudské práva sa historicky vyvinuli ako práva človeka (*rights of man, droits de l'homme*), ako garancie neprípustného zasahovania štátu, vyššej moci do slobody a autonómie jednotlivca. Ľudské práva sú preto svojou povahou práva individuálne. Človek je však spoločenský tvor a ľudské práva nadobúdajú svoj zmysel a vyjadrenie v komunite, v kolektíve ostatných ľudí. V tomto zmysle teda všetky práva majú aj individuálny aj kolektívny rozmer. Pri niektorých právach je to zrejmé, takpovediac, na prvý pohľad: pri práve na zhromažďovanie, zakladania politických strán, práve zamestnancov na *kolektívne vyjednávanie*. Avšak ani sloboda prejavu, právo považované za výsostne individuálne, by nemalo hodnotu, keby sme žili sami na opustenom ostrove ako Robinson. Rovnako to musí platiť aj pre práva menšinové: právo používať svoj jazyk na verejnosti je k ničomu, ak sa nemám s kým rozprávať, ak mi štát nevytvorí podmienky, aby som toto právo mohol efektívne realizovať.

Užitočné je pripomenúť si jeden prípad zo Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti Spoločenstva národov z roku 1935 (teda z čias, keď neexistovali medzinárodné a európske ľudskoprávne dohovory) vo veci menšinových škôl v Albánsku:

Albánsko namietalo, že vytváranie škôl pre grécku menšinu znamená zavádzanie privilégií pre ňu (pozitívnu diskrimináciu), čím sa porušuje princíp rovnosti pred zákonom a princíp občianskej rovnosti (tzv. občiansky princíp). Podľa súdu však garancie menšinových práv plnia dve funkcie: zaručiť, aby sa s občanmi a občiankami patriacimi k menšinám zaobchádzalo vo všetkých smeroch rovnocenne s ostatnými, teda bez diskriminácie, avšak aby sa zároveň ochraňovali ich zvláštnosti, tradície a národné (národnostné) charakteristiky, znaky a identita.

Zmysel tejto argumentácie je obsiahnutý aj v najdôležitejšom ustanovení Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín, v jeho článku 4:

Článok 4

1. Strany sa zaväzujú zaručiť osobám patriacim k národnostným menšinám právo rovnosti pred zákonom a rovnakú ochranu zo zákona. V tomto ohľade sa zakazuje akákoľvek diskriminácia založená na príslušnosti k národnostnej menšine.

2. Strany sa zaväzujú, že tam, kde je to potrebné, prijímú primerané opatrenia s cieľom podporovať vo všetkých oblastiach hospodárskeho, spoločenského, politického a kultúrneho života úplnú a efektívnu rovnosť medzi osobami patriacimi k národnostnej menšine a osobami patriacimi k väčšine. V tomto ohľade budú venovať náležitú pozornosť osobitným podmienkam osôb patriacich k národnostným menšinám.

Kľúčovou požiadavkou celého článku 4, ale aj Dohovoru ako takého je teda zaručiť úplnú a efektívnu rovnosť príslušníčok a príslušníkov menšín. Efektívna rovnosť, ako sme už uviedli v časti Rovnosť a diskriminácia tejto publikácie, a ako to uvádza aj vyššie citovaný posudok súdu, nemôže znamenať len rovnosť pred zákonom (čiže zákaz negatívnej diskriminácie).

Efektívna rovnosť znamená aj materiálnu rovnosť. Rovní sme nie preto, že sme rovnakí, či preto, že sa snažíme o uniformitu, či vykonávame nátlak na iných, aby sa stali uniformnými s nami. Rovní sme preto, že vzájomne uznávame, rešpektujeme a akceptujeme svoje odlišnosti. K tomu, aby sme boli pripravení to urobiť, je však potrebné splniť niektoré podmienky: legislatívne, inštitucionálne, ale aj mentálne. Napríklad tú, ktorá sa nachádza v článku 6 Rámcového dohovoru, ktorý považujú autori a autorky tejto publikácie za druhý najdôležitejší článok dokumentu.

Článok 6

1. Strany budú podporovať ducha tolerancie a medzikultúrny dialóg a prijímať účinné opatrenia na podporu vzájomného rešpektovania a porozumenia a spolupráce medzi všetkými osobami žijúcimi na ich území bez ohľadu na ich etnickú, kultúrnu, jazykovú alebo náboženskú identitu zvlášť v oblasti vzdelávania, kultúry a médií.

2. Strany sa zaväzujú prijať primerané opatrenia na ochranu osôb, ktoré by sa mohli stať predmetom ohrozenia alebo aktu diskriminácie, nepriateľstva alebo násillia pre ich etnickú, kultúrnu, jazykovú alebo náboženskú identitu.

Tretím najdôležitejším článkom Rámcového dohovoru je článok 15, zakotvujúci právo na participáciu, tomu sme sa venovali v úvode tejto časti. Historický a filozofický vstup do problematiky sme potrebovali uviesť preto, aby sme sa mohli objektívnym okom vrátiť k otázke práv národnostných menšín tak, ako sú ponímané a riešené v Slovenskej republike. Ústava SR zakotvuje práva národnostných menšín a etnických skupín vo svojom článku 34.

Článok 34 zakotvuje v princípe všetky základné hmotné menšinové práva, ktoré sú obsiahnuté aj medzinárodných dokumentoch a *zodpovedá medzinárodným štandardom*. Jedným z jeho nedostatkov je to, že *nedefinuje pojmy národnostná menšina a etnická skupina*. Nie je teda úplne jasné, či tieto pojmy sú identické, alebo či sa pod národnostnými menšinami chápajú „tradičné, historické“ menšiny a pod etnickými skupinami Rómovia (tak ako pred rokom 1990). Vládnym vyhlásením z roku 1991 boli Rómovia síce uznaní za národnostnú menšinu, ale vyhlásenie nie je zákon. Zdalo by sa, že problém je akademický, ale nie je.

Čl. 34

(1) *Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon.*

(2) *Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanoveným zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj*

a) právo na vzdelanie v ich jazyku,

b) právo používať ich jazyk v úradnom styku,

c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

(3) *Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.*

Ústava SR totiž pri vymedzení práv podľa článku 34 uvádza, že „podrobnosti ustanoví zákon“, resp. práva zakotvené v príslušnom odseku „sa zaručujú za podmienok stanovených zákonom“. Takéto *vykonávacie zákony však neexistujú*, respektíve neexistujú v takej forme, že by dali úplne jednoznačný návod na interpretáciu príslušných ustanovení ústavy. Jediným zákonom, ktorý je priamo odvodený z jej článku 34 je zákon o používaní jazykov menšín. Pri jeho interpretácii a praktickej aplikácii často dochádza ku konfliktom so zákonom o štátnom jazyku, keď nie je vždy jednoznačné, ktorý zo zákonov má prednosť, a aký je vlastne ich vzťah v reálnom živote. Dokonca sa často stáva, že obmedzovanie používania menšinových jazykov (aj keď zákonom zaručených) má skrytý dôvod v odvolávaní sa na odsek 3 článku 34 o „zabránení diskriminácii ostatného obyvateľstva“, pričom nie je jasné, v čom by diskriminácia mala spočívať.

Neexistuje zákon, ktorý by *komplexne* riešil ostatné ustanovenia článku 34. Školský zákon neobsahuje osobitnú kapitolu o vzdelávaní detí patriacich k národnostným menšinám, ale len stručnú časť o vyučovacom jazyku. Táto

problematika sa rieši väčšinou podzákonnými normami – vyhláškami, smernicami, vnútrorezortnými pokynmi. Tento spôsob nie je úplne v súlade s dikciou Ústavy SR o potrebe prijatia zákona.

Rovnaká situácia je aj s právom na rozvoj vlastnej kultúry. O zákone o podpore kultúr národnostných menšín sa na Slovensku hovorí už vyše desať rokov, ale ešte žiadna vláda k jeho prijatiu nepristúpila, hoci sa komplikácie s financovaním kultúrnych organizácií menšín opakujú pravidelne každý rok.

Neexistuje ani zákon, ktorý by riešil ústavné právo „zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín“. Ako sme videli pri úvodnej časti tejto kapitoly, práve toto participatívne právo je veľmi významné pre zaručenie efektívnej rovnosti všetkých menšín a zraniteľných skupín, nielen národnostných menšín a etnických skupín.

Podľa odporúčaní vysokého komisára OBSE pre národnostné menšiny, aj podľa odporúčaní Rady Európy by bolo riešením prijatie zákona o menšinách, ktorý by komplexne riešil podmienky výkonu všetkých práv zaručených článkom 34 Ústavy Slovenskej republiky.

8. VÝCHOVA A VZDELÁVANIE K ĽUDSKÝM PRÁVAM A DEMOKRATICKÉMU OBČIANSTVU

Všeobecná deklarácia ľudských práv vyhlásila vrodenuú dôstojnosť, rovnaké a nescudziteľné práva všetkých členiek a členov ľudskej rodiny za základ slobody, spravodlivosti a mieru na svete, za „spoločný cieľ pre všetky národy a všetky štáty za tým účelom, aby každý jednotlivec a každý orgán spoločnosti, majúc túto deklaráciu stále na mysli, usiloval sa vyučovaním a výchovou rozšíriť úctu k týmto právam a slobodám a zabezpečiť postupnými vnútroštátnymi a medzinárodnými opatreniami ich všeobecné a účinné uznávanie a zachovávanie...“

Slovenská republika (SR) sa dlhodobo hlási k zásadám tejto deklarácie. V roku 20. výročia svojho vstupu do OSN (2013), so zodpovednosťou korešpondujúcou s dosiahnutými úspechmi v jej orgánoch môže prostredníctvom prípravy *Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv* zhodnotiť kompatibilitu svojich vlastných ľudskoprávných politík s métami a úlohami, ktoré OSN pred svoje členské krajiny vytýčila a intenzívne propaguje a presadzuje.

Poznávanie ľudských práv a výchova k nim sú nevyhnutnou podmienkou uplatnenia a potvrdzovania dôstojnosti ľudí a rovného, nediskriminujúceho zaobchádzania. Upozorňuje na to a k univerzálnej zodpovednosti štáty, vlády a všetky subjekty pravidelne vyzýva aj *Rada Európy a Európska únia*.

V každom z kľúčových ľudskoprávných dohovorov je inherentnou (neoddeliteľnou) súčasťou úsilia o dosiahnutie vyššej miery uplatnenia parciálneho ľudského práva výzva k jeho poznaniu v kontexte s inými, neoddeliteľne spätými právami. Ľudskoprávny kredit krajiny priamo súvisí s mierou jej investícií do vzdelávania ako takého, ľudskoprávneho zvlášť. Právo na vzdelanie je priznané v kľúčových dokumentoch OSN, Rady Európy i Európskej únie.

V roku 1993, pred dvadsiatimi rokmi, sa konala *Svetová konferencia o ľudských právach*. Vo Viedenskej deklarácii a Akčnom programe vyzvala členské štáty a inštitúcie, aby včlenili problematiku ľudských práv, humanitárneho práva, demokracie a právneho štátu do kurikúl všetkých formálnych aj neformálnych vzdelávacích inštitúcií. V roku 1994 VZ OSN vyhlásilo *Dekádu pre vzdelávanie k ľudským právam (1995 – 2004)* a následne, v roku 2004, *Svetový program OSN pre vzdelávanie k ľudským právam (2005 - a ďalej)*. Prvá fáza svetového programu (2005 – 2009) sa zamerala na ľudskoprávne vzdelávanie v oblasti základných a stredných škôl. Akčný plán, prijatý v roku 2005, navrhol konkrétnu stratégiu

a praktické realizačné kroky ľudskoprávneho vzdelávania v jednotlivých štátoch. Rada OSN pre ľudské práva zamerala rezolúciou z októbra 2009 druhú fázu svetového programu (2010 – 2014) na ľudskoprávne vzdelávanie na vysokých školách a na vyškolenie učiteľských a trénerských kapacít, štátnych zamestnancov a zamestnankýň, úradníčok, úradníkov a personálu v oblasti justície a silových rezortov. Úrad vysokého komisára pre ľudské práva OSN po konzultáciách s UNESCO vypracoval v roku 2010 návrh akčného plánu druhej fázy svetového programu.

V roku 2011 prijalo VZ OSN *Deklaráciu o výchove k ľudským právam a ľudskoprávnom vzdelávaní* (United Nations Declaration on Human Rights Education and Training).³⁹ Článok 1 deklarácie vyzdvihuje skutočnosť, že „výchova k ľudským právam a ľudskoprávne vzdelávanie sú kľúčové [predpoklady] pre podporu všeobecného rešpektu k ľudským právam a základným slobodám a k ich dodržiavaniu, v súlade s princípmi univerzálnosti, nedeliteľnosti a vzájomnej prepojenosti ľudských práv.“⁴⁰

Sumit hláv štátov a vlád Rady Európy taktiež inicioval v roku 1997 vzdelávanie a výchovu k demokratickému občianstvu s ohľadom na zvyšovanie povedomia občanok a občanov o ich právach a povinnostiach v demokratickej spoločnosti, k čomu Výbor ministrov prijal v roku 2002 Odporúčanie č. 12. Odporúčaním č. 8 z roku 2003 upriamil pozornosť na podporu a uznávanie vzdelávania/učenia sa mladých ľudí a Odporúčaním č. 4 z roku 2004 na Európsky dohovor o ľudských právach v univerzitnom vzdelávaní a profesijnom vzdelávaní. Parlamentné zhromaždenie v roku 2004 vyzvalo k vypracovaniu európskeho rámcového dohovoru o vzdelávaní a výchove k demokratickému občianstvu a ľudským právam. V roku 2010 bola Odporúčaním Výboru ministrov č. 7 prijatá Charta Rady Európy o vzdelávaní a výchove k demokratickému občianstvu a ľudským právam.

Počas dekády a prvej fázy svetového programu OSN bol v Slovenskej republike pripravený a prijatý *Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 - 2014*, schválený ministrom školstva 8.2.2005 a vypracovaný Štátnym pedagogickým ústavom v spolupráci s Oddelením výchovy a vzdelávania rómskych komunít MŠ SR podľa uznesenia vlády SR č. 446/2004 bodu C. 13. Proces tvorby plánu aj jeho zameranie len čiastočne

---

³⁹ Rezolúcia VZ OSN č. 66/137 z 19. decembra 2011.

⁴⁰ Pozri:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>

zohľadnili odporúčania OSN a Rady Európy, mal by byť preto, v rámci prípravy Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR, podrobený komplexnej revízii a aktualizácii.

Rovnako by mal byť posúdený vznik, fungovanie a príčiny znefunkčnenia *Národnej komisie pre výchovu k ľudským právam* (2005-2006, ustanovenej pri Slovenskom národnom stredisku pre ľudské práva) a jej prípadná rekonštrukcia. Komisia napriek svojmu krátkemu pôsobeniu vypracovala *Základnú štúdiu o stave výchovy a vzdelávania k ľudským právam v Slovenskej republike* ako podklad tvorby Národného plánu výchovy k ľudským právam na roky 2005- 2014. Ostala, až do súčasnosti, jediným pokusom o komplexné zmapovanie ľudskoprávných vzdelávacích aktivít v SR.

Kritická reflexia úrovne rešpektovania ľudských práv a slobôd v SR a snaha pristúpiť k opatreniam cestou posilnenia ľudskoprávných princípov v činnosti vlády a štátnych orgánov sa prvýkrát vyskytla v *Programovom vyhlásení vlády SR na obdobie rokov 2010-2014*. Vláda v ňom deklarovala vôľu prierezovo zohľadniť základné práva a slobody pri tvorbe všeobecne záväzných predpisov a implementácii medzinárodných noriem. Predsavzala si pomerne širokospektrálne zlepšiť výchovu k ľudským právam na školách všetkých stupňov i vo verejnej správe a posilniť inštitucionálnu bázu ochrany a podpory ľudských práv. Kompetenčným zákonom sa spoluzodpovednosť za výchovu a vzdelávanie posilnila u podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny. V roku 2011 bola zriadená *Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť* a v rámci kreovania jej výborov bol pripravený a do činnosti uvedený *Výbor pre výskum, vzdelávanie a výchovu oblasti ľudských práv a rozvojového vzdelávania*. Ustanovená bola, pre výbor kľúčová, *pracovná skupina pre problematiku inkluzívneho vzdelávania*. SR tiež získala členstvo v Európskej agentúre pre rozvoj špeciálneho vzdelávania.

Súčasná vláda SR, ktorá nastúpila po politickej zmene v roku 2012, prijala iný model správy ľudskoprávnej agendy so zachovaním istého kontinua, ktorého znakom je odhodlanie prevziať záväzok predchádzajúcej vlády a vypracovať *Celoštátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv v SR*. Niektorí autori a niektoré autorky publikácie, ktorú držíte v rukách, pôsobili aj pri príprave odborných podkladov budúcej stratégie. Jednou zo strategických otázok, ktoré identifikovali, je vypracovanie dlhodobého *celoštátneho plánu vzdelávania a výchovy k ľudským právam a demokratickému občianstvu, vrátane interkultúrneho vzdelávania*.

Plán by mal určiť úlohy pre všetky segmenty spoločnosti, najmä, ale nie výlučne, pre oblasť formálneho a neformálneho vzdelávania. Do prípravy plánu je vhodné zapojiť (v zmysle príslušných odporúčaní OSN a Rady Európy) celoštátnu komisiu pre výchovu a vzdelávanie v oblasti ľudských práv a Radu vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť a jej príslušný výbor. Proces prípravy by mal byť participatívny, so zapojením všetkých zainteresovaných aktérov (štátnych a samosprávnych orgánov, nezávislých a akademických inštitúcií, mimovládnych organizácií činných v oblasti ochrany a podpory ľudských práv, zástupcov a zástupkýň jednotlivých zraniteľných skupín, pedagogických pracovníkov a pracovníčok, rodičov, žiakov, žiačok, študentov, študentiek a mládeže všeobecne).

Plán by mal najmä:

- včleniť ľudskoprávnu výchovu a vzdelávanie a výchovy a vzdelávania k modernému demokratickému občianstvu vrátane interkultúrneho vzdelávania do štátneho vzdelávacieho programu;
- poňať uvedené vzdelávanie a výchovy ako nadpredmetové, prierezové línie, aby sa ľudskoprávne obsahy a hodnotové princípy pretavili do vyučovania ako takého;
- vytvoriť systém prípravy a vzdelávania odborníčov a odborníkov pre oblasť ľudských práv v rámci univerzitného a postgraduálneho štúdia;
- vytvoriť systém ľudskoprávneho vzdelávania pedagogických zamestnancov a zamestnankyň pôsobiach v regionálnom školstve;
- začleniť ľudskoprávne aspekty do profesijného vzdelávania v jednotlivých kľúčových rezortoch a inštitúciách, po vytvorení adekvátnych predpokladov aj v rezortoch ostatných;
- prepojiť vzdelávanie medzi jednotlivými subjektmi v oblasti ľudských práv v záujme zachovania prierezovosti, t.j. definovať možnosti spolupráce medzi vzdelávacími a inými inštitúciami v oblasti ľudských práv;
- vytvoriť metódy propagácie a osvety ľudských práv v pôsobnosti zodpovedných orgánov štátnej správy a verejnoprávnych inštitúcií, vrátane informovania o právach zakotvených v medzinárodných ľudskoprávnych dohovoroch a Charte základných práv Európskej

únie a o prostriedkoch, ktoré umožňujú sa týmto práv konkrétne domáhať;

- začleniť ľudskoprávne vzdelávanie do celoživotného vzdelávania občanok a občanov;
- vytvoriť metódy propagácie výchovy k ľudským právam a demokratickému občianstvu vo verejnoprávnych médiách;
- stimulovať súkromné médiá a prevádzkovateľov sociálnych sietí k tvorbe a efektívnemu využívaniu etických kódexov;
- určiť pravidlá používania korektného jazyka ľudských práv vo všetkých sektoroch spoločnosti, počínajúc predstaviteľmi a predstaviteľkami mocenských orgánov.

Pôvodnú *Národnú* komisiu pre výchovu k ľudským právam je potrebné revitalizovať ako *celoštátnu komisiu* a vytvoriť priestor pre jej efektívnu činnosť, s plným rešpektovaním jej nezávislosti. Budúci model jej činnosti úzko súvisí s podobou inštitucionálnej architektúry ochrany a podpory ľudských práv v SR.

AUTORI A AUTORKY PUBLIKÁCIE

JUDr. Michal Davala, Ph.D., LL.M. – právnik; medzinárodné a európske právo so zameraním na ľudské práva študoval na Univerzite v Aberdeene v Škótsku (LL.M., 2010) a na Masarykovej univerzite v Brne (Ph.D., 2012); absolvoval študijné a výskumné pobyty na Haagskej akadémii pre medzinárodné právo a na Medzinárodnom inštitúte pre ľudské práva v Štrasburgu; pracoval na Odbore aproximácie práva Úradu vlády SR, kde sa venoval oblasti medzinárodnej spolupráce, legislatívy a práva Európskej únie; v súčasnosti pracuje v advokácii; spolupracuje s Amnesty International na Slovensku a Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku.

Kontakt: michal.davala@yahoo.com

Ing. Viliam Figusch, CSc. – pôvodným povoláním chemik; po skončení vedeckej prípravy pracoval ako vedecký pracovník Ústavu anorganickej chémie SAV; od r. 1993 sa venuje problematike európskej ochrany ľudských práv; riaditeľ Informačnej kancelárie Rady Európy v Bratislave (1993-2010); člen Predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; člen celoštátnej komisie Olympiády ľudských práv.

Kontakt: viliam.figusch@gmail.com

PhDr. Peter Guráň, PhD. – sociológ; zástupca SR vo Výbore pre práva dieťaťa OSN, zvolený VZ OSN na druhé funkčné obdobie do r. 2017; podpredseda Výboru pre deti a mládež Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; podpredseda Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; bývalý generálny riaditeľ Sekcie sociálnej a rodinnej politiky MPSVR SR (1999- 2005); bývalý vedúci odboru výskumu a práv detí SNSLP (2005- 2011); autor a spoluautor mnohých domácich a zahraničných publikácií v oblasti výskumu rodiny a práv detí

Kontakt: guranpeter11@gmail.com

PhDr. Dagmar Horná, PhD – politologička; predsedníčka celoštátnej komisie Olympiády ľudských práv; expertka Národného projektu Inštitút rodovej rovnosti a Národného projektu Ďalšie vzdelávanie a poradenstvo pre dospelých ako nástroj lepšej uplatniteľnosti na trhu práce; vysokoškolská učiteľka; na Katedre politológie FIF UK v Bratislave vedie ako externá spolupracovníčka kurz Pôvod a význam ľudských práv; na UNESCO

centre pre výchovu k ľudským právam na UK pôsobí ako spolupracujúca projektová manažérka a lektorka; členka Predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; riaditeľka Odboru ľudských práv Sekcie ľudských práv a národnostných menšín na Úrade vlády SR (2010-2012); zástupkyňa stáleho člena v Národnej komisii pre výchovu k ľudským právam (2006-2007); členka výkonného výboru Stredoeurópskej politologickej asociácie (2000-2004); predsedníčka Slovenského združenia pre politické vedy pri SAV (1998-2002).

Kontakt: dagmar.horna@gmail.com

Doc. JUDr. PhDr. Lucia Mokrá, PhD. – právnička a politologička; prodekanka pre zahraničné vzťahy a legislatívu FSEV UK, členka Výboru pre výskum, vzdelávanie a výchovu v oblasti ľudských práv a rozvojového vzdelávania Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; ukončila vzdelanie v oblasti politológie (FPVMV UMB) a právo (PraF UK); habilitovala v odbore medzinárodné právo s témou Občianstvo EÚ – základné subjektívne verejné právo; je autorkou množstva vedeckých prác, odborných článkov a publikácií doma i v zahraničí z oblasti ústavného práva, únijného práva (osobitne agenda ľudských práv, rozhodovacích procesov a horizontálneho prerozdelenia kompetencií), medzinárodného práva verejného (ochrana ľudských práv); je poverená vedením UNESCO Centra pre výchovu k ľudským právam na UK v Bratislave.

Kontakt: lucia.mokra@fses.uniba.sk

PhDr. Kálmán Petőcz – filozof, politológ a diplomat; predseda Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku; odborník Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť; podpredseda Maďarskej občianskej strany (1992-1998), podpredseda Európskej strany liberálov (ELDR, 1997-1998), veľvyslanec SR pri OSN v Ženeve (1999-2005), podpredseda Svetovej konferencie proti rasizmu v Durbane (2001), generálny riaditeľ Sekcie európskych záležitostí (2006) a Sekcie ľudských práv a národnostných menšín na Úrade vlády SR (2010 – 2012), programový riaditeľ Fórum inštitútu pre výskum menšín (2006-2010). Externe prednáša na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií (BISLA).

Kontakt: petoczky@hotmail.com

UŽITOČNÉ LINKY

Medzinárodné organizácie

OSN:

www.un.org
www.ohchr.org

Rada Európy, Európsky súd pre ľudské práva:

www.coe.int
www.coe.int/en/web/commissioner
www.echr.coe.int;
human-rights-convention.org/
www.coe.int/minorities

EÚ:

europa.eu/
ec.europa.eu/justice/mission/
fra.europa.eu

OBSE:

www.osce.org;
www.osce.org/hcnm
www.osce.org/odihr

Štátne orgány SR:

Národná rada SR: www.nrsr.sk;
www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=vybory/vybor&ID=129

Vládne orgány a inštitúcie:

www.mzv.sk
www.radavladyp.gov.sk/
www.radavladyp.gov.sk/celostatna-strategia-ochrany-a-podpory-ludskych-prav-v-sr/
www.narodnostnemensiny.gov.sk/vybor-pre-narodnostne-mensiny-a-etnicke-skupiny/
www.romovia.vlada.gov.sk/
www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=20599
www.legalaid.sk/
www.minedu.sk/

Nezávislé inštitúcie v SR:

www.vop.gov.sk

www.snslp.sk

Mimovládne organizácie a nezávislé portály (výber):

www.diskriminacia.sk

www.odz.sk

www.nadaciams.sk

www.cvek.sk

www.foruminst.sk

www.madari.sk

www.nrozp.sk

www.fses.uniba.sk/index.php?id=5606

www.unicef.sk

www.moznostvolby.sk

www.rasizmus.sk

www.hrl.sk

www.naruc.sk

www.viaiuris.sk

www.poradna-prava.sk

www.osf.sk

www.romainstitute.sk

www.amnesty.sk;

www.facebook.com/helcom.sk

www.inakost.sk

www.qlf.sk

www.nds.sk

<http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=crs>

Portály Olympiády ľudských práv a partnerov:

Vyhlasovateľ: www.minedu.sk/

<http://www.olp.sk/>

<http://www.iuventa.sk/sk/Olympiady/Home.alej>

<http://www.iuventa.sk/sk/Olympiady/Olympiady-a-sutaze/OLP.alej>

<http://www.fes.sk/>

<http://www.europskyparlament.sk/>

Názov: Vybrané texty k ľudským právam. Príručka pre Olympiádu ľudských práv

Kolektív autorov

Dagmar Horná, Kálmán Petőcz (eds.)

Počet strán: 168

Vydanie: prvé

Rok: 2013

Formát: A5

Vydavateľ: Univerzita Komenského v Bratislave (www.uniba.sk)

Tlač: KO & KA spol. s r.o., Tlačiareň K-PRINT, Bratislava

ISBN: 978-80-223-3523-2